

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

В. В. Волкова, Н. І. Волкова, О. І. Добровольський

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
для самостійної роботи студентів та контролю якості засвоєння
навчального матеріалу з дисципліни
«БАНКІВСЬКА СИСТЕМА»
Електронний аналог друкованого видання

Вінниця
2019

УДК 336.7(075.8)
В 676

*Рекомендовано до друку вченою радою економічного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 8 від 19 квітня 2019 року)*

Укладачі:

В. В. Волкова, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи ДонНУ імені Василя Стуса;

Н. І. Волкова, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи ДонНУ імені Василя Стуса;

О. І. Добровольський, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи ДонНУ імені Василя Стуса.

Рецензенти:

Г. М. Азаренкова, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Харківського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»;

О. Й. Шевцова, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Волкова В. В., Волкова Н. І., Добровольський О. І.

В 676 Навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів та контролю якості засвоєння навчального матеріалу з дисципліни «Банківська система». Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019, 168 с.

Навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів та контролю якості засвоєння навчального матеріалу розроблено з метою формування теоретичних знань та набуття практичних навичок з дисципліни «Банківська система». Розкрито концептуальні основи побудови банківської системи України та закордонних країн; обґрунтовано діяльність комерційних банків; висвітлено питання формування та розміщення банківських ресурсів; наведено механізм фінансового моніторингу та забезпечення фінансової безпеки банків. Ця розробка за структурою включає: зміст курсу, завдання для поточного контролю знань студентів, основні терміни, лекційний матеріал, методичні вказівки за темами курсу, питання для самоперевірки, тестові завдання, загальні вказівки щодо виконання самостійної роботи з тем, перелік літературних джерел. Навчально-методичний посібник призначається здобувачам вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування».

УДК 336.7(075.8)

© Волкова В. В., 2019

© Волкова Н. І., 2019

© Добровольський О. І. 2019

© ДонНУ імені Василя Стуса, 2019

ЗМІСТ

1. Передмова	4
2. Навчальна програма курсу	7
3. Завдання для поточного контролю знань студентів	11
<i>Тема 1. Банківські системи закордонних країн і моделі їх організації</i>	11
<i>Тема 2. Банківська система України: формування, функціонування і розвиток</i>	23
<i>Тема 3. Комерційні банки як основна ланка банківської системи</i>	35
<i>Тема 4. Порядок створення банків і ліцензування банківської діяльності в Україні</i>	49
<i>Тема 5. Діяльність установ банківської системи з формування банківських ресурсів</i>	68
<i>Тема 6. Власний капітал банку</i>	78
<i>Тема 7. Залучені та запозичені ресурси банку</i>	90
<i>Тема 8. Платіжна система України</i>	100
<i>Тема 9. Діяльність банків по розміщенню ресурсів</i>	108
<i>Тема 10. Діяльність банків на ринку цінних паперів</i>	128
<i>Тема 11. Фінансовий моніторинг банківської діяльності</i>	141
<i>Тема 12. Фінансова безпека банківського сектору</i>	150
4. Завдання для самостійної роботи студентів	161
Список рекомендованої літератури	166

1. ПЕРЕДМОВА

Банківська система – одна з найважливіших і невід’ємних структур ринкової економіки. Рівень її розвитку значною мірою визначає можливості країни до економічного зростання й ефективного функціонування сфери матеріального виробництва та соціальної сфери. У світлі нагальних проблем української економіки, пов’язаних з фінансово-економічною нестабільністю, як у країні, так і на міжнародному рівні, входження України у європейський освітній і науковий простір, стратегія модернізації української вищої освіти орієнтує навчальні заклади на істотне оновлення освітньої діяльності, певні вимоги до вищої школи зі створення умов для самореалізації студентів, адаптованості їх до ринку праці, затребуваності в суспільстві. Дисципліна «Банківська система», яка є однією з фундаментальних дисциплін циклу професійної та практичної підготовки і яку студенти вивчають на четвертому курсі в бакалавріаті, покликана розкрити методологічні, теоретичні, фундаментальні та історичні основи появи банківської системи та обґрунтувати з наукового погляду її роль, місце і значення у підготовці фахівців вищого гатунку у сфері фінансів, банківської справи та страхування.

Метою вивчення навчальної дисципліни є формування у студентів системи знань з теорії та практики функціонування банків, вміння використовувати та адаптувати отримані знання для розв’язання конкретних виробничих ситуацій.

Унаслідок вивчення навчальної дисципліни студент має набути таких **результатів навчання:**

– знати структуру банківської системи України, основні етапи її становлення і функціонування, сучасний стан та проблеми подальшого розвитку;

– знати місце комерційних банків у банківській системі країни, порядок та умови їх створення, реєстрації і ліцензування діяльності в Україні;

– знати економічну природу банківських ресурсів, порядок формування власного капіталу, депозитних і недепозитних ресурсів комерційних банків;

– знати сутність діяльності банків з розміщення ресурсів, її організацію та регулювання;

– вміти аналізувати й оцінювати структуру і стан банківської системи країни і визначати чинники, що їх зумовили;

– вміти застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності, пов’язаній зі здійсненням діяльності комерційних банків;

– вміти здійснювати наукові дослідження з проблем функціонування банківської системи України і закордонних країн.

Навчальна дисципліна формує міждисциплінарні взаємозв'язки з іншими дисциплінами, такими як «Політична економія», «Макроекономіка», «Гроші і кредит», «Банківські операції», «Центральний банк і грошово-кредитна політика».

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів компетентностей та програмних результатів навчання відповідно до освітньої програми спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

Інтегральні компетентності (ІК): Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, зокрема, інноваційного характеру під час професійної діяльності у сфері фінансів, банківської справи та страхування.

Загальні компетентності (ЗК):

- здатність навчатися та самонавчатися з метою розвитку професійних якостей, підвищення кваліфікації (ЗК1);
- здатність застосувати знання на практиці, підтримувати їх належний рівень та постійно підвищувати рівень професійної підготовки (ЗК11);
- здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань / видів економічної діяльності) (ЗК12).

Фахові компетентності (СК):

- здатність виявляти закономірності функціонування сучасної економіки та фінансової системи на макро- та мікрорівні (СК1);
- здатність використовувати базові знання і практичні навички у сфері монетарного, фіскального регулювання та регулювання фінансового ринку (СК2);
- розуміння основних особливостей сучасної світової та національної економіки, інституційної структури, напрямів фінансової та грошово-кредитної політики держави (СК5);
- здатність формувати цілісне бачення діяльності комерційних банків як провідної ланки банківської системи країни, механізму здійснення як традиційних, так і нетрадиційних банківських операцій (СК18);
- розуміння економіко-правових засад організації та інструментів нагляду і регулювання НБУ діяльності установ банківської системи країни (СК19).

Програмні результати навчання (ПРН):

- вміння виявити особливості фінансово-економічних процесів у сфері грошових, фінансових і кредитних відносин, що відбуваються на макро- і мікрорівнях та їх можливий вплив на фінансову діяльність (ПРН2);

- уміння аналізувати і пояснювати сучасний стан і зміни, що відбуваються у сфері функціонування грошей, кредиту і банків у межах країни та на міжнародному рівні (ПРН11);
- об'єктивно та професійно оцінювати фінансово-економічні процеси, що відбуваються в суспільстві, розуміти тенденції розвитку фінансових відносин у сфері грошового обігу та кредиту, державних фінансів, фінансів підприємств (ПРН18);
- використовувати нормативні та правові акти, що регламентують професійну діяльність (ПРН20);
- визначати функціональні області та взаємозв'язки між суб'єктами фінансових систем (ПРН21);
- навички взаємодії з іншими людьми, уміння працювати самостійно і в групах, управління конфліктами та стресами (ПРН24);
- виконувати контрольні функції у сфері фінансів, банківської справи та страхування (ПРН28).

2. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ

Тема 1. Банківські системи закордонних країн і моделі їх організації

Поняття банківської системи. Однорівнева та дворівнева структура банківської системи. Функції банківської системи: трансформаційна, емісійна, стабілізаційна.

Моделі банківських систем у країнах з розвинутою ринковою економікою: англійська, американська, німецька та японська, їх основні ознаки. Історичні та економічні чинники формування моделей банківських систем. Особливості формування та умови функціонування банківських систем країн ринкової економіки: США, Німеччини, Англії, Швейцарії та Туреччини. Принципи побудови комерційних банків.

Тема 2. Банківська система України: формування, функціонування і розвиток

Становлення та розвиток банківської системи. Основні етапи її розвитку, їх характеристика. Особливості функціонування банківської системи України на сучасному етапі. Кількісна характеристика банків в Україні. Властивості сучасного стану банківської системи.

Банківська інфраструктура України: Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), Всеукраїнська громадська організація захисту прав споживачів фінансових послуг, банківська асоціація, рейтингова агенція, консалтингова компанія, дочірня компанія (subsidiary) банків, фінансовий супермаркет.

Тема 3. Комерційні банки як основна ланка банківської системи

Поняття й види комерційних банків. Характеристика комерційних банків за основними критеріями і класифікаціями. Операції комерційних банків.

Підприємницька сутність банку. Комерційний банк як комерційне підприємство. Принципи діяльності комерційних банків. З'ясування специфіки продукту банку як ринкового підприємства. Показники прибутковості банківської діяльності.

Особливості розвитку комерційних банків на сучасному етапі. Аналіз сучасного стану обсягу власного капіталу банків, депозитів, грошової маси та кредитів, наданих банками України підприємствам реального сектору економіки.

Тема 4. Порядок створення банків і ліцензування банківської діяльності в Україні

Економіко-правові засади створення банків в Україні. Визначення універсального, спеціалізованого банку, банку створеного у формі акціонерного товариства, кооперативного банку, державного банку. Вимоги

до формування статутного капіталу банку при його створенні. Склад засновників державного і недержавного банку. Порядок отримання юридичною або фізичною особами дозволу набувати або збільшувати істотну участь у статутному капіталі банку.

Умови й порядок внесення юридичної особи, що має намір здійснювати банківську діяльність, до Єдиного державного реєстру і внесення цієї юридичної особи до Державного реєстру банків. Вимоги щодо ділових і кваліфікаційних якостей фізичних осіб-засновників банку. Вимоги до фінансового стану юридичної особи та майнового стану фізичної особи – засновників банку.

Визначення поняття «ліцензування банківської діяльності». Мета і завдання ліцензування діяльності банку. Види банківських операцій і угод, здійснення яких вимагає наявності банківської ліцензії чи банківської ліцензії та письмового дозволу НБУ. Умови і порядок отримання банками банківської ліцензії і письмового дозволу на здійснення окремих операцій.

Поняття, види і відмінні характеристики відокремлених підрозділів банку. Вимоги і порядок відкриття філій і представництв українських банків на території України. Способи відкриття в Україні банків з іноземним капіталом.

Банківські об'єднання: їх суть, види та тенденції розвитку в Україні.

Тема 5. Діяльність установ банківської системи з формування банківських ресурсів

Загальна характеристика банківських ресурсів. Склад, структура та джерела формування капіталу банку. Суть, значення та характеристика залученого капіталу банку. Суть, значення та характеристика запозичених банківських ресурсів.

Тема 6. Власний капітал банку

Власний капітал банку, його формування і структура. Основи формування складових власного капіталу, їх склад та структура. Функції капіталу і його значення в діяльності банку. Основні нормативні положення щодо формування власного капіталу банківської установи. Методи розрахунку власного капіталу банку та їх економічна оцінка.

Тема 7. Залучені та запозичені ресурси банку

Загальна характеристика та класифікація залученого капіталу банківської установи. Формування депозитних ресурсів. Депозити, їх класифікація, характерні особливості. Поняття та сутність депозитної політики банку. Порядок випуску ощадного (депозитного) сертифіката: оформлення, видача і погашення. Фактори, що визначають рівень депозитного

відсотка банку. Форми мобілізації ресурсів. Процентна політика банку та способи нарахування процентів. Фактори процентної ставки. Страхування депозитів, його сутність і сучасні форми в Україні. Основи формування і використання коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Інші форми страхування депозитів. Залучення ресурсів на міжбанківському ринку. Джерела запозиченого капіталу. Емісія та продаж облігацій. Міжбанківські кредити: терміни та порядок використання. Кредити Національного банку України: види, вимоги, порядок здійснення.

Макроекономічні умови формування запозичених коштів банку. Нормативні положення до визначення загального, обов'язкового та вільного резервів банківської установи.

Тема 8. Платіжна система України

Платіжна система і платіжні інструменти. Основні елементи платіжної системи. Ризики, що притаманні платіжній системі. Члени та учасники платіжної системи. Порядок відкриття та ведення банківських рахунків, їх види і характеристика. Порядок закриття рахунків юридичних і фізичних осіб. Принципи організації безготівкових розрахунків і відповідальність платників і банків за дотриманням платіжної дисципліни та своєчасним здійсненням розрахункових операцій. Міжбанківські розрахунки в Україні: зміст і принципи організації. Регулювання міжбанківських розрахунків в Україні та порядку виконання міжбанківського переказу коштів в Україні.

Тема 9. Діяльність банків по розміщенню ресурсів

Кредитна діяльність банків: сутність, види. Принципи кредитування та кредитної політики. Форми кредитування: споживча, банківська, лізингова, іпотечна, міжбанківська та ін. Консорціумне кредитування, його сутність, види і значення у розв'язанні проблем видачі великих кредитів і мінімізації ризику неповернення позички позичальником. Овердрафтне кредитування, його сутність.

Етапи кредитного процесу. Поняття «кредитоспроможність», значення і елементи системи оцінювання. Розрахунки основних показників фінансового стану позичальника. Закордонний досвід оцінки кредитоспроможності позичальника. Основні умови і зміст кредитної угоди.

Джерела, форми погашення позичок. Контроль їх використання. Форми забезпечення кредитів. Заходи мінімізації втрат від кредитного ризику. Загальні принципи і методи управління процентною ставкою за кредитом.

Інвестиційна діяльність банків. Форми регулювання інвестиційної діяльності. Капітальні вкладення, принципи і методи їх фінансування. Андеррайтинг.

Тема 10. Діяльність банків на ринку цінних паперів

Основи діяльності банків на ринку цінних паперів. Види професійної діяльності банків на ринку цінних паперів: фінансове посередництво, управління та організаційно-технічне обслуговування операцій з цінними паперами.

Організація діяльності спеціалізованих підрозділів банку на ринку цінних паперів. Діяльність банків другого рівня з емісії власних цінних паперів. Емісія акцій, її призначення. Випуск банком цінних паперів з метою залучення як ресурси тимчасово вільних грошових коштів.

Тема 11. Фінансовий моніторинг банківської діяльності

Поняття і структура функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. Суб'єкти первинного і державного фінансового моніторингу в Україні. Сутність та засоби легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та відмивання грошей. Міжнародне регулювання боротьби з відмивання грошей.

Тема 12. Фінансова безпека банківського сектору

Сутність фінансової безпеки банків та її місце у фінансовій безпеці держави. Основні характеристики та завдання фінансової безпеки банків та фактори, що впливають на неї. Інструменти забезпечення фінансової безпеки банку. Діагностика фінансової безпеки банку.

3. ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Тема 1. Банківська система закордонних країн та моделі її організації

Мета: засвоїти основні завдання, пріоритети і принципи діяльності банківських систем закордонних країн.

1.1. Методичні вказівки до вивчення теми

Необхідно знати: моделі банківських систем у країнах з розвиненою ринковою економікою: англійська, американська, німецька та японська, їх основні ознаки.

Необхідно вміти: розкривати історичні та економічні чинники формування моделей, виокремлювати і пояснювати особливості формування та умови функціонування банківських систем країн ринкової економіки: США, Німеччини, Англії, Японії та Туреччини, обґрунтувати принципи побудови банківської системи.

Основні терміни: банківська система, фінансові супермаркети, фінансово-кредитні установи, фінансові посередники, трансформаційна функція, емісійна функція, стабілізаційна функція, однорівнева банківська система, дворівнева банківська система, моделі організації і функціонування банківських систем закордонних країн, принцип сегментування, принцип універсальності, економічна та соціальна ефективність банківської системи.

Основні положення теми

Поняття банківської системи. В сучасних умовах господарювання, які характеризуються підвищеною динамічністю і невизначеністю умов функціонування, банки відіграють важливу роль у суспільстві, бо від їх діяльності значною мірою залежить економічний добробут держави, країни загалом і кожної людини зокрема. На сьогодні банки – це «фінансові супермаркети», що пропонують широкий спектр послуг для юридичних та фізичних осіб. Сучасні банки пропонують своїм клієнтам великий набір послуг, беруть участь у різноманітних фінансових операціях, забезпечують професійне використання покладених на них функцій.

Загалом *банком* прийнято називати фінансово-кредитну установу, що спеціалізується на акумулюванні ресурсів й управлінні ними шляхом здійснення розрахункових, посередницьких, кредитних та інших фінансових операцій.

Вітчизняні науковці досить часто трактують банківську систему як сукупність банків, що функціонують у країні. Проте існує й інший погляд. Згідно з ним банківська система має своє особливе призначення, свої специфічні риси і функції в економіці. Банківська система – це чітко структурована, законодавчо визначена сукупність фінансових посередників, що здійснюють банківську діяльність.

Вважаємо, що *банківська система* – це сукупність фінансово-кредитних установ, що діють у країні згідно із законом, взаємопов'язані між собою і забезпечують функціонування грошового ринку та економіки.

Прийнято розрізняти одно- та дворівневу банківські системи. *Однорівнева банківська система* передбачає переважно горизонтальні зв'язки між банками, універсалізацію їх операцій і функцій. У межах такої системи усі кредитні установи, зокрема центральний банк, знаходяться на одному ієрархічному рівні, виконуючи аналогічні функції в кредитно-розрахунковому обслуговуванні клієнтів. Цей принцип побудови характерний, насамперед, для країн з нерозвиненою економікою, а також для країн з адміністративно-командною побудовою апарату управління.

Дворівнева банківська система будується на взаємовідносинах між банками у двох площинах – за вертикаллю та за горизонталлю. За вертикаллю – відносини підпорядкування між центральним банком як керівним, управлінським і наглядовим органом та низовими ланками – комерційними банками; за горизонталлю – відносини рівного партнерства між будь-якими підпорядкованими ланками. Розподіл адміністративних функцій та операцій, пов'язаних з обслуговуванням центральним банком грошового обороту, надає можливість враховувати інтереси двох категорій клієнтів – комерційних банків та урядових структур, причому перевага надається функціям «банк банків» та управлінню діяльністю банківських установ з метою регулювання та контролю за функціонуванням ринку фінансових послуг. У дворівневій структурі банківської системи мають чітко розрізнятися нормативно-регулювальні та наглядові функції центрального банку, з одного боку, і функції комерційних банків, з іншого.

Традиційно питання про функції банківської системи в літературі досліджено та висвітлено недостатньо. Деякі економісти ототожнюють функції банків і банківської системи, але частіше відокремлюють і вважають, що банківська система виконує трансформаційну, емісійну, стабілізаційну функції.

Функції банківської системи:

- ***Трансформаційна*** зумовлена посередницькою місією банків.
- ***Емісійна*** – створення платіжних засобів і регулювання грошового обороту.
- ***Стабілізаційна*** – забезпечення стабільності банківської діяльності та грошового ринку.

Функціональна специфіка діяльності банків зумовлює необхідність організаційно-правового виділення їх у самостійну, відносно замкнуту структуру, яка називається ***банківською системою***.

Банківська система – це складова кредитної системи.

Банківська система – законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність фінансових посередників, які здійснюють банківську діяльність на постійній професійній основі і функціонально взаємозв’язані в самостійну економічну структуру.

Головні цілі банківської системи:

➤ забезпечення суспільного нагляду і регулювання банківської діяльності з метою узгодження інтересів окремих банків із загальносуспільними інтересами;

➤ забезпечення надійності і стабільності функціонування окремих банків та банківської системи загалом з метою стабілізації грошей та безперебійного обслуговування економіки.

Загальні риси банківської системи:

✓ **поєднання однотипних елементів**, які підпорядковуються однаковим цілям. У банківській системі такими елементами є окремі банки;

✓ **динамічність** – банківська система постійно розвивається, адаптуючись до зміни економічної ситуації в країні;

✓ **закритість** – банківська система є системою «закритого типу», що проявляється в концентрації уваги її суб’єктів переважно на специфічній діяльності, пов’язаній з грошовою сферою;

✓ **саморегуляція** – банківська система має здатність до самонастроювання, саморегулювання: якщо один із банків банкрутує, його «нішу» займають інші банки; при зміні економічної ситуації – банки змінюють методи діяльності.

До специфічних рис, які характерні тільки для банківської системи і виділяють її з ряду інших, належать:

— дворівнева побудова;

— поглиблене централізоване регулювання діяльності кожного банку окремо і банківської діяльності загалом;

— централізований механізм контролю і регулювання руху банківських резервів;

— наявність загальносистемної інфраструктури, що забезпечує функціональну взаємодію окремих банків;

— гнучке поєднання високого рівня централізованої керованості банківської системи зі збереженням повної економічної самостійності і відповідальності за результати своєї діяльності кожного окремого банку, що входить у систему.

Моделі банківських систем у країнах з розвинутою ринковою економікою. Банківська система як складова частина фінансової системи будь-якої держави відіграє вирішальну роль в економічному розвитку країни,

є головним механізмом фінансово-кредитних відносин у державі.

Для сучасної практики характерне використання різних *моделей організації і функціонування* банківських систем закордонних країн, їх організаційна структура та правове регулювання залежать від багатьох факторів.

Фактори, які впливають на організаційну структуру та правове регулювання банківської системи:

- історичні, політичні та національні традиції;
- рівень розвитку товарно-грошових відносин;
- загальний економічний розвиток країни;
- засоби регулювання грошового обігу.

❖ Світова практика виробила два принципи побудови комерційних банків:

✓ *принцип сегментування* – характерний для США та Японії, де банкам заборонено здійснювати операції з цінними паперами корпорацій, з нерухомістю, страхові операції;

✓ *принцип універсальності* – характерний для більшості країн Західної Європи, банки другого рівня можуть надавати будь-які фінансові послуги на грошовому ринку.

Приклади побудови банківської системи розвинених закордонних країн. Банківська система Великої Британії є дворівневою. Банківська система Великобританії **включає:** Банк Англії – центральний банк країни, депозитні, кредитні та торгові банки, а також фінансово-кредитні установи небанківського типу. **Етапи еволюції банківської системи Великобританії:**

- ✓ 1694 р. – засновано центральний банк, як акціонерну компанію;
- ✓ 1861 р. – засновано Національний ощадний банк;
- ✓ 1946 р. – центральний Банк Англії націоналізовано;
- ✓ 1979 р. і 1987 р. – видано закони про банківську діяльність;
- ✓ 1998 р. – законодавче закріплено незалежність Банку Англії.

Для кредитно-банківської системи Франції характерна система державного регулювання банківської справи. Банківська система Франції є дворівневою. В 1993 р. прийнято Закон у Франції «Про Статут Банку Франції». На верхньому рівні системи діють чотири суб'єкти, які тісно взаємодіють один з одним, функції яких розподілено так, що створено реальний механізм взаємного контролю, виключається концентрація управління цією системою, передбачається можливість здійснення єдиної державної грошово-кредитної політики, усунення безконтрольної діяльності кредитних установ.

Сучасна кредитно-банківська система США є дворівневою і складається з таких основних елементів:

– на першому (верхньому) рівні банківської системи – Федеральна Резервна система (ФРС), яка включає: Раду Керуючих Федеральної резервної системи, 12 федеральних резервних банків, які є центральними для округів і розташовані у різних регіонах країни;

– другий (нижній) рівень банківської системи США становлять комерційні банки, небанківські спеціалізовані кредитні інститути: поштові ощадні каси, фінансові і страхові компанії, кредитні кооперативи, пенсійні фонди, фонди соціального страхування, товариства взаємного кредиту, федеральні кредитні установи.

Етапи еволюції банківської системи США:

1863 р. – прийнято Закон про національну валюту;

1913 р. – створено Федеральну резервну систему, яка виконує функції центробанку;

1933 р. – створено Федеральну корпорацію страхування депозитів як незалежне федеральне агентство;

1936 р. – утворено Федеральний комітет відкритого ринку при Раді Керуючих ФРС США.

Сучасна банківська система Швейцарії. На 1500 мешканців приходиться 1 банк. В країні функціонує понад 140 філій (відділень) крупних іноземних банків. Швейцарська банківська система об'єднує більш як 500 банківських організацій.

Швейцарська банківська система очолюється Національним банком, який має статус акціонерного товариства, а усі швейцарські банки поділяються на три групи:

- 1 група банків: три крупні національні банки: Union Bank of Switzerland; Swiss Bank Corporation; Swiss Credit Bank;
- 2 група банків: кантональні, місцеві та ощадні банки, що працюють з місцевими вкладниками, спеціалізуються на кредитуванні;
- 3 група банків: приватні банки, основний вид їх діяльності – це управління інвестиційними портфелями.

До банківської системи Швейцарії входить велика кількість **фінансових компаній**, за допомогою яких відкриваються широкі можливості застосування капіталу в цій країні. Їх поділяють на:

- ✓ компанії, які публічно рекламують себе для прийому депозитів і відповідно зобов'язані відповідати усім вимогам федерального банківського законодавства;
- ✓ компанії, що не приймають депозити, але виконують інші банківські операції.

Характерною рисою швейцарської банківської системи є надзвичайно **високий ступінь контролю за діяльністю банків та інвестиційних компаній.**

На цьому ґрунтується загальноприйняте у світовій практиці ставлення до швейцарських банків як **еталона надійності.**

Контроль за банками має триступеневу структуру і здійснюється Федеральною банківською комісією, Національним банком і Швейцарською банківською асоціацією.

❖ **Сьогодні у світі існують різні погляди щодо доцільності втручання держави у фінансову сферу країни, зокрема банківську.** Тому, досліджуючи функціонування банків з державною участю різних країн світу, їх умовно можна поділити на три великі групи.

До першої групи держав, для яких характерна обмежена, тобто часткова державна участь у банківському секторі, належать здебільшого високорозвинені держави, що стабільно економічно розвиваються. В таких країнах присутність держави є мінімальною, тому що викликана потребою у підтримці різноманітних соціальних проєктів та урядових програм. Яскравим прикладом такого виду державної участі є Швейцарія. Її кантональні банки є державними. Обмеженість державної участі проявляється в тому, що держава несе відповідальність за їх зобов'язання, але управління над ними здійснюється за участі місцевих органів влади. Також ці банки нічим не відрізняються від приватних, адже здійснюють однаковий спектр банківських послуг. Також ще одним прикладом держави з обмеженою участю у банківській сфері є Німеччина. Державна частка у банківському секторі Німеччини є доволі значною і складає понад 50 % від усіх активів банківської системи та близько 20 % від загальної кількості німецьких банків. Проте держава не має високого рівня впливу на функціонування державних банків, що дає змогу їм вільно ухвалювати управлінські рішення. У 2010 році така частка акцій була продана урядом на ринку, у такий спосіб держава не порушує балансу між приватними і державними банками та отримала від цієї операції як акціонер прибуток завдяки різниці курсів акцій.

Наступна група країн – **це країни з яскраво вираженою державною участю в банківській системі.** Здебільшого до цієї групи належать держави, що мають перехідний тип економіки, а також країни, що знаходяться у кризовому стані. Прикладом країни з високим рівнем державної участі у банківському секторі є Бразилія. З кожним роком участь іноземних банків у Бразилії зменшується з погляду вартості активів, тоді як кількість державних банків зростає. Так, згідно з даними у 2014 році середня частка державних активів банківської системи Бразилії становила 40 %, частка приватних

активів – 41 % та іноземних – 19 %. Окрім Бразилії, до цієї групи країн також входять інші держави, у яких яскраво виражене домінування державного впливу над іноземним чи приватним у банківській сфері.

І остання група країн – *це країни, у яких збільшення державної участі у банківській системі було спричинено банківськими кризами та паніками*. Здебільшого становище таких країн змушує уряд здійснювати націоналізацію приватних банків для підтримки їх функціонування, взяття на себе відповідальності за виплатою зобов'язань. Такі заходи приводять до підтримання банківської системи загалом та виведення країни із фінансової кризи.

Сучасним прикладом кризової ситуації у банківському секторі є банківська криза в Іспанії протягом 2008–2013 рр. У 2008 році на Піренеях лопнула «бульбашка» на іспанському ринку нерухомості. Разом зі зростанням рівня безробіття це спричинило сплеск неповернень за іпотечними кредитами і кредитами, виданими забудовниками. Загальна нестача капіталу банків Іспанії була оцінена в 56 млрд €, або 5,5 % ВВП. Такий дефіцит на 70 % був покритий завдяки державним виплатам. Самі проблемні активи рекапіталізованих банків були передані спеціально створеній компанії SAREB, одним із завдань якої став продаж заставного майна. У такий спосіб за допомогою націоналізації найпроблемніших банківських груп уряд зміг вивести країну із затяжної фінансової кризи. Після стабілізації банківської системи уряд почав розпродавати акції націоналізованих банків приватним інвесторам. Так, у 2014 році 7,4 % акцій банківської групи «Bankia» були продані за 1,3 млрд €.

Отже, проаналізувавши значення держави в банківській системі закордонних країн можна зробити висновок, що у міжнародній практиці існують різні випадки та обсяги державної участі у діяльності комерційних банків. Рівень державної частки у банківському секторі обумовлюється певними причинами, зокрема внутрішніми економічними процесами і явищами в країні та дає змогу забезпечити стабілізацію банківської системи в країні.

❖ **У світовій практиці також немає єдиного підходу до інституційної побудови системи банківського регулювання.** Значною мірою вона визначається особливостями соціально-економічного та історичного розвитку країн, характером і традиціями банківської системи, політико-юридичними чинниками. До таких чинників належать законодавчо-інституційні реформи, які здійснювали з кінця 60-их років минулого століття у більшості країн з високим рівнем розвитку економіки. Метою цих реформ було пом'якшення, а то й відміна деяких заборон і обмежень для суб'єктів грошово-кредитного ринку, зокрема тих, що стосувались відкриття банками нових установ, філій, створення холдингів, регулювання відсоткових ставок і

тарифів на банківські послуги. В практику було введено нові фінансові інструменти та нові види банківського обслуговування. Характерною рисою розвитку сучасної системи банківського регулювання у розвинених країнах світу є посилення вимог щодо забезпечення прозорості діяльності банків.

Відповідно до цього виділяють три основні моделі банківського регулювання та нагляду: модель «єдиного фінансового органу управління», модель «двох вершин», «секторна» модель.

За моделлю «єдиного фінансового органу управління» регулювання і нагляд за усіма секторами національної фінансової системи, зокрема банківським, сектором страхування та фондовим, здійснюється єдиним наглядовим органом, що несе відповідальність за стійкість фінансової системи країни і забезпечує застосування уніфікованих підходів і механізмів банківського нагляду. Така модель отримала свій розвиток зокрема в Австрії, Німеччині, Японії, Швеції та Великобританії.

Згідно з моделлю «двох вершин» об'єктом регулювання та нагляду одного і того ж органу є два сектори фінансового посередництва (банки і фондові компанії, банки і страхові компанії, фондові і страхові компанії). Модель передбачає розподіл обов'язків на основі завдань нагляду між двома різними органами влади у такий спосіб, що один із них забезпечує пруденційний нагляд, а інший займається питаннями прозорості ведення бізнесу. Така модель в повному обсязі прийнята в Нідерландах. Вона визначається спробою регулятора досягти, з одного боку, макро- і мікропруденційної стабільності, а з іншого – захистити права інвесторів незалежно від виду їх діяльності.

Модель нагляду – «секторна» полягає в тому, що за здійснення нагляду в кожному конкретному фінансовому секторі відповідає спеціальний орган. Єдиний державний наглядовий орган, що відповідає за діяльність всієї фінансової системи загалом, створений у 28 країнах світу. В останнє десятиліття спостерігається перехід від секторної моделі до моделей «єдиного фінансового органу управління» та «двох вершин». Такий перехід характерний для таких країн, як Греція, Португалія, Литва, Фінляндія, Франція. Важливою причиною цього є постійно зростаюча потреба в координації зусиль наглядових органів, що функціонують у різних фінансових секторах країни. Така обставина є наслідком ускладнення банківського бізнесу і зростання тенденцій до створення фінансових конгломератів, діяльність яких охоплює крім ринку банківських послуг також і ринок страхування та ринок цінних паперів.

Такі структурні зміни привели до посилення взаємозв'язку між колись розрізненими видами діяльності у сфері фінансових послуг, а отже, і до появи небезпеки, що проблеми в одному секторі можуть ослабити інший сектор або

навіть усю фінансову систему держави. Прагнення до консолідації наглядових органів виявляються і на міжнародному рівні. Воно пов'язане з тим, що діяльність банків із кожним роком дедалі більше виходить за межі окремої країни і набуває глобального характеру. У більшості країн центральні банки несуть відповідальність за системну стабільність і здійснюють пруденційне регулювання і нагляд за банками. В окремих випадках центральні банки виконують наглядові функції стосовно небанківських інститутів.

Модель з *повним делегуванням функцій регулювання єдиному органу регулювання фінансового ринку – мегарегулятору* прийнята в 28-ох країнах світу: Австрії, Німеччині, Великій Британії, Бельгії, Швейцарії, Польщі, Словаччині, Чехії, Данії, Ісландії, Ірландії, Угорщині, Казахстані, Латвії, Мальті, Нікарагуа, Норвегії, Південній Кореї, Швеції, Японії, Естонії, Бахреїні, Саудівській Аравії, Бермудах, Кайманових островах, Мальдівах, Гібралтарі та Сінгапурі.

Водночас у більшості країн функції нагляду відокремлені від центрального банку і передані мегарегулятору. Винятком є Сінгапур, Чехія та Словаччина, у яких повноваження мегарегулятора закріплені за центральним банком, та Ірландія, де мегарегулятор створений на базі автономного підрозділу центрального банку. В усіх країнах підходи до вирішення взаємодії цих органів управління мають свою специфіку. Навіть у разі створення мегарегулятора Центральні банки продовжують прямо або опосередковано брати участь у наглядовому процесі. Це пояснюється тим, що будь-які проблеми у банківському секторі розв'язуються через звернення до центрального банку.

Взагалі питання про збереження функцій банківського нагляду за центральним банком або закріплення їх за відособленим від нього органом управління залежить від балансу політичних сил у країні, традиційного розподілу повноважень і регулятивної культури. А наглядові органи, зі свого боку, мусять мати ефективну систему швидкого обміну інформацією для оцінювання сукупного ризику і вчасного застосування відповідних заходів.

Цікавим є досвід Швеції по виходу з кризи у банківському секторі, а саме її антикризова програма, яка до цього часу вважається однією з найефективніших в історії. Так на початок 1990-х років у Швеції різко впали ціни на активи, і банки, які в попередні роки слідували невиправдано ризикованим стратегіям, опинилися в жалюгідному стані. Реакція уряду на кризу була швидкою й ефективною: по-перше, два найбільші банки були націоналізовані, і для роботи з їх проблемними активами були створені спеціальні керуючі компанії; по-друге, оцінка реального стану справ і обсягу втрат в усіх банках була проведена на самому ранньому етапі. Це сприяло вибору правильних стратегій: необхідна допомога надавалася тільки

потенційно життєздатним банкам. До того ж уведення загальної гарантії за зобов'язаннями банків і перехід на плаваючий валютний курс відновили довіру до валюти, необхідну для шведських банків, які фінансували свою діяльність переважно завдяки іноземним позикам. Такі дії Швеції дали змогу банківській системі швидко відновитися, при незначних фіскальних витратах.

Не менш повчальним є досвід Туреччини у 2000 р. по виходу з банківської кризи. Так, подорожчання долара разом із дефіцитом бюджету, спровокувало посилення недовіри до валюти і до банківської системи загалом. Уряд був змушений вжити такі заходи:

– уведення гарантії по банківським зобов'язанням; у 2001 р. прийняття програми реструктуризації банків, яка включала низку кроків, серед яких:

– реструктуризація державних банків (скорочення чисельності персоналу та відділень державних банків, ліквідування короткострокової заборгованості банків);

– реструктуризація банків, що входили в систему фонду страхування депозитів (депозити та вклади в іноземній валюті було переведено в інші банки, проведено скорочення персоналу, реструктуризація боргів чималої кількості великих боржників цих банків);

– укріплення приватних банків (був проведений аудит та виділені банки, які потребували збільшення капіталу, якщо акціонери не мали змогу забезпечити потреби банку в капіталі, то їм надавався субординований кредит);

– поліпшення механізму регулювання банківської системи.

Програма, що мала в основі укладення договору між центральним банком та іншими банками з питань проблемних активів мала назву **«Підхід Стамбула»**, і полягала в тому, що центральний банк викупав у банків проблемні активи в обмін на реструктуризацію боргів банками. Витрати для Туреччини на подолання кризи понад 30 % ВВП виявилися доволі високими, але реалізація цієї програми та створення жорсткої системи регулювання дали змогу здійснити реформування та оздоровлення комерційних банків.

Отже, Україна має побудувати свою програму оздоровлення банківської системи. Проаналізований досвід розв'язання схожих проблем, пов'язаних із гіперінфляцією та великим дефіцитом бюджету шляхом посилення банківського регулювання або заходами, що використовувались в Туреччині та Швеції, Національний банк України має скористатися наведеним досвідом та провести низку заходів щодо подолання банківської кризи, серед яких пріоритетними є: створення прозорої системи та правової бази регулювання банківської діяльності; реструктуризація НБУ; критична оцінка роботи банків на перспективу життєздатності; поліпшення валютного курсу в країні.

1.2. Питання для самоперевірки

1. Пояснити фактори, які впливають на організаційну структуру та правове регулювання банківської системи.
2. Обґрунтувати однорівневу та дворівневу банківську систему.
3. Розкрити головні цілі банківської системи.
4. Перелічити функції банківської системи.
5. Розкрити загальні та специфічні риси банківської системи.
6. Охарактеризувати принципи побудови комерційних банків (світова практика).
7. Охарактеризувати моделі банківських систем у країнах з розвинутою ринковою економікою.
8. Охарактеризувати особливості формування та умови функціонування банківських систем країн ринкової економіки.
9. Обґрунтувати дієвість моделей «єдиного фінансового органу управління», «двох вершин», «секторна».
10. Пояснити сутність програма «Підхід Стамбула».

1.3. Тестові завдання

1. Найпоширенішим є поняття банківської системи:

- а) як сукупності різноманітних видів банків та банківських інститутів у їх взаємозв'язку, що наявні в тій чи іншій країні;
- б) як сукупності різних банків та інших кредитних установ, що функціонують у межах єдиного фінансового механізму;
- в) як сукупності фінансово-кредитних установ, що діють у країні згідно із законом, взаємопов'язані між собою й забезпечують функціонування грошового ринку та економіки;
- г) як сукупності банківських та небанківських установ.

2. Традиційно виділяють такі функції банківської системи:

- а) трансформаційна; емісійна, стабілізаційна;
- б) трансформаційна, емісійна, стимулювальна;
- в) емісійна, стимулювальна, функція контролю;
- г) емісійна, стабілізаційна, стимулювальна.

3. Дворівнева банківська система будується на взаємовідносинах між банками:

- а) за вертикаллю;
- б) за горизонталлю;
- в) за горизонталлю та вертикаллю;
- г) переважно за горизонталлю.

4. Характерні для банківської системи риси:

- а) однорівнева або дворівнева її побудова;
- б) централізоване регулювання через систему заходів щодо нормування, обмеження, страхування та контролю банківської діяльності;
- в) централізоване регулювання руху банківських резервів, зумовлене емісійною функцією банківської системи;
- г) усі відповіді правильні.

5. Самостійність банківської системи як економічної структури має подвійне спрямування:

- а) стосовно окремих банків як її структурних елементів;
- б) стосовно інших подібних великих систем, які функціонують в економіці паралельно з банківською;
- в) стосовно окремих банків як її структурних елементів та інших подібних великих систем, які функціонують в економіці паралельно з банківською;
- г) стосовно окремих державних органів та їх структурних елементів.

6. Головними цілями банківської системи є:

- а) забезпечення суспільного нагляду і регулювання банківської діяльності з метою узгодження інтересів окремих банків із загальносуспільними інтересами;
- б) забезпечення надійності і стабільності функціонування окремих банків та банківської системи загалом з метою стабілізації грошей та безперебійного обслуговування економіки;
- в) забезпечення надійності і стабільності функціонування окремих банків та банківської системи загалом з метою узгодження інтересів окремих банків із загальносуспільними інтересами;
- г) забезпечення суспільного нагляду і регулювання банківської діяльності з метою узгодження інтересів окремих банків із загальносуспільними інтересами, забезпечення надійності і стабільності функціонування окремих банків та банківської системи загалом з метою стабілізації грошей та безперебійного обслуговування економіки.

7. Фактори, які не впливають на організаційну структуру та правове регулювання банківської системи:

- а) історичні, політичні та національні традиції;
- б) рівень розвитку товарно-грошових відносин;
- в) загальний економічний розвиток Вінничини;
- г) засоби регулювання грошового обігу.

8. Принцип сегментування банківської системи – це:

- а) заборона банкам здійснювати операції з цінними паперами корпорацій, з нерухомістю, страхові операції;

- б) заборона банкам здійснювати операції з нерухомістю;
- в) заборона банкам здійснювати операції з цінними паперами корпорацій;
- г) заборона банкам здійснювати страхові операції.

9. Принцип універсальності банківської системи – це:

- а) можливість банків другого рівня надавати окремі фінансові послуги на грошовому ринку;
- б) можливість банків другого рівня надавати грошові послуги на грошовому ринку;
- в) можливість банків другого рівня надавати інвестиційні послуги на грошовому ринку;
- г) можливість банків другого рівня надавати будь-які фінансові послуги на грошовому ринку.

10. Модель «двох вершин» означає:

- а) об'єктом регулювання та нагляду одного і того ж органу є тільки банки і страхові компанії;
- б) об'єктом регулювання та нагляду одного і того ж органу є тільки банки і фондові компанії;
- в) об'єктом регулювання та нагляду одного і того ж органу є два сектори фінансового посередництва (банки і фондові компанії, банки і страхові компанії, фондові і страхові компанії);
- г) об'єктом регулювання та нагляду одного і того ж органу є тільки фондові і страхові компанії.

**Тема 2. Банківська система України: формування,
функціонування і розвиток**

Мета: засвоїти основні завдання, принципи формування, функціонування і розвитку банківської системи України.

2.1. Методичні вказівки до вивчення теми

Необхідно знати: основні етапи формування, функціонування і розвитку банківської системи України та умови, що їх визначають.

Необхідно вміти: розкривати особливості функціонування банківської системи України на сучасному етапі, обґрунтувати необхідність розвитку сучасної банківської інфраструктури України.

Основні терміни: банківська система, фінансові супермаркети, фінансово-кредитні установи, етапи становлення вітчизняної банківської системи, однорівнева банківська система, дворівнева банківська система, етапи становлення і розвитку вітчизняної банківської системи, особливості банківської системи України на сучасному етапі.

Основні положення теми

Становлення та розвиток банківської системи. Наявність національної банківської системи є необхідною умовою економічного суверенітету будь-якої країни. Становлення і розвиток банківської системи України відбувається в умовах постійної зміни економічної кон'юнктури та непередбачуваності перспективи, що позначається на стабільності діяльності багатьох українських банків і потребує розробки заходів щодо державного захисту банківських установ та їх клієнтів від підвищеного ризику.

Стабільна банківська система, що динамічно розвивається, – неодмінна передумова стійкого економічного зростання. У сучасній економіці банківська система має визначальне значення через зв'язки цієї системи з усіма секторами економіки. Найважливіші функції банків полягають у забезпеченні безперервного грошового обороту капіталу, у наданні можливостей отримання необхідного фінансування підприємствами, державою, приватними особами, а також створення сприятливих умов для вкладання коштів з метою накопичення заощаджень у національній економіці.

Розвиток ринкових відносин в економіці України об'єктивно зумовлює підвищення значення банківського сектора. На сьогодні в Україні відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» діє дворівнева банківська система, яка складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України.

Процес становлення банківської системи умовно можна поділити на сім етапів. Ще у складі банківської системи СРСР почали функціонувати різноманітні українські банки (*Перший етап* становлення банківської системи України).

Тенденції розвитку банківської системи України вказують на те, що протягом останніх років вона перетворилась на динамічну сферу економіки, яка стабільно функціонує.

Другим етапом становлення і розвитку банківської системи України було прийняття Верховною Радою України 20 березня 1991 р. Закону України «Про банки і банківську діяльність», який став правовою основою для створення і функціонування комерційних банків.

Третій етап (II півріччя 1992–1993 рр.) характеризувався створенням банків «Нової хвилі» із залучення значного обсягу приватного капіталу і коштів новостворюваних державних бюджетних і позабюджетних фондів, відбувається диверсифікація пасивів у діючих банках.

Четвертий етап (1994–1996 рр.) – розвиток банківської системи України на початок реалізації курсу економічних реформ монетарними методами.

П'ятий етап (1997–1999 рр.) характеризується розвитком банківської системи в умовах поступового переходу до поєднання монетарних методів управління економікою із заходами щодо її структурного реформування.

Шостий етап (2000–2009 рр.) – розвиток банківської системи шляхом реструктуризації економіки, падіння доходності банківських операцій, збільшення та консолідація капіталу банків.

Сьомий етап (2010 р. по сьогодні) – розвиток банківської системи України в умовах посткризового реформування фінансового сектора України з метою підвищення стабільності і поліпшення якості фінансових послуг. З огляду на вищезазначене, вважаємо, що головною метою розвитку банківської системи на сучасному етапі в Україні має бути проведення реформ у сфері інституційного розвитку усіх складових банківської системи через підвищення її стабільності і здатності відновлюватися після можливих потрясінь, розширення переліку й покращення якості фінансових послуг, що надасть змогу фінансово-кредитним інститутам краще задовольнити потреби реального сектору й економіки загалом.

Особливості функціонування банківської системи України на сучасному етапі. Банківська система з відновленням державної незалежності України стала флагманом ринкових перетворень у країні, одним із найважливіших інститутів забезпечення її життєдіяльності в нових умовах. Однак банківська система розвивається не окремо, вона тісно і безпосередньо пов'язана з усіма сферами суспільства. Проблеми, що виникають у соціально-економічному розвитку країни, безумовно, позначаються на функціонуванні банківської системи.

Розпочаті сьогодні в Україні реформи ставлять складні завдання і перед банківською системою, яка має поживити економічну активність та відновити роботу реального сектора економіки.

Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. засвідчує функціонування дворівневої банківської системи України. Згідно із цим Законом перший рівень банківської системи представлений **Національним банком України (НБУ)** з центральним апаратом у м. Києві. Він є центральним банком та несе відповідальність перед суспільством за функціонування банківської системи загалом.

Другий рівень банківської системи представлений **іншими банками (державними і недержавними)**. На сьогодні в Україні функціонують п'ять комерційних банків з державною формою власності: Державний ощадний банк України (Ощадбанк) та Державний експортно-імпортний банк України (Укрексімбанк), АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АБ «УКРГАЗБАНК», АТ «РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР».

Розвиток банківської системи України, забезпечення її підтримки з боку держави, завдяки ефективній діяльності державних банків – одне із пріоритетних завдань економічної політики на сучасному етапі фінансової кризи та європейської інтеграції. Структура активів системи показала зменшення обсягів кредитування державними банками у порівнянні з іншими банківськими групами. Також, націоналізація ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК» призвела до певних змін у структурі зобов'язань, зокрема до зростання зобов'язань держави перед клієнтами. Тому постає питання щодо ефективності роботи банківських установ, які займають найбільшу нішу на ринку банківських послуг.

Необхідно зазначити, що сучасна структура державної власності у банківській системі України має певні особливості, що наведені у табл. 1.

Згідно з табл. 1 не усі банки 100 % належать державі. Оскільки у Законі України «Про банки та банківську діяльність» чітко вказано, що державним банком є той, у якого державна частка у статутному капіталі становить 100 %, тому можна стверджувати, що ті, банки, які мають частку державної власності менше показника 100 % не можна чітко назвати державними банками. Проте, очевидним залишається факт, що 75 % і більше частки держави у статутному капіталі будь-якого банку надає їй безумовні права на управління цим банком. Отже, таке заключення нівелює різницю між державними банками та банками з державною участю.

Таблиця 1 – Відсоткова частка держави в банках України станом на 01.01.2018

№ з/п	Назва банку	Власник	Частка у статутному капіталі, %
1	АТ «Укрексімбанк»	Кабінет Міністрів України	100 %
2	АТ «ОЩАДБАНК»	Кабінет Міністрів України	100 %
3	АТ КБ «ПРИВАТБАНК»	Кабінет Міністрів України	100 %
4	АБ «УКРГАЗБАНК»	Міністерство фінансів України	94,94 %
5	АТ «РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР»	Національний банк України	77,79 %

7 листопада 2017 року НБУ погодив продаж опосередкованої істотної участі у розмірі 99,9 % статутного капіталу ПАТ «Українського банку реконструкції та розвитку» двом громадянам Китайської Народної Республіки Яню Дуншену та Дай Чжунюю.

Відповідно до внесених змін до чинного банківського законодавства кінця 2006 р. банки в Україні можуть створюватися лише у формі акціонерних товариств та кооперативних банків.

Сьогодні в Україні функціонує значна кількість банків, але більшість із них належить до середніх і малих банків.

Головними особливостями банківської системи України на сучасному етапі є:

- неоднорідність;
- значні територіальні диспропорції щодо забезпечення банківськими послугами окремих регіонів;
- помірна участь іноземного капіталу в банківському секторі – серед банків, що функціонують, на 01.01.2018 р.;
- універсальний характер діяльності більшості українських банків, пріоритетні напрями яких визначаються характером їх клієнтської бази, кон'юнктурою ринку банківських послуг;
- низький рівень кредитування банками національної економіки порівняно із розвиненими західними державами є досить проблематичним;
- важливим аспектом розвитку банківської системи України є поширення сучасних банківських технологій, карткового бізнесу, що дасть змогу реалізувати таку соціальну функцію банків, як виплата зарплат і пенсій через карткові рахунки. Посилення конкуренції, що неодмінно буде спостерігатися після консолідації банківського сектора України, стимулюватиме розвиток банківництва не тільки в містах, а й у сільській місцевості.

Банківська інфраструктура України. Одним із елементів банківської інфраструктури України згідно із ст. 3 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО).

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) – це фонд, заснований з метою захисту прав та законних інтересів вкладників банків, який виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку. До функцій ФГВФО належать:

- регулювання участі банків у системі гарантування вкладів фізичних осіб;
- виплати у законодавчо визначеному порядку та обсягах відшкодування за вкладами;
- акумулювання коштів для можливості відшкодування витрат за вкладами;
- інвестування коштів у державні цінні папери;
- виведення неплатоспроможних банків з ринку шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків;
- інформування громадськості про функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб.

ФГВФО є юридичною особою публічного права, має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності і перебуває у його господарському віданні. Він є суб'єктом управління майном, самостійно володіє, користується і

розпоряджається належним майном, ФГВФО є економічно самостійною установою, має самостійний баланс, поточний та інші рахунки в НБУ, а також рахунки в цінних паперах у депозитарних установах – державних банках. Органи державної влади та НБУ не мають права втручатися в діяльність ФГВФО щодо реалізації законодавчо закріплених за ним функцій і повноважень. Взаємодія ФГВФО з НБУ та органами державної влади здійснюється у межах, визначених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», іншими актами законодавства.

З метою захисту та представлення інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків, забезпечення наукового та інформаційного обміну та професійних інтересів, розробки рекомендацій щодо банківської діяльності банки мають право створювати неприбуткові спілки, громадські організації, асоціації.

Всеукраїнська громадська організація захисту прав споживачів фінансових послуг – некомерційна структура, що надає безкоштовну юридичну допомогу та правову підтримку вкладникам банків та кредитних союзів, клієнтам страхових компаній та інших фінансових закладів по поверненню коштів. Її основними завданнями є: сприяти захисту законних прав та інтересів споживачів фінансових послуг; брати участь у формуванні державної політики щодо якості та умов надання фінансових послуг, захисту прав споживачів фінансових послуг; брати участь у суспільному та політичному житті України; брати участь у формуванні громадянського суспільства в Україні.

Банківською асоціацією є громадська некомерційна організація, членами якої є комерційні банки. Вона створюється з метою представлення інтересів банків в органах законодавчої, виконавчої, судової влади, а також координації та вдосконалення їх діяльності. Основним статутним завданням банківських асоціацій є лобювання інтересів банківської спільноти на державному рівні – йдеться про НБУ, Верховну раду, Кабінет Міністрів, Міністерство фінансів, Державний комітет з цінних паперів та Фондового ринку, Держфінмоніторинг, Державну службу охорони – та надання допомоги банкам-членам у розв'язанні поточних питань їх діяльності. Усі банківські асоціації де-юре є самоврядованими громадськими неприбутковими організаціями і покривають свої операційні витрати коштом членських внесків. На сьогодні в Україні діють «Незалежна асоціація банків України», Асоціація українських банків, Асоціація «Український Кредитно-Банківський Союз» та їх представництва в різних областях України.

Рейтингова агенція – це юридична особа, яка надає професійні послуги на ринку цінних паперів, спеціалізується на визначенні кредитних рейтингів та наданні інформаційноаналітичних послуг, пов'язаних із забезпеченням

діяльності з визначення кредитних рейтингів. Найпопулярнішими у світі є оцінки трьох рейтингових агенцій: Standard & Poor's, Moody's та Fitch. Рейтинг визнано у світі як інструмент, призначений для порівняльного аналізу динамічно розвинених систем. Рейтинг банків комплексно характеризує їх діяльність і встановлює узагальнюючу оцінку фінансового стану за стандартизованим набором показників. Головним завданням рейтингу є визначення узагальнюючих оцінок і прогнозування майбутніх результатів діяльності банку, адже головною умовою рейтингу є зорієнтувати усіх потенційних користувачів у ситуації, що склалася в системі комерційних банків, визначити місцезнаходження або позицію банку у сукупності інших банків.

Консалтингові компанії – учасники ринку, які здійснюють управлінське консультування, проводять аудит, надають податкові й бухгалтерські консультації, їх представництва обслуговують державні структури, органи державного управління з питань оподаткування, бюджетного регулювання, банківські установи з питань аудита, закордонні й спільні підприємства. Розмаїття клієнтів, послуг, підходів до здійснення діяльності також є причинами розмаїтості типів консультаційних організацій. В Україні можна виділити:

- великі багатофункціональні закордонні консультаційні фірми. Здебільшого у нашій країні вони представлені філіями. Для роботи на українському ринку деякі з них залучають українських фахівців для того, щоб краще орієнтуватися в специфіці місцевих умов економічного життя, особливостях національного законодавства;
- дрібні й середні консультаційні фірми;
- консультаційні підрозділи (відділи) закладів, які займаються питаннями галузевої ефективності, підвищенням кваліфікації керівних кадрів, удосконаленням роботи невеликих організацій;
- консультанти-індивідуали. Це можуть бути універсали з широким досвідом в галузі управління або спеціалісти, які працюють у вузькій технічній сфері, їх перевага у чітко індивідуалізованому та гнучкому підході. Послуги такого консультанта дешевші, оскільки він може уникнути деяких операційних витрат, обов'язкових для великих організацій;

Важливим елементом банківської інфраструктури є **дочірні компанії банків**. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» **дочірня компанія (subsidiary)** – це юридична особа, яка контролюється іншою юридичною особою (материнською компанією). Основною метою створення дочірніх компаній є полегшення виконання банківських операцій. До таких дочірніх структур належать: *фінансові компанії; фірми з торгівлі нерухомістю; служби інкасації; ремонтно-будівельні фірми; складські компанії; торгові*

підприємства; страхові компанії; аудиторські фірми; факторингові компанії; лізингові компанії; іпотечні компанії; трастові компанії.

Вагоме місце у банківській інфраструктурі розвинених країн світу належить **фінансовим супермаркетам**. В Україні їх формування відбулося нещодавно. Перші такі супермаркети у нашій державі виникли лише на початок XXI ст. і досі не набули значного поширення, що пояснюється низькою поінформованістю клієнтів та невеликими потребами у комплексних продуктах. Фінансовий супермаркет є об'єднанням професійних учасників фінансового ринку для надання клієнтам різноманітних послуг. До функцій сучасних супермаркетів входить надання лізингових, факторингових, аудиторських, консультаційних та юридичних послуг. Найчастіше банки об'єднуються зі страховими компаніями у фінансову групу, яка може бути двох типів – коли її ядром є банк і коли ядром цієї групи є страхова компанія. Переваги фінансового супермаркету для банку полягають у безпечних і комфортних умовах діяльності, зростанні прибутку та залученні нових клієнтів. Для клієнтів перевагою фінансового супермаркету є швидке, комплексне та якісне обслуговування. Останнім часом фахівці пропонують до елементів міжбанківської інфраструктури включати:

- розрахунково-касові та клірингові центри;
- дилерські фірми для роботи з цінними паперами;
- інкасаторські фірми;
- організації, які визначають рейтинги банків та які забезпечують їх спеціальним обладнанням і матеріалами, інформацією, спеціалістами.

Аналіз сучасного стану банківської системи України, дав змогу сформулювати **такі проблеми, які виникли в цей період перед банками:**

1. Відтік депозитів населення. Основною проблемою, яка постала перед українськими банками у 2014–2017 р. – відтік вкладів населення, який за всю історію незалежності України став найбільшим. Таке масове вилучення депозитів спричинене насамперед зниженням реальних доходів населення за паралельного підняття рівня інфляції, а також через недовіру до банківської системи. Безперечно такого масового відтоку депозитів вистачить для того, щоб банки ще довго боролися з наслідками.

2. Втрати через військові дії на сході України. Анексія Криму, військові дії на сході України більшою мірою вплинули на панічний настрій населення, ніж погіршили девальвацію гривні і внесли свій внесок у відтік депозитів. Проте найбільш негативно це відбилося на тому, що банки втратили свої активи в Криму та в зоні АТО: мережі відділень з усією технікою і сховищами, каси, банкомати – все це на території півострова відібрали, а на сході –

розграбували. Так, збитки найбільших українських банків через конфлікт на Донбасі склали близько 60 мільярдів гривень.

3. Зростання прострочень по кредитах. За даними НБУ, частка проблемної заборгованості на 30.05.2017 р. складає 10,5 % (77 млрд грн). Реальний же обсяг прострочень невідомий. В Нацбанку зауважують, що загальна вага проблемних кредитів зростає через скорочення банками реального кредитного портфелю. Мовляв, нові позики вони не видають, а прострочені борги лишаються, відтак, і зростає їх частка. Також регулятор нарікає на відсутність ринку проблемних активів. Крім недоотримання доходів, у зв'язку з погіршенням якості кредитів, банки вимушені створювати резерви під проблемні позики. Не менш серйозна проблема пов'язана і з валютними кредитами: банки мають забезпечувати додатковими резервами суму валютних кредитів у гривневому еквіваленті, котра зросла.

4. Інсайдерські кредити. За словами експертів, по-справжньому помітний удар відчувають установи, у яких чимала доля інсайдерських кредитів – виданих акціонерам або пов'язаним з ними особам. Прийнято, що якщо частка інсайдерських кредитів перевищує 30 %, то банк украї уразливий під час кризи. У деяких же українських банках, за словами експертів, цей показник істотно більший. Існує навіть випадок, коли він досягав 93 %.

5. Викриття усіх порушень в роботі банків. Крім банків з інсайдерськими кредитами, з проблемами зіткнулися і установи з іншими порушеннями в роботі. Приміром, почали відчувати проблеми «кишенькові банки», за допомогою яких «відмивали» готівку. Так, наприклад, свого часу через «відмивання» грошей було направлено на ліквідацію п'ять банків (ПАТ «Грін Банк», ПАТ «Меліор Банк», ПАТ «ІнтерКредитБанк», ПАТ «КБ «Аксіома», ПАТ «Прайм-Банк»).

6. Низький рівень капіталізації комерційних банків. За цим показником українські банки значно відстають від іноземних, через те, що значна частина банків створювалася для розв'язання проблем фінансово промислових груп. Метою ж інших банків є надання торгівельно-посередницьких послуг та валютнообмінних операцій із швидким обігом коштів.

Для відродження банківського сектора потрібен тривалий час, оскільки система має заново пройти етап апробації. Відновлення ж довіри підприємств до банківської системи можливе лише у разі зміни підходів НБУ до розуміння функції захисту інтересів вкладників і кредиторів, що передбачає перебудову ідеології, засудження технології «очищення» як помилкової і розвитку інструментарію реструктуризації, фахового управління. Щодо державних банків то вони істотно послабляють фінансову систему країни.

2.2. Питання для самоперевірки

1. Пояснити сутність та складові банківської системи України.
2. Обґрунтувати сутність та перелічити особливості становлення та розвитку банківської системи України на першому етапі.
3. Пояснити сутність та особливості становлення та розвитку банківської системи України на другому етапі.
4. Зазначити сутність та особливості розвитку банківської системи України на третьому етапі.
5. Висвітлити сутність та особливості розвитку банківської системи України на четвертому етапі.
6. Пояснити сутність та особливості розвитку банківської системи України на п'ятому етапі.
7. Визначити сутність та особливості розвитку банківської системи України на шостому етапі.
8. Надати характеристику особливостей розвитку банківської системи України на сьомому етапі.
9. Пояснити сутність та особливості розвитку банківської системи України на сучасному етапі.
10. Обґрунтувати результати аналізу сучасного стану банківської системи України, проблеми та шляхи розв'язання.

2.3. Тестові завдання

- 1. Наявність національної банківської системи є необхідною умовою:**
  - а) економічного суверенітету будь-якої країни;
  - б) політичного суверенітету будь-якої країни;
  - в) екологічного суверенітету будь-якої країни;
  - г) усі відповіді правильні.
- 2. Найважливіші функції банків полягають у:**
  - а) забезпеченні безперебійного грошового обороту капіталу;
  - б) у наданні можливостей отримання необхідного фінансування підприємствами, державою, приватними особами;
  - в) створення сприятливих умов для вкладання коштів з метою накопичення заощаджень у національній економіці;
  - г) усі відповіді правильні.
- 3. Розвиток ринкових відносин в економіці України об'єктивно зумовлює:**
  - а) появу банківського сектора;
  - б) зниження значення банківського сектора;
  - в) підвищення значення банківського сектора;
  - г) нівелює значення банківського сектора.
- 4. Розбудова власної банківської системи України почалася:**
  - а) ще в складі банківської системи СРСР;

- б) у 1990 році;
- в) у 1991 році;
- г) у 1992 році.

5. Станом на 01.01.2018 р. становлення та розвиток банківської системи України охоплює:

- а) чотири етапи;
- б) п'ять етапів;
- в) шість етапів;
- г) сім етапів.

6. Головною метою розвитку банківської системи України на сучасному етапі є:

- а) посилення концентрації банківського капіталу;
- б) диверсифікація банківської діяльності з метою розширення спектра супутніх послуг в усіх сферах;
- в) проведення реформ у сфері інституційного розвитку усіх складових банківської системи;
- г) посилення конкуренції в банківській сфері.

7. Перевагами фінансового супермаркету для його клієнтів є:

- а) швидке, комплексне та якісне обслуговування;
- б) комфортні умови діяльності;
- в) зростання прибутку;
- г) якісне обслуговування.

8. До особливостей банківської системи на сучасному етапі належать:

- а) неоднорідність;
- б) значна участь іноземного капіталу в банківському секторі;
- в) спеціалізований характер діяльності більшості українських банків;
- г) високий рівень кредитування банками національної економіки.

9. Основними проблемами сучасного стану банківської системи України є:

- а) відтік депозитів населення;
- б) зростання прострочень по кредитах;
- в) викриття усіх порушень в роботі банків;
- г) усі відповіді правильні.

10. Масове вилучення депозитів на сучасному етапі розвитку банківської системи спричинене:

- а) насамперед зниженням реальних доходів населення за паралельного підняття рівня інфляції;
- б) через недовіру до банківської системи;
- в) через масове очищення банківської системи;
- г) зниженням реальних доходів населення за паралельного підняття рівня інфляції та через недовіру до банківської системи.

2.4. Практичні ситуації та приклади їх розв'язання

Практична ситуація № 1

Маємо дані про кількість банків в Україні та сплачений зареєстрований капітал діючих банків.

Таблиця 1 – Вихідні дані для практичного завдання

Показник	1991 р.	1993 р.	1996 р.	2001 р.	2008 р.	2010 р.	2013 р.	2017 р.
1. Кількість банків за реєстром, банків	76	211	229	189	175	182	176	82
1.1. Кількість банків з участю іноземного капіталу, банків	–	–	14	28	47	47	53	38
2. Сплачений зареєстрований капітал діючих банків у гривневому еквіваленті, млн грн	–	15	1 098	4 576	72265	135802	178909	495377
3. Зареєстрований капітал одного банку в середньому, млн грн	–							

Необхідно:

1. За даними таблиці 1 здійснити розрахунки середнього розміру статутного капіталу банку.
2. Визначити відносне відхилення показників до попереднього року.
3. За результатами розрахунків зробити висновки.

Розв'язок:

1. Середній розмір статутного капіталу = сплачений капітал / кількість банків:

$$15 / 211 = 0,07; \dots 495377 / 82 = 6041,18.$$

2. Відносне відхилення показників до попереднього року:

у 1996 р. відносно 1993 р.: $4,7 - 0,07 = 4,63$;

у 2001 р. відносно 1996 р.: $24,2 - 4,7 = 19,5$;

у 2008 р. відносно 2001 р.: $412,94 - 24,2 = 388,74$;

у 2010 р. відносно 2008 р.: $746,16 - 388,74 = 357,42$;

у 2013 р. відносно 2010 р.: $1016,52 - 746,16 = 269,84$;

у 2017 р. відносно 2013 р.: $6041,18 - 1016,52 = 5024,66$.

3. Отже, згідно з розрахунків, бачимо, що зареєстрований капітал одного банку в середньому щороку зростає, незважаючи на кризовий стан банківської системи та скорочення кількості банків.

Практична ситуація № 2

Маємо такі дані про стан банківської системи України (таблиця 2)

Таблиця 2 – Показники діяльності банків України

Показники діяльності	Станом на 01.01. 2012 р.	Станом на 01.01. 2014 р.	Абс. відх.	Станом на 01.01. 2016 р.	Абс. відх.	Станом на 01.01. 2018 р.	Абс. відх.
1. Пасиви, усього, млн грн	1054 280	1278 095		1 254 385		1 333 831	
2. Зобов'язання банків, млн грн	898 793	1085496		1150 672		1 172 723	
Питома вага (п. 2 / п. 1 * 100 %), %							
3. Активи банків, млн грн	1 054 280	1278 095		1 254 385		1 333 831	
4. Кредити надані, млн грн	825 320	911 402		965 093		1 036 745	
Питома вага (п. 4 / п. 3 * 100 %), %							
5. Вкладення в цінні папери, млн грн	87 719	138 287		198 841		425 803	
Питома вага (п. 5 / п. 3 * 100 %), %							
6. Доходи, млн грн	142778	168888		199 193		178 230	
7. Витрати, млн грн	150 486	167 452		265 793		202 590	
8. Доходність активів п. 3 / (п. 4 + п. 5) * 100 %							
9. Витратність зобов'язань (п. 7 / п. 2 * 100 %), %							
10. Відхилення доходності активів над витратністю пасивів (п. 8 – п. 9), %							

Необхідно:

1. Проаналізувати динаміку діяльності банківської системи станом на 01.01.2012 р., 01.01.2014 р., 01.01.2016 р., 01.01.2018 р.
2. Здійснити запропоновані розрахунки показників та зробити висновки.

Тема 3. Комерційні банки як основна ланка банківської системи

Мета: засвоїти основні завдання, економіко-правові аспекти діяльності комерційних банків в Україні.

3.1. Методичні вказівки до вивчення теми

Необхідно знати: сутність і види комерційних банків та банківських об'єднань в Україні, їх основні ознаки.

Необхідно вміти: розкривати економіко-правові засади створення банків в Україні, виокремлювати і пояснювати особливості створення державних і недержавних банків в Україні, довести підприємницьку сутність банку, обґрунтувати особливості розвитку комерційних банків на сучасному етапі.

Основні терміни: акціонерні банки, кооперативні банки, універсальні банки, спеціалізовані банки, найбільші банки, великі банки, середні банки, малі банки, грошові кошти банку, кредитний портфель банку, інвестиційний портфель банку, підприємницька сутність банку, товарна політика банку, сервісна політика, рекламна політика банку, маржа, спред, рентабельність активу, рентабельність капіталу, капіталізація банків.

Основні положення теми

Поняття й види комерційних банків. У загальноприйнятому значенні банком називають кредитно-фінансову установу, яка спеціалізується на акумулюванні та розміщенні ресурсів і функціонує в умовах економічної самостійності, партнерських взаємовідносин з клієнтами у межах державного контролю за його діяльністю з боку органів банківського нагляду.

Економіко-правові засади створення банків в Україні. Банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків. Банкам надане право залучати кошти від юридичних і фізичних осіб і від свого ім'я розміщати їх на умовах зворотності й платності, а також здійснювати багато інших банківських операцій. Діяльність банків носить двоїстий характер. З одного боку, банки – це комерційні підприємства, а з другого – це важливий соціальний інститут. Як комерційні підприємства, банки зацікавлені в отриманні максимального прибутку. Як соціальний інститут вони є основною ланкою фінансової інфраструктури: банківська система, поряд з бюджетною, покликана забезпечити стабільні умови нормального функціонування держави й підвищення рівня життя населення. Ці дві сторони діяльності банків взаємозалежні і перебувають у сфері уваги держави й громадськості.

У своїй специфіці банківська діяльність стосується майнових інтересів широкого кола суб'єктів, а також може впливати на економічні процеси в рамках цілої держави. З огляду на особливе місце банків в економіці країни, їх створення й реєстрація регулюються системою Законів України й нормативно-правових актів НБУ, зокрема Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про акціонерні товариства», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», законодавства України про кооперацію, іншими законодавчими актами України. Серед нормативно-правових актів Національного банку України головним документом з регулювання порядку реєстрації банків в Україні наразі є Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів», затверджене Постановою Правління НБУ від 08.09. 2011 р. № 306.

Банки в Україні можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані. За спеціалізацією вони можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими). Банк набуває статусу спеціалізованого банку у разі, якщо більше 50 відсотків його активів є активами одного типу, а статусу спеціалізованого ощадного банку – якщо більше 50 відсотків його пасивів є вкладками фізичних осіб. Наразі в Україні спеціалізованих ощадних банків не має, оскільки не один з діючих банків не має в структурі своїх пасивів коштів населення у розмірі, що перевищує 50 % загальної суми їх ресурсів.

За організаційно-правовою формою банки в Україні можуть бути створені як публічне акціонерне товариство або як кооперативний банк.

Акціонерним визнається господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

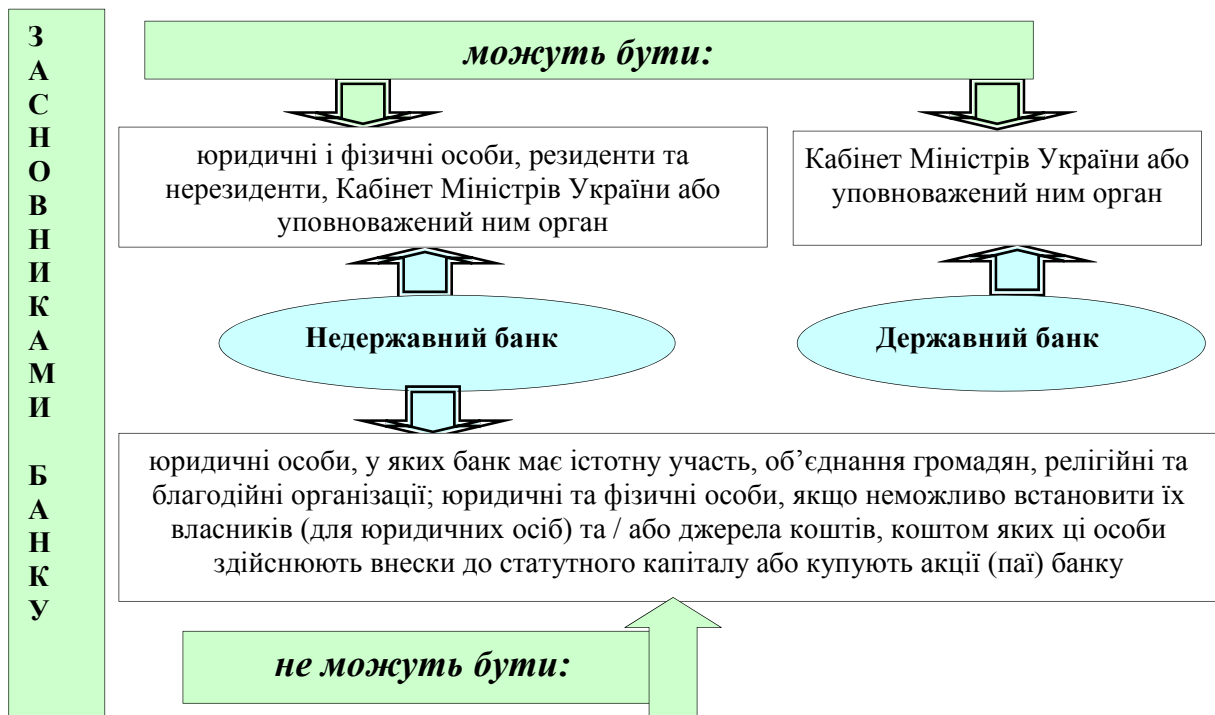
Кооперативний банк – це банк, створений суб'єктами господарювання, а також іншими особами за принципом територіальності на засадах добровільного членства та об'єднання пайових внесків для спільної грошово-кредитної діяльності. Кожен учасник кооперативного банку незалежно від розміру своєї участі у капіталі банку (паю) має право одного голосу. Прибутки або збитки кооперативного банку за результатами фінансового року розподіляються між учасниками пропорційно розміру їх паю.

Кооперативні банки поділяються на місцеві та центральні кооперативні банки. Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. У разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку протягом одного року збільшити їх кількість до мінімальної необхідної кількості діяльність такого банку припиняється шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації. Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві корпоративні банки.

Першим кроком до створення банку є рішення про його заснування. Таке рішення приймається письмово і йому надають форму протоколу установчих зборів. Із самого сенсу поняття «установчі збори» випливає, що це найперші збори засновників банку, тобто тих осіб, які засновують банк.

Склад засновників банку залежить від того, чи є банк державною, чи недержавною установою (рис. 1).

Державним в Україні називається банк, сто відсотків статутного капіталу якого належить державі. Відповідно до діючого законодавства України державним є той банк, 100 % статутного капіталу якого знаходяться у власності держави. Тобто це визначення характеризує державний банк як банківську установу, що знаходиться під прямим державним контролем.

Рис. 1. Склад засновників банку в Україні

Аналізуючи різні трактування терміну «державний банк», можна стверджувати, що їх об'єднує один критерій, за яким банк належить до державного – можливість контролювати його з боку держави. Водночас ступінь цього контролю може бути різним (повним або обмеженим часткою акцій, якими володіє держава). Таку гіпотезу активно досліджував у своїх працях А. В. Верніков. На його думку, наявність контролю за банківською установою з боку державних органів є єдиною ознакою приналежності його до державного банку. У своїй праці, він розробив власну класифікацію банків, що контролюються державою. Центральну ланку класифікації займають банки, що прямо або опосередковано належать державі й державному капіталу. Автор об'єднав ці групи в одну велику ланку, що має назву «банки, які контролює держава». У своїй праці він зазначає, що банки, які входять в цю класифікаційну ланку створюють, так званий, державний сектор в системі комерційних банків країни. Окрім банків з державною участю, А. В. Верніков виділяє ще одну ланку в державному секторі банківської системи – «інші банки, які знаходяться під впливом держави». До характерних ознак такого впливу належать: 1) держава або державне підприємство є міноритарним акціонером; 2) державне підприємство через своїх топ-менеджерів в раді директорів має деякий вплив на стратегічне управління; 3) так звані «опорні банки» державних підприємств чи місцевих органів влади номінально належать приватним особам і підконтрольні їм. Отже, досліджуючи позицію вченого щодо трактування поняття «державний банк» можна стверджувати,

що він відносив до цієї категорії будь-який банк, що контролюється державою, не враховуючи розмір державної частки у статутному капіталі. Тобто, можна стверджувати, що він ототожнює поняття «державний банк» з поняттям «банк, з державною участю». Значний внесок у розвиток функціонування державних банків в Україні, зокрема й у трактування цього поняття внесла Онищенко В. В. У своїй праці «Банки з державною участю в банківській системі України», зазначала економічну сутність понять «державний банк» та «банк з державною участю» і запропонувала своє бачення трактування цих термінів. Так, державним банком, на думку автора, є банківська установа, метою діяльності якої є не отримання прибутку, а виконання функцій фінансових агентів уряду при реалізації програм соціально-економічного розвитку, у якому 100 % статутного капіталу належить органам державної влади, який в управлінні підпорядкований цим органам, рівень контролю держави над яким визначається відповідними нормативними актами. Водночас, поняття «банк з державною участю», на думку автора, є загальнішим і включає банки: 1) над активами яких органи державної влади або державні підприємства здійснюють прямий чи опосередкований контроль; 2) в капітал яких держава входить прямо чи опосередковано на постійній чи тимчасовій основі в різних частинах та, відповідно, з різною метою. Державні банки відіграють досить значну роль у підтриманні стабільного розвитку національної економіки, що проявляється в їх функціях.

Підприємницька сутність банку. Як відомо, банк в організації фінансових відносин з державою, своїми партнерами, громадянами та іншими суб'єктами фінансових правовідносин має такі ознаки юридичної особи: організаційну єдність, наявність відділеного майна, представництво в цивільному обороті від свого імені, самостійну майнову відповідальність. Залежно від форм власності підприємства поділяється на певні види. Підприємства, які належать до юридичних осіб і є у такий спосіб, суб'єктами підприємницької діяльності, тобто організаціями, які мають за основну мету отримання прибутку, діють на свій ризик і покривають свої витрати коштом власних доходів.

Банк як підприємство – здійснює особливий специфічний вид діяльності, що має продуктивний характер. Продуктивний характер банку полягає у тому, що він створює свій специфічний продукт:

* по-перше, гроші емітує на макро- і мікрорівні, які обслуговують як сферу виробництва, так і сферу розподілу, обміну і споживання;

* по-друге, акумулює тимчасово вільні ресурси;

* по-третє, надає кредити. Особливістю банківського кредиту є те, що він надається не як сума грошей, а як капітал. Це означає, що передані в борг

кошти мають повернутися до своєї вихідної точки зі збільшенням у вигляді позичкового відсотка;

* по-четверте, надає інші банківські послуги.

Діяльність банківських установ різноманітна, тому що вони здійснюють різні види операцій. Вони організовують грошовий оборот і кредитні відносини, через них здійснюється фінансування економіки, купівля-продаж цінних паперів, а в деяких випадках посередницькі угоди та управління майном. Банки консультують, беруть участь в обговоренні законодавчих і господарських програм, ведуть статистику, мають свої підсобні підприємства. До складу їх діяльності іноді входять такі її види, які можуть виконувати й інші установи.

Методологічними ознаками аналізу економічної підприємницької діяльності банків можуть бути:

1. Абстрактність, тому що підприємницька діяльність виражає загальну характеристику реальної діяльності банку як цілого. Саме тому підприємницьку сутність варто розглядати на макрорівні стосовно економіки загалом, включаючи все різноманіття реальної діяльності конкретних банків.

2. Одиначність незалежно від його видів. Однак на практиці певний вид банку має свої особливості, які лише відбивають різноманіття банків як єдиного цілого.

3. Особливості, специфічні риси, що відрізняють банк від інших економічних інститутів, тому що банк – це підприємство, що пропонує особливий специфічний продукт.

4. Структура – такий устрій банку, що надає йому можливість функціонувати як специфічному підприємству.

Отже, можна стверджувати, банки – це комерційні підприємства посередницького типу з торгівлі різними ліквідними активами, базисним елементом яких є валюта, або гроші, які емітує кредитор останньої інстанції в особі центрального банку різних держав. Вони являють собою безстроковий титул національного права власності, забезпечений авторитетом цієї держави. Із цієї позиції банки – накопичувачі та зберігачі грошей, мультиплікатори і довірені управителі капіталу, що надають кредитні та інші послуги на певних економічних і юридичних умовах за певним договором. Мотив максимізації прибутку як джерела капіталізації заощаджень і накопичень для кредитної організації, незалежно від волі і бажання банкіра, має регулюватися законом, хоча і є безпосереднім предметом конкретної угоди і договору.

Прибутковість як елемент банківської стабільності залежить від співвідношення доходів і витрат. Оцінювання прибутковості здійснюється за допомогою системи відповідних показників. Найпоширенішими показниками прибутковості банку є: прибутковість банківських активів (ROA);

прибутковість акціонерного капіталу (ROE); процентна маржа (SPRED).

Максимізація прибутку є важливою умовою стабільного виконання банками зобов'язань перед клієнтами, вкладниками, акціонерами, державою. Однак у несприятливих ситуаціях ці мотиви можуть суперечити моральним зобов'язанням, що легко переростають у конфлікт інтересів і зобов'язань. Цей конфлікт тим небезпечніше, чим більшим обсягом чужих майнових прав цей банк оперує, чим менше середня тривалість договорів, що укладаються, і контрактів, чим коротші часові рамки банківського кредитування і вироблених інвестицій, позбавлених системи професійного страхування і хеджування.

Банківські об'єднання в Україні. Згідно із Законом України «Про банки та банківську діяльність» банки мають право створювати банківські об'єднання таких типів: банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група.

Банківська корпорація – це юридична особа (банк), засновниками та акціонерами якої можуть бути виключно банки. Банківська корпорація створюється з метою концентрації капіталів банків – учасників корпорації, підвищення їх загальної ліквідності та платоспроможності, а також забезпечення координації та нагляду за їх діяльністю. Банківська корпорація підлягає реєстрації у Національному банку України та заноситься до Державного реєстру банків.

Статутний капітал банківської корпорації має відповідати загальним вимогам Національного банку України щодо статутного капіталу новостворюваного банку. Банки, що ввійшли до банківської корпорації, передають корпорації повноваження на здійснення окремих операцій та забезпечують централізацію виконання окремих функцій.

Вимоги Національного банку України щодо надання банківській корпорації ліцензій на виконання окремих операцій встановлюються на рівні загальних вимог для банків, виходячи з розміру консолідованого капіталу. Установчий договір та статут корпорації мають включати положення щодо забезпечення виконання корпорацією та її членами своїх фінансових зобов'язань і відповідальності за них.

Мета створення – концентрація капіталів банків-учасників корпорації, підвищення їх загальної ліквідності та забезпечення координації та нагляду за їх діяльністю результати сумісної діяльності з метою забезпечення інтересів кредиторів та вкладників. Банківська корпорація виконує функції розрахункового центру для банків – членів корпорації і не веде безпосереднього обслуговування клієнтів – фізичних та юридичних осіб (крім банків та інших фінансових установ). Усі банки-члени корпорації виконують свої розрахунки та платежі (як у національній, так і в іноземних валютах) виключно через свої кореспондентські рахунки, відкриті в Національному

банку України або безпосередньо у банківській корпорації. Банки, що ввійшли до банківської корпорації, зберігають свою юридичну самостійність у межах, обумовлених їх статутами та статутом банківської корпорації. Банки, що ввійшли у банківську корпорацію, не можуть входити до інших банківських об'єднань, крім як за згодою корпорації (виняток – участь у професійних асоціаціях, створених не на комерційних засадах). Банки, що ввійшли до банківської корпорації, мають в усіх своїх документах, укладених угодах тощо вказувати свою належність до корпорації.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про банки та банківську діяльність» банки мають право створювати **банківські групи**.

Банківська група – група юридичних осіб: які мають спільного контролера, що складається з материнського банку, його однієї чи кількох українських та / або іноземних дочірніх та / або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, або що складається з материнського банку, який є контролером, його однієї чи кількох українських та / або іноземних дочірніх та / або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, або які мають спільного контролера, що складається з двох або більше українських фінансових установ та / або компаній, для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, їх українських та / або іноземних дочірніх та / або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, у якій банківська діяльність є переважною, або яка складається з небанківської фінансової установи або компанії, для якої надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, яка є контролером, її однієї або кількох українських та / або іноземних дочірніх та / або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, у якій банківська діяльність є переважною. Переважна діяльність у групі є банківською, якщо сукупне середньоарифметичне значення активів банків-учасників банківської групи за останні чотири звітних квартали становить не менше 50 % сукупного розміру середньоарифметичних значень активів усіх фінансових установ, що входять до цієї групи, за цей період. При зменшенні цієї частки від 40 до 50 % під час діяльності банківської групи така група вважається банківською ще впродовж трьох років з моменту такого зменшення. Метою створення банківської холдингової групи є створення системи управління спільною діяльністю. Банківські холдингові групи можна створювати лише за умови, що угода про їх створення передбачає покладання на головний банк групи додаткових організаційних функцій стосовно банків-членів групи, а також створення системи управління спільною діяльністю. На головний

(материнський) банк банківської холдингової групи покладаються додаткові організаційні функції. **Материнський банк** – це український банк, серед дочірніх та / або асоційованих компаній якого є банк та / або інша фінансова установа та який не є дочірньою компанією іншого українського банку або банківської холдингової компанії (ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). Він відповідає за зобов'язаннями своїх членів у межах свого внеску в капіталі кожного з них. Банківський нагляд за діяльністю банківської холдингової групи здійснюється на індивідуальній та консолідованій основі.

Фінансова холдингова компанія – фінансова установа, основним видом діяльності якої є участь у статутному капіталі юридичних осіб, та діяльність фінансових установ, які є її дочірніми та / або асоційованими компаніями, є основною. Вона має складатися переважно або виключно з установ, що надають фінансові послуги, причому серед них має бути щонайменше один банк, і материнська компанія має бути фінансовою установою. Материнській компанії, здебільшого, належить більше 50 % акціонерного (пайового) капіталу кожного з учасників фінансової холдингової групи. Вона відповідає за зобов'язаннями своїх членів у межах свого внеску в капітал кожного з них, якщо інше не передбачено законом або угодою між ними.

Між елементами системи України існують горизонтальні і вертикальні зв'язки. Горизонтальні зв'язки мають характер узгодження і виражають відносини між рівними за положенням в ієрархії установами (банк – банк, відокремлений підрозділ – відокремлений підрозділ), тому вони належать до однорівневих. Їх головне призначення – сприяти найефективнішій взаємодії у процесі розв'язання питань, що виникають між ними. Вертикальні зв'язки – це відносини підпорядкування, вони сполучають ієрархічні рівні та слугують каналами передачі розпорядчої й звітної інформації. Так, банки другого рівня перебувають в ієрархічній підпорядкованості НБУ, завдяки чому забезпечується вертикальна взаємодія.

Горизонтальні взаємозв'язки характерні для комерційних банків. Вони є самостійними рівноправними фінансово-кредитними підприємствами, які працюють у конкурентному середовищі на підставі ліцензії НБУ на комерційних засадах.

Особливості розвитку комерційних банків на сучасному етапі. У сучасних умовах господарювання, які характеризуються підвищеною динамічністю й невизначеністю умов функціонування, банки не можуть гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища й оперативно адаптуватися до них. Особливо гостро ця проблема постала в умовах фінансової кризи, яка призвела до уповільнення темпів зростання ВВП, девальвації національної грошової одиниці, падіння довіри до банківських

установ з боку вкладників і, як наслідок, масового відпливу коштів із банківських рахунків, скорочення обсягів кредитування, погіршення якості активів, виникнення проблем із ліквідністю тощо. Це призвело до скорочення конкурентних позицій на ринку банківських послуг і спричинило до уповільнення темпів приросту основних показників банківської діяльності.

Отже, головним завданням кредитної політики вітчизняних банків на етапі подолання наслідків фінансової кризи є не лише відновлення кредитної активності з метою сприяння стійкому економічному зростанню, а й урахування помилок, допущених у процесі формування ними кредитного портфеля.

Національний банк України залишив без змін критерії розподілу банків на групи на 2018 рік і зберіг 3 групи банків.

Як повідомляється на сайті НБУ, **до групи банків з державною часткою увійшли 5 фінустанов:** «ПриватБанк», «Укрексімбанк», «Ощадбанк», «Укргазбанк», і «Розрахунковий центр».

У другій групі представлені **23 банки іноземних банківських груп:** «Промінвестбанк», «Укрсоцбанк», «Райффайзен Банк Аваль», «ВТБ Банк», «Кредобанк», «БТА Банк», «УкрСиббанк», «Ідея Банк», «Правекс-банк», «Креді Агріколь банк», «Піреус банк МКБ», «Альфа-Банк», «ІНГ Банк Україна», «ОТПбанк», «Сітібанк», «ПроКредит Банк», «Сбербанк», «БМ Банк», «Форвард», «Кредит Європа Банк», «Дойче Банк ДБУ», «СЕБ Корпоративний банк», «Кредитвест банк».

Решта 54 банки НБУ об'єднав у **групу банків з приватним капіталом.** «Такий розподіл Національний банк використовуватиме виключно для представлення результатів діяльності банківської системи України», – наголошується в повідомленні. Як повідомляв УНІАН, у **2017 році Національний банк України змінив критерії розподілу банків, і кількість груп банків скоротилася з чотирьох до трьох.**

Раніше критеріями розподілу на групи були розміри активів банків.

3.2. Питання для самоперевірки

1. Розкрити сутність поняття «комерційний банк».
2. Назвати види банків за різними ознаками.
3. Обґрунтувати доцільність створення державного банку.
4. Розкрити підприємницьку сутність банків.
5. Обґрунтувати головне завдання вітчизняних банків на етапі подолання наслідків фінансової кризи.
6. Назвати структурні зрушення у вітчизняній банківській сфері у зв'язку з посиленням ролі іноземних банків.
7. Перелічити типи банківських об'єднань в Україні.

8. Пояснити специфіку діяльності банківської корпорації.
9. Пояснити особливості діяльності банківської холдингової групи.
10. Висвітлити особливості функціонування фінансової холдингової групи.

3.3. Тестові завдання

1. До банків другого рівня належать:

- а) центральний банк;
- б) кредитні союзи;
- в) ощадні каси;
- г) комерційні банки.

2. Чим відрізняється діяльність ощадних банків від діяльності комерційних банків?

- а) набором операцій, які вони виконують;
- б) орієнтацією на обслуговування фізичних осіб;
- в) відсутністю переліку цілей;
- г) досягненням максимального прибутку.

3. За формою власності комерційні банки України поділяються на:

- а) унітарні та колективні;
- б) акціонерні та кооперативні;
- в) міжнародні та регіональні;
- г) вітчизняні та іноземні.

4. Кількість банків, створених за участю іноземного капіталу на 01.01.2018 р. в сучасних умовах складає:

- а) менше 10 %;
- б) більше 10 %;
- в) більше 30 %;
- г) менше 30 %.

5. Від розміру активів банки поділяють на:

- а) найбільші, великі, середні та малі;
- б) універсальні банки; банки з клієнтською спеціалізацією; банки з галузевою спеціалізацією; банки з функціональною спеціалізацією;
- в) стійкі (стабільні), проблемні, кризові та банкрути;
- г) з вітчизняним капіталом; а участю іноземного капіталу; зі 100-відсотковим іноземним капіталом.

6. Залежно від діапазону операцій, що виконують, банки поділяють на:

- а) найбільші, великі, середні та малі;
- б) універсальні банки; банки з клієнтською спеціалізацією; банки з галузевою спеціалізацією; банки з функціональною спеціалізацією;
- в) стійкі (стабільні), проблемні, кризові та банкрути;

г) з вітчизняним капіталом; а участю іноземного капіталу; зі 100-відсотковим іноземним капіталом.

7. Показник, що характеризує успішність банку як посередника між вкладниками та кредиторами:

- а) прибутковість банківських активів (ROA);
- б) прибутковість акціонерного капіталу (ROE);
- в) процентна маржа (SPRED);
- г) чиста процентна маржа (ЧМП).

8. Посилення значення іноземних банків у банківській системі України спричинило:

- а) поглиблення орієнтації банків на кредитування фізичних осіб;
- б) поглиблення орієнтації банків на кредитування малих підприємств;
- в) зміну структури кредитування за галузями;
- г) зниження відсоткових ставок в Україні.

9. За фінансовим становищем банки поділяють на:

- а) найбільші, великі, середні та малі;
- б) універсальні банки; банки з клієнтською спеціалізацією; банки з галузевою спеціалізацією; банки з функціональною спеціалізацією;
- в) стійкі (стабільні), проблемні, кризові та банкрути;
- г) з вітчизняним капіталом; а участю іноземного капіталу; зі 100-відсотковим іноземним капіталом.

10. За походженням капіталу розрізняють банки:

- а) найбільші, великі, середні та малі;
- б) універсальні банки; банки з клієнтською спеціалізацією; банки з галузевою спеціалізацією; банки з функціональною спеціалізацією;
- в) стійкі (стабільні), проблемні, кризові та банкрути;
- г) з вітчизняним капіталом; а участю іноземного капіталу; зі 100-відсотковим іноземним капіталом.

3.4. Практичні ситуації та приклади їх розв'язання

Практичне завдання № 1

Маємо дані балансу банку (табл. 1)

Таблиця 1 – БАЛАНС БАНКУ

Активи			Пасиви		
Показник	Сума, млн грн	Середня ставка, %	Показник	Сума, млн грн	Середня ставка, %
1. Кредити	670	25	1. Строкові депозити	125	22
2. Цінні папери	370	28	2. Депозити та кредити інших банків	450	18
3. Інші робочі активи	125	27	3. Кошти до запитання	520	20
4. Неробочі активи	155	—	4. Капітал	225	—
Усього	1320	—		1320	—

Необхідно:

1. Розрахувати показники прибутковості: процентну маржу (ПМ); чистий спред (ЧС); чисту процентну маржу (ЧПМ).
2. Пояснити значення показників прибутковості в діяльності банку.

Розв'язок:

$$1.1. \text{ ПМ} = 0,25 \cdot 670 + 0,28 \cdot 370 + 0,27 \cdot 125 - 0,22 \cdot 125 - 0,18 \cdot 450 - 0,20 \cdot 520 = 304,85 - 212,50 = 92,35 \text{ (млн грн)};$$

$$1.2. \text{ ЧС} = \frac{304,85}{(1320-155)} \cdot 100 - \frac{212,5}{(1320-225)} \cdot 100 = 26,17 - 19,4 = 6,77(\%),$$

$$1.3. \text{ ЧПМ}^1 = \frac{92,35 \cdot 100}{1320} = 6,99(\%),$$

$$\text{ ЧПМ}^2 = \frac{92,35 \cdot 100}{1165} = 7,93(\%),$$

де ЧПМ1 розраховується щодо загальних активів, а ЧПМ2 – щодо робочих активів.

2. Чиста процентна маржа може обчислюватися щодо робочих або загальних активів. У деяких країнах органи регулювання банківської діяльності вважають за доцільне знаменником цього показника брати активи, які приносять дохід (робочі активи). Така думка ґрунтується на тому, що процентний прибуток потрібно порівнювати лише з тією частиною активів, яка генерує сукупні доходи банку. За методикою НБУ чиста процентна маржа обчислюється щодо загальних активів банку. Пропонований метод обчислення має на меті оптимізувати співвідношення робочих та неробочих активів банку, оскільки активи, за якими не отримується дохід, значно знижують показник чистої процентної маржі.

Найважливішими відносними показниками діяльності банку є прибутковість активів і прибутковість капіталу.

Практичне завдання № 2**Таблиця 2 – БАЛАНС БАНКУ**

Активи			Пасиви		
Показник	Сума, млн грн	Середня ставка, %	Показник	Сума, млн грн	Середня ставка, %
1. Кредити	1000	25	1. Строчкові депозити	750	20
2. Цінні папери	570	27	2. Депозити та кредити інших банків	550	18
3. Інші робочі активи	250	26	3. Кошти до запитання	320	20
4. Неробочі активи	300	—	4. Капітал	500	—
Усього	2120	—		2120	—

Необхідно:

1. За даними балансу банку розрахувати показники прибутковості: процентну маржу (ПМ); чистий спред (ЧС); чисту процентну маржу (ЧПМ).
2. Пояснити значення показників прибутковості у діяльності банку.

Практичне завдання № 3

Маємо вихідні дані ПАТ «Вексель-банк», тис. грн:

№ з/п	Показники	2018 р.	2019 р.
1.	Валовий прибуток	30528	37001
2.	З нього процентний прибуток	25968	29461
3.	Валові витрати	26998	34004
4.	З них процентні витрати	18996	22985
5.	Сукупні активи	290603	350048

Необхідно:

1. Розрахувати економічну рентабельність банку в аналізованому періоді.
2. Зробити відповідні економічні висновки.

Розв'язок:

1. Економічна рентабельність банку $EP = [(П + ПР) / А] * 100 \%$.

П – прибуток; ПВ – операційні витрати по залученню коштів для формування ресурсів банку; А – сукупні активи.

- 1.1. Прибуток банку:

2018 р.: $30528 - 26988 = 3540$ (тис. грн);

2019 р.: $37001 - 34004 = 2997$ (тис. грн);

- 1.2. Економічна рентабельність банку в:

2018 р.: $(3540 + 18996) / 290603 = 22536 / 290603 = 7,75 \%$

2019 р.: $(2997 + 22985) / 350048 = 25982 / 350048 = 7,42 \%$

2. Висновок: провівши аналіз банку здатності створювати у процесі своєї діяльності додану вартість варто зазначити, що показник зазнав скорочення у 2019 р. у порівнянні з 2018 роком на 0,33 %, що свідчить про скорочення економічної рентабельності банку завдяки скороченню прибутку та зростання показника – сукупних активів банку.

Тема 4. Порядок створення банків і ліцензування банківської діяльності в Україні

Мета: засвоїти порядок створення банків і ліцензування банківської діяльності в Україні.

4.1. Методичні вказівки до вивчення теми

Необхідно знати: сутність і види комерційних банків та банківських груп в Україні, їх основні ознаки.

Необхідно вміти: розкривати економіко-правові основи створення банків в Україні, виокремлювати умови й порядок реєстрації банків, пояснювати особливості ліцензування банківської діяльності, висвітлити вимоги і порядок відкриття відокремлених підрозділів українських банків, охарактеризувати способи відкриття в Україні банків з іноземним капіталом, обґрунтувати посилення позицій іноземного капіталу в банківській системі України.

Основні терміни: універсальний банк, спеціалізований банк, кооперативний банк, державний банк, Єдиний державний реєстр, Державний реєстр банків, ліцензування банківської діяльності, банківська ліцензія, письмовий дозвіл НБУ, банківські об'єднання.

Основні положення теми

Економіко-правові основи створення банків в Україні. Відповідно до розділу III Закону України «Про банки та банківську діяльність» **юридична особа набуває статусу банку і право на здійснення банківської діяльності виключно після отримання банківської ліцензії та внесення відомостей про неї до Державного реєстру банків.**

Учасниками банку можуть бути юридичні та фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, у яких банк має істотну участь, інститути спільного інвестування, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації.

Рішення про створення державного банку приймається Кабінетом Міністрів України. З приводу наміру заснування державного банку Кабінет Міністрів України зобов'язаний отримати позитивний висновок Національного банку України. Отримання висновку Національного банку України є обов'язковим також у разі ліквідації (реорганізації) державного банку, за винятком його ліквідації внаслідок неплатоспроможності. Статут державного банку затверджується постановою Кабінету Міністрів України. Держава здійснює повноваження власника щодо акцій (паїв), які належать їй у статутному фонді державного банку, через органи управління державного банку. У разі ухвалення рішення про часткове або повне відчуження державою

належних їй акцій (паїв) державного банку цей банк втрачає статус державного.

Для створення недержавного банку його засновники та регулюючі держані органи мусять мати впевненість у тім, що:

- створюваний банк має достатні перспективи отримання прибутку в майбутньому;
- на роботу будуть прийняті компетентні й досвідчені менеджери;
- у розпорядженні власників банку буде достатній власний капітал;
- організатори банку будуть компетентними, досвідченими й законослухняними;
- банк буде підкорятися чинним законам і нормативно-правовим актам НБУ;
- існуючим банкам не буде нанесений збиток;
- є докази потреби регіону у відкритті нового банку, що вимагає маркетингових досліджень ринку банківських послуг.

Перш ніж зважитися на створення банку, його засновники мають:

- вивчити ринок позичкових капіталів у регіоні;
- проаналізувати рівень задоволення потенційних клієнтів банківськими послугами;
- визначити конкурентоспроможність створюваного банку.

При створенні банку варто враховувати вимоги антимонопольного законодавства, відповідно до якого в Україні частка одного учасника на відповідному сегменті ринку не може бути більше 35 відсотків.

Головною передумовою створення банку є формування його статутного капіталу, розмір якого визначається засновниками, на момент реєстрації банку повинен бути повністю оплачений і не може бути менше вимог, визначених Законом України «Про банки й банківську діяльність». Наразі мінімальний розмір статутного капіталу новоствореного банку становить 500 млн грн. Національний банк України має право встановлювати для окремих юридичних осіб, які мають намір здійснювати банківську діяльність, залежно від їх спеціалізації диференційований мінімальний розмір статутного капіталу на момент їх державної реєстрації, але не нижче розміру, передбаченого відповідною статтею Закону про мінімальний розмір статутного фонду новоствореного банку. Наявність власного капіталу в банківських установах має велике значення, оскільки він є первинною майновою базою діяльності банку.

Статутний капітал банку не має формуватися з непідтверджених джерел. Джерела формування статутного капіталу новостворюваного банку залежать від його виду та організаційно-правової форми (табл. 4.1).

Таблиця 4.1 – Джерела формування статутного капіталу банку

Тип банку	Джерела формування статутного капіталу
Акціонерний недержавний банк	кошти засновників банку
Акціонерний державний банк	кошти державного бюджету
Кооперативний банк	пайові внески учасників банку

Статутний капітал акціонерного банку формується шляхом приватного розміщення його акцій. Банки випускають тільки іменні акції, оскільки Законом України «Про цінні папери і фондовий ринок» можливість випуску акцій на пред'явника не передбачена.

Статутний капітал державного банку формується завдяки коштам державного бюджету в межах сум, що передбачені в Законі держбюджету на поточний рік. З приводу наміру заснування державного банку Кабінет Міністрів України зобов'язаний отримати позитивний висновок Національного банку. Отримання висновку НБУ є обов'язковим також у разі ліквідації (реорганізації) державного банку, за винятком його ліквідації внаслідок неплатоспроможності.

Бюджетні кошти забороняється використовувати для формування капіталу банку, якщо такі кошти мають інше цільове призначення.

В Україні статутний капітал банку може формуватися тільки завдяки грошовим внескам його засновників (учасників). В деяких країнах, наприклад у Росії, законом дозволяється часткове формування статутного капіталу банку у речовій формі.

Грошові внески для формування або збільшення статутного капіталу банку юридичні особи, зареєстровані в Україні, і фізичні особи – громадяни України здійснюють у гривнях, а іноземні юридичні особи, фізичні особи-іноземці – в іноземній вільно конвертованій валюті або в гривнях. Кошти в статутний капітал вносяться шляхом перерахування з власних поточних рахунків юридичними особами і фізичними особами в безготівковій формі та можуть бути внесені фізичними особами – готівкою.

Порядок отримання юридичною або фізичною особами дозволу набувати або збільшувати істотну участь у статутному капіталі банку регламентується банківським законодавством.

Істотна участь – це пряме та / або опосередковане володіння однією особою самотійно чи спільно з іншими особами не менш як 10 відсотками статутного капіталу та / або права голосу акцій, паїв юридичної особи або незалежна від формального володіння можливість значного впливу на управління чи діяльність юридичної особи.

У разі, якщо Національний банк у встановлений законом строк не надіслав відповідній особі рішення про заборону набувати або збільшувати істотну участь у банку, таке набуття або збільшення вважається погодженим.

Банк вважається створеним і здобуває статус юридичної особи з моменту його внесення Національним банком України в Державний реєстр банків. Станом на 01.11.2018 р. в Україні діяли 81 банк.

Умови й порядок реєстрації банку. Якщо рішення про створення банку прийнято і статутний капітал сформовано, для державної реєстрації банку необхідно:

- 1) підготувати приміщення, що відповідає технічним вимогам НБУ;
- 2) обладнати касовий вузол і грошове сховище;
- 3) облаштувати охоронну й протипожежну сигналізацію;
- 4) підключити робочі вузли до спеціальних каналів зв'язку;
- 5) обладнати пост міліції;
- 6) обладнати робочі місця обчислювальною, комп'ютерною й іншою банківською технікою;
- 7) підготувати необхідний пакет документів.

Процедура реєстрації банку передбачає порядок внесення юридичної особи, що має намір здійснювати банківську діяльність, до Єдиного державного реєстру, і порядок внесення цієї юридичної особи до Державного реєстру банків.

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, до Єдиного державного реєстру, переш ніж подати документи до державного реєстратора у відповідному виконавчому комітеті державної адміністрації, має погодити свій статут з Національним банком України.

Для державної реєстрації уповноважені засновники банку подають до НБУ банку заяву про реєстрацію банку, до якої додають статут банку та інші документи, визначені діючим законодавством та нормативно-правовими актами Національного банку України. Поряд з іншими у складі цих документів мають бути документи, що містять відомості про ділову репутацію самого засновника, а для засновника – юридичної особи також і членів виконавчого органу та / або наглядової (спостережної) ради та всіх осіб, через яких здійснюватиметься опосередковане володіння істотною участю в особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність, а також документи, що дають змогу зробити висновок про фінансовий стан засновника – юридичної особи, або майновий стан засновника – фізичної особи та наявність у них достатніх розмірів власних коштів для здійснення заявленого внеску до статутного капіталу.

Ділова репутація – це сукупність підтвердженої інформації про особу, що дає змогу зробити висновок про професійні та управлінські здібності такої

особи, її порядність та відповідність її діяльності вимогам закону. Ознаки відсутності бездоганної ділової репутації юридичної і фізичної особи характеризує табл. 2.

Таблиця 4.2. – Ознаки відсутності бездоганної ділової репутації юридичної і фізичної особи засновників / учасників і керівників банку

Ознаки відсутності бездоганної ділової репутації	
для юридичної особи	для фізичної особи
<p>1) відсутність бездоганної ділової репутації у члена виконавчого органу чи наглядової (спостережної) ради юридичної особи;</p> <p>2) відсутність бездоганної ділової репутації в особи, яка є власником істотної участі юридичної особи;</p> <p>3) неналежне виконання зобов'язань фінансового характеру щодо будь-якого банку або іншої юридичної чи фізичної особи;</p> <p>4) неналежне виконання обов'язків як платника податків та зборів;</p> <p>5) наявність інформації, що особа включена до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, в установленому законодавством порядку</p>	<p>1) наявність судимості, не погашеної і не знятої в установленому законодавством порядку;</p> <p>2) за пред'явленим обвинуваченням у вчиненні злочину не встановлено складу корисливого злочину, але виявлено порушення вимог Закону або нормативно-правових актів НБУ та до особи застосовано захід впливу;</p> <p>3) неналежне виконання зобов'язань фінансового характеру щодо будь-якого банку або іншої юридичної чи фізичної особи (протягом останніх п'яти років);</p> <p>4) кандидат обіймав посаду в органах управління банку протягом одного року до запровадження тимчасової адміністрації, ліквідації банку (застосовується протягом п'яти років з дня настання події);</p> <p>5) звільнення на вимогу Національного банку чи іншого державного органу;</p> <p>6) триває дія позбавлення прав обіймати певні посади або займатися певною діяльністю згідно з вироком суду;</p> <p>7) неналежне виконання обов'язків як платника податків та зборів (протягом останніх п'яти років);</p> <p>8) наявність інформації, що особа включена до переліку осіб, пов'язаних зі здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, в установленому законодавством порядку</p>

Рішення про державну реєстрацію банку або про відмову в державній реєстрації банку приймається Національним банком України в установлений

законодавчо-нормативними актами строк (наразі – не пізніше тримісячного терміну з моменту подання повного пакета документів). НБУ може відмовити в реєстрації банку за умов, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність». Мотивоване рішення Національного банку про відмову у державній реєстрації банку надсилається уповноваженій особі банку рекомендованим листом або вручається під розпис.

Реєстрація банків здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків, після чого банк набуває статусу юридичної особи і НБУ видає банку свідоцтво про його державну реєстрацію.

Ліцензування банківської діяльності. Внесення банку до державного реєстру банків здійснюється одночасно з прийняттям рішення про надання банківської ліцензії.

Банківська ліцензія – це документ, який видається Національним банком України в порядку і на умовах, визначених у Законі «Про банки і банківську діяльність», на підставі якого банки та філії іноземних банків мають право здійснювати банківську діяльність.

Порядок видачі банкам, які набули статусу юридичної особи, дозволу на здійснення певних або усіх банківських операцій називається ліцензуванням. Лише після отримання банківської ліцензії банк має право здійснювати банківську діяльність.

Ліцензування банківської діяльності є важливою умовою побудови ефективної банківської системи і передбачає встановлення однакового порядку, підстав і умов отримання ліцензій на здійснення банківської діяльності для усіх банків, незалежно від їх організаційно-правової форми і власників. Ліцензування діяльності банків ставить за мету і забезпечує умови для:

1) здійснення контролю за законністю походження капіталу, що надходить у банківську систему, за кваліфікацією керівників виконавчих органів банків;

2) забезпечення фінансової стабільності банків і банківської системи країни загалом;

3) захисту кредиторів і вкладників банків, що розмістили свої кошти на рахунках в банку, від некомпетентного управління та недобросовісного керівництва;

4) підвищення довіри населення і юридичних осіб до банківської системи загалом та окремим банкам;

5) визначення рівня універсалізації діяльності банку або його спеціалізації та її спрямованості.

Національний банк України встановлює порядок надання банкам дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями, з емісії власних

цінних паперів; організації купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів та операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг), якщо:

1) рівень регулятивного капіталу банку відповідає вимогам НБУ, що підтверджується незалежним аудитором;

2) банк не є об'єктом застосування заходів впливу;

3) банком подано план, за яким він буде здійснювати таку діяльність, і цей план схвалений Національним банком України;

4) Національний банк України дійшов висновку, що банк має достатні фінансові можливості і відповідних спеціалістів для здійснення такої діяльності.

Банк має право здійснювати інші угоди згідно із законодавством України.

Відповідно до діючого законодавства НБУ має право встановлювати спеціальні вимоги, включаючи вимоги щодо підвищення рівня регулятивного капіталу банку чи інших економічних нормативів, стосовно певного виду діяльності.

Для здійснення, надання банківських та інших фінансових послуг в іноземній валюті, які є валютними операціями, банки мають отримати генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій.

Діяльність, що регулюється нормативно-правовими актами інших центральних органів виконавчої влади і на здійснення якої потрібно мати ліцензію, може здійснюватися банком лише після отримання відповідної ліцензії.

Без наявності банківської ліцензії банк не має право здійснювати банківську діяльність. Ліцензії на здійснення банківської діяльності надається НБУ на підставі клопотання банку за наявності документів, що підтверджують:

1) наявність сплаченого та зареєстрованого підписного капіталу банку у визначеному Законом розмірі. Капітал підписний – величина капіталу, на яку отримано письмові зобов'язання акціонерів (пайовиків) банку на внесення коштів за підпискою на акції (паї);

2) забезпеченість банку належним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням, приміщеннями відповідно до вимог Національного банку України;

3) наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління (ради директорів) банку, які мають відповідну освіту та досвід, необхідний для управління банком.

Керівниками банку мають бути дієздатні фізичні особи які мають:

1) вищу економічну, юридичну освіту чи освіту у галузі управління залежно від займаної посади;

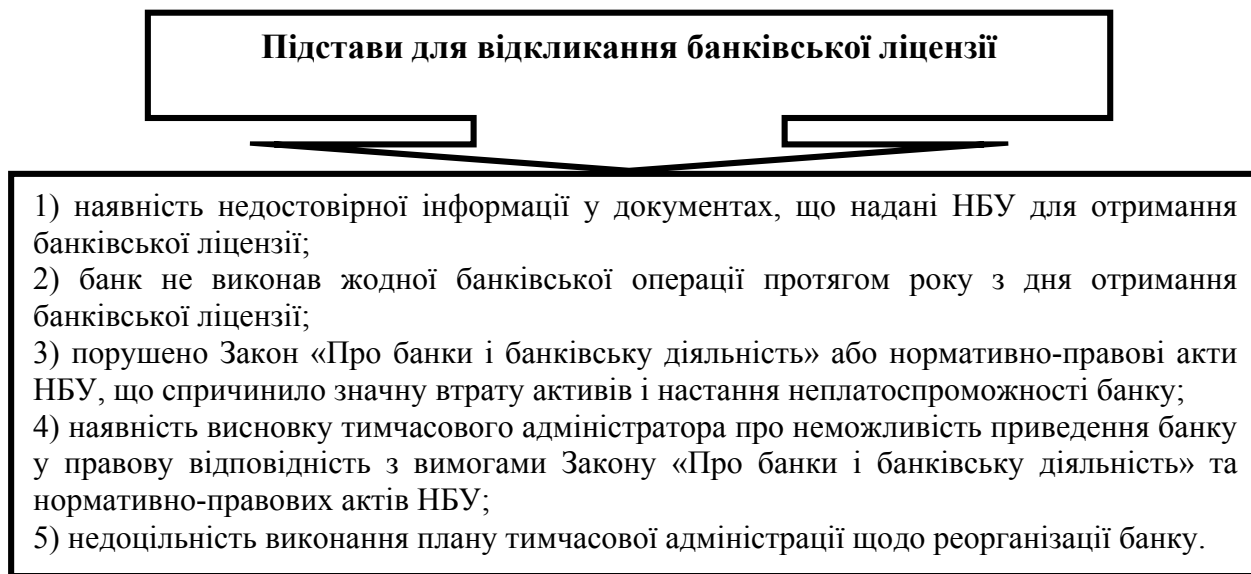
2) стаж роботи у банківській системі за відповідним фахом не менше 3-х років;

3) бездоганну ділову репутацію.

Не можуть бути керівниками банку особи, які займали посади Голови чи заступника Голови Національного банку України, керівників структурних підрозділів, які за посадою входили до складу Правління НБУ, та членів Ради Національного банку України, якщо з дня припинення їх повноважень не минув один рік.

Рішення про надання банківської ліцензії чи про відмову у її наданні приймається Нацбанком протягом встановленого законодавчо-нормативними актами строку.

НБУ може відкликати банківську ліцензію за певних умов (рис. 4.1.)

Рис. 4.1 – Підстави для відкликання Національним банком України банківської ліцензії

Про відкликання банківської ліцензії НБУ негайно повідомляє банк, який зобов'язаний протягом строку, передбаченого законодавчо-нормативними актами повернути НБУ свою банківську ліцензію.

Вимоги і порядок відкриття відокремлених підрозділів українських банків. З метою поліпшення обслуговування клієнтів, розширення сфери своєї діяльності банки можуть створювати на території України та поза її межами відокремлені підрозділи.

Підрозділ банку – структурна одиниця банку, що не має статусу юридичної особи і виконує функції, визначені банком. До відокремлених підрозділів банку належать філії, відділення та представництва.

Філія банку – це відокремлений структурний підрозділ банку, що не має статусу юридичної особи і здійснює банківську діяльність від імені банку.

Представництво банку – територіально відокремлений структурний підрозділ банку, що виконує функції представництва та захисту інтересів банку і не здійснює банківську діяльність.

Філії банків відкриваються за згодою НБУ, яка надається на підставі документів, склад та зміст яких визначається діючим законодавством та підзаконними актами.

Важливими завданнями представництва є надання головному банку аналітичних досліджень та оглядів економічної, соціальної і політичної ситуації в країні, а також виконання аналізу кредитоспроможності місцевих фірм як потенційних позичальників, а основними функціями – надання інформації, консультацій, організація ділових контактів на місці для клієнтів головного банку, а також надання інформації для місцевих бізнесменів про продукти чи послуги головного банку.

Порядок та економічна оцінка відкриття дочірнього банку, філії, представництва українського банку на території інших держав. Банк, який прагне до динамічного розвитку й посилення своїх позицій на ринку фінансових послуг, прагне поширення його діяльності на території інших держав. Метою створення закордонних банківських підрозділів є бажання створити організаційну структуру, яка б дала змогу приділяти міжнародній діяльності не менше уваги, ніж всередині країни. Найефективнішою формою діяльності банку на закордонних ринках є власні філії та дочірні банки, що відкриті на території інших країн. Критерієм доцільності створення закордонного підрозділу банку є вклад, який він може внести в досягнення цілей діяльності банку, розширення спектра банківських послуг, нарощування капіталу та прибутку, поглиблення зовнішньоекономічної діяльності банку. Здебільшого для розв'язання цієї задачі необхідно зважити плановану дохідність міжнародної діяльності з витратами на її здійснення і врахувати можливі ризики.

Українські банки мають право створювати дочірні банки, філії чи представництва на території інших держав на підставі дозволу НБУ. Для їх відкриття пред'являються такі самі вимоги, встановлені для відкриття філій чи представництв банків на території України, за умов, визначених діючим положення НБУ про їх відкриття (рис. 4.2). Для отримання дозволу на створення дочірнього банку, філії, представництва банку на території інших держав банк подає до Національного банку клопотання, до якого додається пакет документів, визначений діючими нормативно-правовими актами НБУ.

У двомісячний термін з дня подання до НБУ повного пакету документів **рішення про надання дозволу на створення на території іншої держави дочірнього банку та філії приймає Правління НБУ, а представництва – Комісія НБУ.** При невідповідності цих документів діючим вимогам НБУ повертає документи банку. Повторно поданий пакет документів розглядається у двотижневий термін.

**Умови, при дотриманні яких банк має право відкривати
філії / відділення поза межами України**

1. Надання Національним банком України дозволу на здійснення інвестиції за кордон у зв'язку зі створенням філії чи представництва банку на території іншої держави.
2. Держава місцезнаходження дочірнього банку, філії, представництва належить до держав, які приєдналися до міжнародних угод з питань запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, а також щодо фінансового сектору якої немає негативних висновків міжнародних організацій, які здійснюють оцінку країн та / або їх фінансових секторів щодо відповідності основним міжнародним стандартам у цій сфері.
3. Банківський нагляд у державі місцезнаходження дочірнього банку, філії, представництва відповідає Основним принципам ефективного банківського нагляду, розробленим Базельським комітетом з питань банківського нагляду.
4. Термін діяльності банку становить не менше ніж три роки; статутом банку передбачено створення дочірнього банку, філії, представництва на території інших держав.
5. Інвестиція для створення дочірнього банку, філії або представництва не призведе до порушення банком економічних нормативів.
6. Банк не є об'єктом застосування заходів впливу відповідно до статті 73 Закону та / або фінансових санкцій (штрафів) за порушення валютного законодавства України протягом останніх трьох місяців, що передують зверненню.

Рис. 4.2 – Умови для відкриття дочірніх банків, філій та представництв українських банків на території інших держав

Діяльність філії банку, створеної на території іншої держави, може бути припинена з ініціативи уповноваженого органу цього банку або уповноваженого органу держави місцезнаходження філії.

Національний банк України має право ухвалити рішення про припинення здійснення банком тих операцій, що здійснюються філією, за умов, визначених діючими нормативно-правовими актами НБУ (рис. 4.3).

**Підстави для прийняття Національним банком України рішення про
припинення здійснення банком тих операцій, що здійснюються філією**

1. Порушення банком законодавчо визначеного порядку відкриття філії.
2. Невиконання банком вимог НБУ щодо усунення порушень законодавства України, зокрема нормативно-правових актів Національного банку, допущених філією, або щодо уникнення чи подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених цьому банку, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності.
3. Ненадання Національному банку (зокрема інспекторам Національного банку чи призначеної ним аудиторської фірми) документів / інформації щодо діяльності філії.
4. Збиткова діяльність філії протягом двох років поспіль.
5. Немоżliвість дотримання філією вимог законодавства України, зокрема нормативно-правових актів Національного банку внаслідок суперечностей із законодавством держави місцезнаходження філії.
6. Порушення банком економічних нормативів унаслідок діяльності філії.

**Рис. 4.3 – Підстави для прийняття НБУ рішення про припинення
здійснення банком тих операцій, що здійснює його філія, розташована на
території іншої держави**

З дня отримання такого рішення НБУ банк втрачає право на здійснення цих операцій і повідомляє про таке рішення НБУ свою філію. Після завершення процедури припинення діяльності філії банк протягом п'яти робочих днів повідомляє про це Національний банк.

Відкриття дочірнього банку, філії та представництва українського банку на території інших держав забезпечує материнському банку певні переваги, оскільки:

1) банк отримує доступ до дешевших джерел ресурсів в країні місцезнаходження дочірнього банку або філії;

2) підвищується імідж банку і довіра до нього економічних суб'єктів на внутрішньому та на міжнародних ринках банківських послуг;

3) банк набуває досвід роботи в умовах високо конкурентного ринкового середовища;

4) удосконалюються технології надання банківських послуг і розширюється їх асортимент;

5) підвищується рівень банківського менеджменту;

6) географічна диверсифікація діяльності банку послаблює його залежність від національного ринку тощо.

Проте широкого розповсюдження практика відкриття українськими банками дочірніх банків і відокремлених підрозділів на території інших країн дотепер не набула, що обумовлено дією об'єктивних і суб'єктивних причин. Стосовно дочірніх банків такими причинами є нижченаведені. По-перше, ні в Законі України «Про банки і банківську діяльність», ні в діючому Положенні НБУ про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів не визначено поняття «дочірній банк», що ускладнює його створення, реєстрацію, функціонування і регулювання діяльності. По-друге, дочірній банк має двоїсту правову природу: з одного боку він не є власником майна, яке йому передав материнський банк, а отже – у разі неплатоспроможності дочірнього банку останній не може розраховатися за своїми зобов'язаннями. А з іншого боку, дочірній банк створюється, діє та реєструється відповідно до вимог законодавства тієї держави, де він функціонуватиме, тобто на нього поширюється дія нормативно-правових актів іноземної держави. За цих умов проблематичним є здійснення контролю за його діяльністю з боку Національного банку України, що не виключає можливості сприяння «відмиванню» грошей. По-третє, дочірні банки діють на території інших держав, а відтак, їх діяльність не створює сприятливі умови для розвитку національної економіки країни, що є метою створення банків в Україні. Поряд з іншими причинами, обмежена кількість відокремлених підрозділів українських банків, відкритих на території інших країн, обумовлена:

- 1) недостатнім рівнем конкурентоспроможності вітчизняних банків на ринках інших країн;
- 2) наявністю незадовільного попиту на банківські послуги на внутрішньому ринку України;
- 3) малим стосовно закордонних банків розміром власного капіталу вітчизняних банків;
- 4) недостатністю накопиченого позитивного вітчизняного досвіду відкриття банками відокремлених підрозділів і дочірніх банків за межами України;
- 5) обмеженістю фінансових можливостей для відкриття відокремлених підрозділів банків за кордоном,
- 6) економічною нестабільністю міжнародних ринків фінансових послуг.

Способи відкриття в Україні банків з іноземним капіталом. За умов активізації інтеграційних процесів у банківській сфері та глобалізації фінансових ринків посилюється присутність банків з іноземним капіталом у банківській системі України. Відповідно до банківського законодавства в Україні **банком з іноземним капіталом** вважається банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10 відсотків. Банківська система України сьогодні повністю відкрита для входження іноземного капіталу.

Прихід іноземних банків у банківську систему України розпочався у 1994 році. Лише за один рік було відкрито 12 банків з іноземними коштами. До 2000 року їх кількість зросла до 30, але впродовж наступних чотирьох років поступово скорочувалася і на початок 2005 року в країні діяло 19 банків з іноземним капіталом. Подальше посилення позицій іноземного капіталу в банківському секторі України відбулося в 2005 року і зберігається дотепер. Станом на 01.10.2018 р. з 81 діючих в країні банків 41 банк (або 50,6 %) мали в статутному капіталі іноземний капітал, а у 24 банках він становить 100 %.

Посилення присутності іноземного капіталу у банківському секторі України відбувається шляхом створення нових структурних одиниць іноземних банків на території України (відкриття представництв чи філій або дочірніх структур іноземного банку) і купівлею іноземним банком уже існуючого в Україні банку (купівля пакета раніше емітованих акцій діючого банку або придбання акцій банку у момент їх публічного розміщення). Водночас серед зазначених способів входження іноземного капіталу в банківську систему України для інвесторів найпривабливішим є придбання уже діючого банку, оскільки за такого способу інвестор:

- 1) зменшує ризики входження на ринок, оскільки має змогу обрати для купівлі банк, що є фінансово стабільною банківською установою;

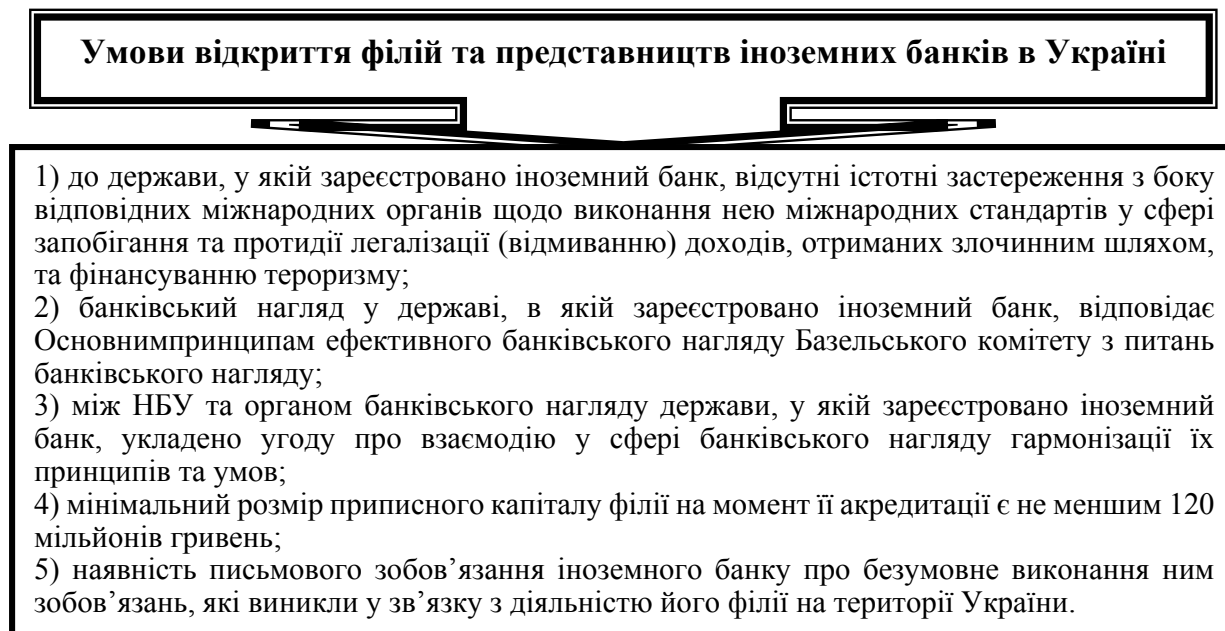
2) виконує лише одну операцію – купівлю банку, на противагу низці операцій, необхідних для відкриття філії іноземного банку, а тому економить у часі на придбання банку порівняно з відкриттям філії банку;

3) одномоментно отримує доступ до уже сформованої клієнтської бази, зв'язків на різних рівнях, нормативного забезпечення.

Основними причинами для іноземних інвесторів розпочинати в Україні діяльність зі створення нового банку є:

- бажання бути впевненим, що банк не обтяжений проблемними активами та значними збитками, оскільки перевірити це іноземному інвестору важко;
- сумніви материнського банку стосовно того, що вартість навіть невеликого українського банку, який вони мають намір придбати, не є завищена;
- у банків з розгалуженою мережею філій, які працюють за застарілими принципами управління, внаслідок громіздкої структури регіональні підрозділи на певному етапі можуть вийти з-під контролю центрального офісу.

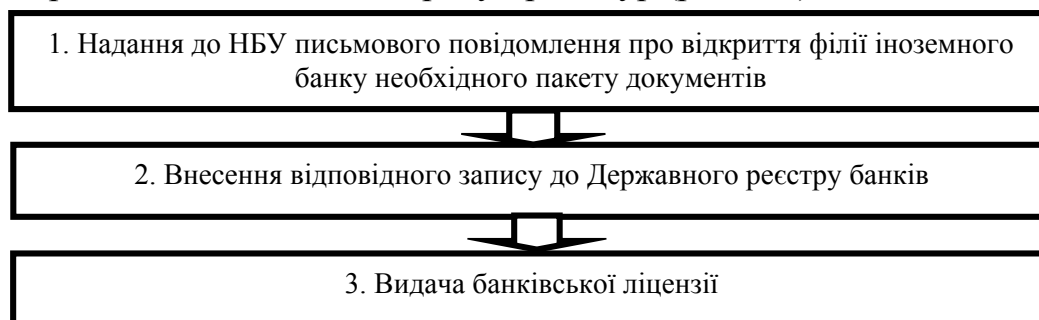
Порядок акредитації філій, представництв іноземних банків в Україні. Умови для відкриття іноземним банком своєї філії та представництва на території України визначаються Законом України «Про банки і банківську діяльність» (рис. 4.4).

Рис. 4.4 – Умови відкриття на території України філій та представництв іноземних банків

Філія іноземного банку не є юридичною особою, а свої операції вона здійснює від імені материнського банку за кордоном на основі приписного капіталу. Законодавство України визначає приписний капітал як суму

грошових коштів у вільно конвертованій валюті, надану іноземним банком філії для її акредитації, а мінімальний його розмір в Україні наразі становить мінімальний розмір на момент її акредитації є не меншим 10 млн євро. Акредитацію філій іноземних банків здійснює Національний банк України. Порядок відкриття філії іноземного банку на території України регламентовані законодавством України та нормативно правовими актами НБУ і передбачають виконання ряду процедур (рис. 4.5).

Рис. 4.5 – Порядок відкриття філії іноземного банку в Україні

Відомості про філії банків НБУ включає до Державного реєстру банків на підставі письмового повідомлення банку, яке банк зобов'язаний подати до НБУ не пізніше строку, визначеного законодавством та нормативно-правовими актами НБУ та відповідного пакета документів.

НБУ має право відмовити в акредитації філії іноземного банку з причин, що визначені законодавством України. Діяльність філії іноземного банку має відповідати вимогам, встановленим Законом України «Про банки і банківську діяльність» і нормативно-правовими актами НБУ та регулюється Національним банком України.

НБУ має право вводити тимчасову адміністрацію та ініціювати процедуру ліквідації філії іноземного банку у порядку, передбаченому законодавством України.

Проте, наразі іноземні банки не проявляють особливої зацікавленості до відкриття своїх філій в Україні, що обумовлено дією різних причин, серед яких найсуттєвішими є:

- наявність обмеження регулюючих органів закордонних країн щодо виходу банків на закордонні ринки;
- нестабільність українського законодавства щодо іноземних інвестицій, оподаткування в Україні;
- недостатня розвиненість вітчизняного банківського ринку та економіки країни загалом, порівняно з іншими закордонними країнами;
- значний рівень тінізації економіки;
- непривабливістю окремих секторів вітчизняної економіки,

обслуговування яких здійснюють іноземні банківські установи за кордоном та високі ризики ведення бізнесу.

Іноземні банки мають право відкривати на території України свої представництва. Представництва в Україні мають Собінбанк (Росія), Тураналем (Казахстан), Deutsche Bank, Commerzbank (Німеччина), Multibanka, Parex Bank (Латвія) та інші. Представництва репрезентують інтереси тих іноземних банків, які потенційно мають намір працювати в Україні через філійну мережу, оскільки основною функцією представництва є дослідження регіональних ринків з погляду формування і використання ресурсної бази.

Свою діяльність представництва іноземних банків в Україні можуть починати лише після їх акредитації Національним банком України. Для акредитації представництва іноземного банку до НБУ подається клопотання і документи, що підтверджують державну реєстрацію іноземного банку та внесення плати за акредитацію представництва; затверджене уповноваженим органом іноземного банку положення про представництво; довіреність керівнику представництва від іноземного банку на здійснення представницьких функцій.

Рішення про акредитацію або відмову в акредитації представництва іноземного банку НБУ приймає протягом одного місяця з моменту подання усіх необхідних документів.

Національний банк України має право скасувати акредитацію представництва іноземного банку шляхом виключення відповідного запису з Державного реєстру банків у порядку, визначеному НБУ.

Офіційні документи, що подають до НБУ, мають бути легалізовані в установленому порядку, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та супроводжуватися нотаріально засвідченим перекладом українською мовою.

Економічна оцінка посилення позицій іноземного капіталу в банківській системі України. Активізація процесів проникнення іноземного капіталу в національний банківський сектор країни шляхом купівлі іноземними інвесторами українських банків, створення банків з іноземним капіталом чи відкриття філій та представництв іноземних банків на території України оцінюється фахівцями неоднозначно.

З одного боку, посилення позицій іноземних банків у банківському секторі України:

1) сприяє встановленню більше високих стандартів банківської діяльності й лібералізації ринку банківських послуг;

2) приводить до підвищення рівня конкуренції у банківському секторі країни і виступає стимулюючим фактором розвитку національної банківської системи, удосконалення банківських технологій, розширення асортименту

банківських продуктів й у сфері оптимізації обслуговування підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, і, особливо, у сфері так званих нетрадиційних банківських послуг;

3) сприяє підвищенню рівня організаційного і фінансового менеджменту банку;

4) підвищує довіру іноземних інвесторів до України і забезпечує активніше залучення іноземних інвестицій у банківський сектор країни;

5) сприяє поліпшенню міжнародні позиції українських банків на ринку фінансових послуг;

6) розширює можливості використання закордонного досвіду для підвищення ефективності роботи українських банків;

7) з'являються нові високооплачувані робочі місця;

8) такі банки працюють в легалізованому секторі економіки, що сприяє зменшенню її «тінізації»;

9) сприяє нарощенню швидшими темпами капітальної бази вітчизняних банків для підвищення надійності банківської системи, зокрема через реорганізаційні процеси шляхом злиття чи приєднання невеликих банків;

10) формуються передумови для прозорого функціонування банківських установ тощо.

З іншого боку, проникнення іноземного капіталу в банківський сектор України може мати і негативні наслідки, адже:

1) маючи досконаліші технології й менеджмент, іноземні банки можуть потіснити українські банки, зміцнюючи свої позиції на провідних сегментах ринку банківських послуг і в роботі з великими клієнтами;

2) лібералізація валютного законодавства може викликати відтік ресурсів з банківської системи країни, тому що підприємства й населення з цілого ряду міркувань можуть надавати перевагу обслуговуванню в іноземних банках;

3) збільшення присутності іноземних банків може стати джерелом фінансової нестабільності українських банків, а багато хто з них можуть виявитися під контролем іноземних банків;

4) не виключається поширення ризиків іноземних банків на банківський сектор України;

5) за умови вільної мобільності капіталу іноземні банки можуть використовувати фінансові ресурси, мобілізовані на внутрішньому ринку України, для надання зовнішнього кредитування або здійснення міжнародних інвестиційних операцій. Унаслідок чого обмежиться доступ місцевих позичальників до національних заощаджень. Орієнтуючись на глобальну стратегію діяльності, іноземні банки можуть різко переміщати фінансові потоки з одного національного ринку на іншій відповідно до очікуваної прибутковості,

скоректованої на ризик, наслідком чого може бути дестабілізація у фінансовій сфері України й посилення нестійкості її платіжного балансу;

6) у разі фінансової кризи іноземні банки для підтримки власного фінансового стану можуть залишити український ринок без спроби відшкодувати свої збитки, а отже, не можна однозначно розраховувати на те, що іноземні банки стануть стабільним джерелом кредитування української економіки;

7) не виключається й трансформація моделі кредитування економіки України. Маючи менший зв'язок з економікою країни, чим вітчизняний банківський капітал, іноземні банки можуть залишити кредитування малоприбуткових або низько ліквідних, але стратегічно важливих секторів економіки. Унаслідок чого українські підприємства й населення можуть втратити доступ до фінансових ресурсів, а розвиток національної економічної системи відчує своєрідні «фінансові обмеження» з боку банківського сектора;

8) не виключається прихід в банківський сектор України іноземних банків, які мають низький міжнародний рейтинг, що може негативно позначитися на стабільності банківської системи України;

9) не виключається вірогідність ініціації банкрутства місцевих банків, які не в змозі конкурувати з іноземними банками тощо.

Отже, створення банків за участю коштів іноземних інвесторів має як позитивні, так і негативні наслідки для банківського сектору і економіки України, що потребує подальшого удосконалення регулювання цих процесів на законодавчо-нормативному рівні.

4.2. Питання для самоперевірки

1. Визначити джерела й охарактеризувати вимоги до формування статутного капіталу новостворюваного банку.

2. Охарактеризувати умови, необхідні для державної реєстрації банку.

3. Виокремити й охарактеризувати складові процесу реєстрації новостворюваного банку.

4. Назвати ознаки відсутності бездоганної ділової репутації юридичної та фізичної особи засновників / учасників і керівників банку.

5. Назвати ознаки задовільного фінансового стану юридичної особи та майнового стану фізичної особи засновників банку.

6. Дати визначення й охарактеризувати призначення ліцензування банківської діяльності.

7. Охарактеризувати порядок ліцензування банківської діяльності.

8. Навести і прокоментувати дані про кількісні зміни діючих та зареєстрованих банків в Україні за останні 5 років.

9. Дати визначення філії банку, охарактеризувати умови відкриття філій українських банків на території та за межами України.

10. Дати визначення, розкрити призначення та охарактеризувати умови відкриття представництва українського банку на території та за межами України.

11. Назвати способи проникнення іноземного капіталу в банківський сектор України і дати їх економічну оцінку.

12. Охарактеризувати умови та порядок акредитації філій, представництв іноземних банків в Україні.

13. Визначити тенденції та дати економічну оцінку присутності банків з іноземним капіталом у банківській системі України.

4.3. Тестові завдання

1. За організаційно-правовою формою банки в Україні можуть створюватися як:

- а) державний чи недержавний банк;
- б) відкрите чи закрите акціонерне товариство;
- в) публічне чи приватне акціонерне товариство;
- г) публічне приватне акціонерне товариство чи кооперативний банк;
- д) публічне, приватне акціонерне товариство і кооперативний банк.

2. Держаний банк в Україні за організаційно-правовою формою є:

- а) універсальним банком;
- б) публічним акціонерним товариством;
- в) закритим акціонерним товариством;
- г) приватним акціонерним товариством.

3. Першим кроком до створення банку є:

- а) рішення про його заснування;
- б) формування статутного фонду у розмірі, визначеному діючим в країні законодавством;
- в) отримання згоди Національного банку України на створення нового банку;
- г) реєстрація установчих документів новостворюваного банку.

4. До заборонених сфер діяльності банків в Україні не належить діяльність у сфері:

- а) матеріального виробництва;
- б) торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних та інвестиційних монет);
- в) страхування, крім виконання функцій страхового посередника;
- г) страхування, включаючи виконання функцій страхового посередника.

5. Структурна одиниця банку, що не має статусу юридичної особи і виконує функції, визначені банком – це визначення поняття:

- а) філії банку;
- б) відділення банку;
- в) представництва банку;
- г) підрозділу банку.

6. Українські банки мають право створювати на території інших держав:

- а) тільки філії;
- б) філії та відділення;
- в) дочірні банки, філії чи представництва;
- г) дочірні банки, філії, відділення чи представництва.

7. Створення нових структурних одиниць іноземних банків на території України забезпечується шляхом:

- а) відкриття представництв, філій, дочірніх структур іноземного банку і купівлею іноземним банком уже існуючого на території України банку;
- б) відкриття представництв, філій, дочірніх структур іноземного банку;
- в) відкриття філій, дочірніх структур іноземного банку і купівлею іноземним банком уже існуючого на території України банку;
- г) відкриття дочірніх структур іноземного банку і купівлею іноземним банком уже існуючого на території України банку.

8. Представництва банку на території України можуть відкриватися за умови беззбиткової діяльності банку:

- а) не менше 3-х місяців, що передують надсиланню ним повідомлення НБУ про відкриття представництва;
- б) не менше 12-ти місяців, що передують надсиланню ним повідомлення НБУ про відкриття представництва;
- в) не менше 3-х місяців після внесення банку до Державного реєстру;
- г) не менше 6-ти місяців після внесення банку до Державного реєстру.

9. Діяльність філії українського банку, створеної на території іншої держави, може бути припинена з ініціативи:

- а) уповноваженого органу цього банку і Національного банку України;
- б) уповноваженого органу цього банку і уповноваженого органу держави місцезнаходження філії;
- в) Національного банку України;
- г) керівництва цієї філії.

10. Акредитацію філій іноземних банків в Україні здійснює:

- а) Національний банк України;
- б) Національна комісія з регулювання ринку фінансових послуг;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Національний банк України на основі дозволу Кабінету міністрів України.

Тема 5. Діяльність установ банківської системи з формування банківських ресурсів

Мета: засвоїти основні напрями діяльності установ банківської системи з формування банківських ресурсів.

5.1. Методичні вказівки до вивчення теми

Необхідно знати: склад, структура та джерела формування капіталу банку, їх основні ознаки.

Необхідно вміти: надати загальну характеристику банківських ресурсів, виокремлювати і пояснювати сутність, значення залученого капіталу банку, обґрунтувати важливість запозичених банківських ресурсів.

Основні терміни: банківські ресурси, статутний фонд, резервний фонд, власні ресурси, залучені ресурси, запозичені ресурси, постійні ресурси, стабільні ресурси, нестабільні ресурси, основний капітал, додатковий капітал, спеціальні фонди, нерозподілений прибуток поточного і минулого років, капітал-брутто, капітал-нетто.

Основні положення теми

Загальна характеристика банківських ресурсів. Банківські ресурси – сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення активних та інших операцій. Операції, за допомогою яких банки формують свої ресурси, називаються пасивними.

Для зручності банківські ресурси класифікують за різними ознаками:

I. За економічним змістом:

- 1) власні кошти, що складаються зі статутного, резервного та інших фондів, що створюються у процесі діяльності банку, нерозподілений прибуток банку;
- 2) кошти банків-кореспондентів;
- 3) кошти клієнтів на рахунках банків;
- 4) грошові заощадження населення, що формуються внаслідок зменшення поточного особистого споживання населення;
- 5) міжбанківські кредити, включаючи кредити від НБУ;
- 6) цінні папери випущені;
- 7) інші ресурси.

II. За місцем мобілізації:

- 1) ті, що мобілізуються самим комерційним банком;
- 2) придбані в інших банках.

III. За можливістю прогнозування величини ресурсу:

- 1) ті, що піддаються безпосередньому прогнозуванню (прямого прогнозування);

2) ті, що піддаються опосередкованому прогнозуванню (побічного прогнозування).

IV. За джерелами утворення:

I. За місцем мобілізації:

- 1) ті, що мобілізуються самим комерційним банком;
- 2) придбані в інших банках.

II. За можливістю прогнозування величини ресурсу:

- 1) ті, що піддаються безпосередньому прогнозуванню (прямого прогнозування);
- 2) ті, що піддаються опосередкованому прогнозуванню (побічного прогнозування).

III. За джерелами утворення:

1) **власні** – невелика кількість (8–10 %) – використовуються для страхування інтересів вкладників та кредиторів, для покриття поточних збитків, для забезпечення оперативної діяльності банку:

- статутний, резервний та інші фонди – для забезпечення фінансової сталості, комерційної і господарської діяльності банку;
- резерви на покриття різноманітних ризиків;
- нерозподілений прибуток поточного і минулого років;

2) **залучені** (сукупність коштів на поточних депозитних та інших рахунках банківських клієнтів (юридичних та фізичних осіб), на рахунках громадських організацій, різноманітних громадських фондів, які розміщуються в активи з метою отримання прибутку чи забезпечення ліквідності банку);

Таблиця 5.1 – Економічна характеристика залучених ресурсів

Види ресурсів	Складова характеристика господарювання
1	2
Кошти на вимогу (до запитання) суб'єктів господарської діяльності	Поточні рахунки суб'єктів, кошти за довірчими операціями, кошти в розрахунках, розподільчі рахунки суб'єктів господарської діяльності, цільові кошти на вимогу, кошти для розрахунків платіжними картками
Строкові кошти суб'єктів господарської діяльності	Короткострокові й довгострокові депозити суб'єктів господарської діяльності, кошти, отримані за операціями РЕПО
Кошти на вимогу (до запитання) фізичних осіб	Поточні рахунки, кошти за довірчими операціями фізичних осіб, кошти в розрахунках, кошти фізичних осіб для розрахунків платіжними картками

1	2
Строкові кошти фізичних осіб	Короткострокові та довгострокові депозити фізичних осіб
Кошти бюджету й позабюджетних фондів України	Кошти бюджетів України до розподілу, кошти державного бюджету України, бюджетні кошти клієнтів, які утримуються з державного бюджету України, кошти місцевих бюджетів та бюджетні кошти клієнтів, що утримуються з місцевих бюджетів, кошти позабюджетних фондів
Кредиторська заборгованість	Кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку, сума транзитних рахунків за операціями з клієнтами банку
Цінні папери власного боргу (крім субординованого боргу)	Прості векселі, емітовані банком, ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком

3) **запозичені** (це переважно позики грошового ринку, які залучаються у формі міжбанківських кредитів та кредитів НБУ, операції з цінними паперами на вторинному фондовому ринку).

Таблиця 5.2 – Економічна характеристика запозичених ресурсів

Види ресурсів	Складова характеристика
Кошти НБУ	Коррахунок НБУ в комерційному банку, короткострокові кредити, отримані від НБУ (овердрафт за коррахунком, за операціями РЕПО, через аукціони, ломбардні кредити, стабілізаційний кредит, інші кредити), довгострокові кредити, отримані від НБУ (через аукціон, завдяки коштам міжнародних фінансових організацій, стабілізаційний кредит, інші довгострокові кредити)
Кошти інших банків	Кошти на вимогу інших банків (кореспондентські рахунки), строкові депозити інших банків (депозити овернайт, гарантійні депозити, короткострокові та довгострокові депозити), кредити, отримані від інших банків (овердрафт за коррахунками, кредити овернайт, за операціями РЕПО, інші короткострокові та довгострокові кредити, отримані від інших банків, фінансовий лізинг від інших банків)
Кредиторська заборгованість за операціями з банками	Кредиторська заборгованість за операціями з готівкою, інша кредиторська заборгованість за операціями з банками
Цінні папери субординованого боргу	Боргові цінні папери, випущені банком, що належать до категорії інвестиційних (більше одного року) – банківські облігації, здебільшого, безстрокові або конверсійні

V. За можливістю управляти:

- 1) постійні (капітал банку);
- 2) стабільні (строкові депозити і позики);
- 3) нестабільні (депозити до запитання, кошти в розрахунках, залишки на коррахунках).

VI. За ціною залучення (формування):

- 1) дорогі (поточні пасиви);
- 2) дешеві (строкові депозити і позики, ставки за якими значно вищі);
- 3) безоплатні.

Склад, структура та джерела формування капіталу банку.

Походження терміну «капітал» (від фр., англ. capital, лат. captalis – головний) означає багатство (цінні папери, грошові кошти, майно), які використовуються для власного самозбільшення.

Виходячи із цього можна запропонувати такі визначення **капіталу комерційного банку**: це сукупність внесених власниками – учасниками капіталу – власних коштів, які зростають унаслідок ефективної банківської діяльності у процесі капіталізації прибутку, а також коштом додаткових вливань з боку учасників.

Суть банківського капіталу виявляється через його функції:

- капітал є основою для створення й організації банку, а також для його діяльності до часу накопичення достатнього обсягу залучених і позичених коштів;
- у разі несприятливої ситуації і непередбачених витрат капітал відіграє роль буфера, своєрідної «подушки», що дає змогу банку продовжувати виконувати ті чи інші операції. У критичних ситуаціях (у випадках нестачі резервів) для погашення збитків використовується статутний капітал. Ні залучені, ні запозичені кошти не можуть бути використані на погашення збитків від поточної діяльності, оскільки вони є боргом. Отже, поточні витрати, які банк змушений робити для розв'язання назрілих проблем, komponує капітал;
- капітал підтримує довіру клієнтів до банку і переконує кредиторів у його фінансовій спроможності;
- капітал є основою для структурного розвитку кредитно-фінансової установи, розробки і впровадження нових послуг, програм, обладнання. Залучення додаткового капіталу дає змогу банкові посилювати свої ринкові позиції, забезпечувати клієнтів сучасними банківськими послугами;
- капітал служить регулятором загального розвитку банку в довгостроковій перспективі. Регулювання фінансового стану капіталу є важливим інструментом запобігання різним банківським ризикам. Воно підтримує довіру клієнтів, а в країнах де діє державна система страхування депозитів, захищає кредитно-фінансові установи від втрат.

Склад, структура та джерела формування власного капіталу банку. Власний капітал комерційних банків **поділяється на** основний та додатковий. **Основний капітал банку** – це грошові кошти, що забезпечують його фінансову основу. Він складається зі статутного, резервного фондів, фондів економічного стимулювання та інших фондів, що утворюються завдяки прибутку.

Додатковий капітал – це грошові кошти, що доповнюють загальний власний капітал. Він формується з невикористаних резервів, що призначаються для страхування активних операцій комерційних банків та нерозподіленого прибутку. У складі основного капіталу **головна роль належить статутному капіталу** банку. Він формується з акціонерного або приватного капіталу при організації нового банку шляхом внесків засновників чи випуску і реалізації акцій. Розмір статутного капіталу визначається засновниками, однак за чинними в Україні вимогами для вітчизняних банків встановлюються нормативи. Порядок формування статутного капіталу залежить від форми організації банку. Статутний капітал може створюватися тільки завдяки власним коштам учасників (акціонерів) банку. Його формування завдяки банківським кредитам не допускається. **Резервний капітал** комерційного банку призначений для покриття можливих збитків від банківської діяльності, а також для сплати дивідендів за привілейованими акціями, коли для цього недостатньо прибутку. Наявність коштів у резервному фонді забезпечує стійкість комерційного банку, зменшує вірогідність його банкрутства. Банки зобов'язані формувати резервний фонд на покриття непередбачених збитків по усіх статтях активів та позабалансових зобов'язаннях.

Банківський власний капітал поділяється на капітал-брутто та капітал-нетто. *Власний капітал-брутто – це сума усіх фондів банку та нерозподіленого прибутку за балансом.* Власний капітал-нетто – це капітал-брутто за мінусом вкладень банку в господарську діяльність підприємств та організацій, акції АТ, витрати майбутніх періодів, відвернених коштів. Тобто, *капітал-нетто це та частина власних коштів банку, що може бути використана як кредитні ресурси.*

Формування залучених коштів комерційного банку. Більша частина ресурсів КБ формується завдяки залученим та запозиченим коштам, а не власним. Залучені кошти банку – кошти, які банк залучає на вклади і депозити. Запозичені кошти – це кошти, які банк залучає шляхом випуску облігацій або отриманням міжбанківського кредиту. Можливості комерційного банку у залученні коштів регулюються НБУ. Так згідно з показником платоспроможності банку, нормативне значення якого встановлено НБУ, залучені та запозичені кошти не мають перевищувати розмір власного капіталу більше ніж у 8 разів.

5.2. Питання для самоперевірки

1. Навести загальну характеристику банківських ресурсів.
2. Назвати, як можна класифікувати банківські ресурси за економічним змістом.

3. Пояснити, як можна класифікувати банківські ресурси за місцем мобілізації.

4. Пояснити, як можна класифікувати банківські ресурси за можливістю прогнозування величини ресурсу.

5. Пояснити, як можна класифікувати банківські ресурси за джерелами утворення.

6. Назвати, як можна класифікувати банківські ресурси за можливістю управляти.

7. Пояснити, як можна класифікувати банківські ресурси за ціною залучення (формування).

8. Охарактеризувати функції банківського капіталу.

9. Назвати структуру власного капіталу комерційних банків.

10. Пояснити, у чому полягає призначення резервного капіталу комерційних банків.

11. Пояснити, у чому полягає призначення залучених коштів комерційного банку.

5.3. Тестові завдання

1. Банківські ресурси за джерелами утворення поділяються на:

- а) власні, залучені та запозичені;
- б) власні та залучені;
- в) власні та запозичені;
- г) залучені та запозичені.

2. Власні ресурси банку поділяються на:

- а) статутний, резервний та інші фонди;
- б) резерви;
- в) нерозподілений прибуток поточного і минулого років;
- г) усі відповіді правильні.

3. До залучених ресурсів банку належать:

- а) кошти на вимогу (до запитання) суб'єктів господарської діяльності;
- б) строкові кошти суб'єктів господарської діяльності;
- в) строкові кошти фізичних осіб;
- г) усі відповіді правильні.

4. Запозичені ресурси банків включають:

- а) міжбанківські кредити;
- б) кредити НБУ;
- в) операції з цінними паперами на вторинному фондовому ринку;
- г) усі відповіді правильні.

5. За ціною залучення (формування) банківські ресурси поділяються на:

- а) дорогі, поточні пасиви, дешеві;
- б) дорогі, дешеві, безоплатні;
- в) поточні, дешеві, строкові;
- г) поточні, дешеві, безоплатні.

6. Функції банківського капіталу:

- а) капітал є основою для створення й організації банку, а також для його накопичення;
- б) відіграє роль буфера, своєїрідної «подушки», що дає змогу банку продовжувати виконувати ті чи інші операції;
- в) капітал не підтримує довіру клієнтів до банку і не переконує кредиторів у його фінансовій спроможності;
- г) капітал є надбудовою для структурного розвитку кредитно-фінансової установи, розробки і впровадження нових послуг, програм, обладнання.

7. Основний капітал банку – це:

- а) грошові кошти, що забезпечують його фінансову основу;
- б) статутний капітал, резервний капітал;
- в) грошові кошти, що доповнюють загальний власний капітал;
- г) невикористані резерви, що призначаються для страхування активних операцій комерційних банків.

8. Додатковий капітал – це:

- а) грошові кошти, що забезпечують його фінансову основу;
- б) статутний капітал, резервний капітал;
- в) грошові кошти, що доповнюють загальний власний капітал;
- г) невикористані резерви, що призначаються для страхування активних операцій комерційних банків.

9. Власний капітал-брутто – це:

- а) сума усіх фондів банку та нерозподіленого прибутку за балансом;
- б) сума вкладень банку в господарську діяльність підприємств та організацій;
- в) сума витрат майбутніх періодів;
- г) частина власних коштів банку, що може бути використана як кредитні ресурси.

10. Власний капітал-нетто – це:

- а) сума усіх фондів банку та нерозподіленого прибутку за балансом;
- б) сума вкладень банку в господарську діяльність підприємств та організацій;
- в) сума витрат майбутніх періодів;
- г) частина власних коштів банку, що може бути використана як кредитні ресурси.

5.4. Практичні ситуації та приклади їх розв'язання

Практичне завдання № 1

Якого рівня прибутковості активів має досягти банк, аби забезпечити прибутковість капіталу на рівні 20 %, якщо відношення власного капіталу до активів становить: а) 1:25; б) 1:10?

Необхідно:

1. Здійснити запропоновані розрахунки показників.
2. Зробити висновки щодо управлінських рішень банку.

Розв'язок:

$$ROA = ROE \cdot \frac{K}{A}.$$

Звідси:

$$1.1 \text{ } ROA^1 = 20 * (1:25) = 0,8 (\%);$$

$$1.2 \text{ } ROA^2 = 20 * (1:10) = 2 (\%).$$

2. Отже, якщо ризик банку як відношення власних та залучених коштів знижується, то для підтримки стабільного рівня прибутковості капіталу необхідно підвищити показник ROA з 0,8 % до 2 %.

Практичне завдання № 2

Якого рівня прибутковості активів має досягти банк, аби забезпечити прибутковість капіталу на рівні 25 %, якщо відношення власного капіталу до активів становить: а) 1:20; б) 1:30?

Необхідно:

1. Здійснити запропоновані розрахунки показників.
2. Зробити висновки щодо управлінських рішень банку.

Практичне завдання № 3

Перед менеджментом банку поставлено завдання підвищити показник прибутковості капіталу ROE до 16 %. Банк має активи в розмірі 18 000 тис. грн, а капітал становить 1500 тис. грн. Операційні витрати плануються в розмірі 475 тис. грн, податки – 95 тис. грн, непроцентні доходи 70 тис. грн.

Необхідно:

1. Знайти процентний дохід, який забезпечив би бажаний рівень прибутковості капіталу.
2. Обґрунтувати дії менеджменту банку.

Розв'язок:

$$1.1. \text{ } ROA = 16 * 1\,500 : 18\,000 = 1,33 (\%).$$

Звідси випливає, що для досягнення показника прибутковості капіталу 16 % необхідно за такої структури балансу забезпечити прибутковість активів на рівні 1,33 %.

1.2. За формулою $ROA * A = ЧП$ визначимо планову величину чистого прибутку: $0,0133 \cdot 18\ 000 = 239,4$ (тис. грн).

1.3. Процентний дохід банку обчислимо зі співвідношень $ЧП = ПД + НД - ОВ - П$ та $ПД = (ROA \cdot A) - НД + ОВ + П$: $239,4 + 475 + 95 - 70 = 739,4$ (тис. грн).

2. Отже, за такого відношення капіталу та активів для досягнення рівня ROE в 16 % необхідно одержати 739,4 тис. грн доходів у вигляді процентів від працюючих активів. Маючи абсолютну величину процентних доходів, керівництво банку може точніше планувати проведення конкретних активних операцій, обґрунтовано змінювати структуру активів та ефективніше організувати роботу структурних підрозділів. Структурний аналіз показників прибутковості банку дає змогу зробити висновки щодо причин ускладнення у сфері банківських доходів та виявити проблемні аспекти діяльності, які потребують підвищеної уваги.

Практичне завдання № 4

Перед менеджментом банку поставлено завдання підвищити показник прибутковості капіталу ROE до 18 %. Банк має активи в розмірі 20 000 тис. грн, а капітал становить 2000 тис. грн. Операційні витрати плануються в розмірі 500 тис. грн, податки – 100 тис. грн, непроцентні доходи 80 тис. грн.

Необхідно:

1. Знайти процентний дохід, який забезпечив би бажаний рівень прибутковості капіталу.
2. Обґрунтувати дії менеджменту банку.

Практичне завдання № 5

Маємо вихідні дані ПАТ «Вексель-банк»:

1. Валовий прибуток банку – 27591 тис. грн.
2. Відсотковий прибуток банку – 16497 тис. грн.
3. Валові витрати банку – 25009 тис. грн.
4. Відсоткові витрати банку – 7059 тис. грн.
5. Економічна рентабельність банку – 7,1 %
6. Зобов'язання банку – 296454 тис. грн.
7. Платні залучені ресурси – 136370 тис. грн.
8. Сукупні активи банку – 349 078 тис. грн.

Необхідно:

1. Розрахувати мультиплікативний ефект банку.
2. Пояснити економічне призначення розрахунку цього показника.

Розв'язок:

1. Мультиплікативний ефект капіталу банку $МЕК = (EP - УС) * МК$, де EP – економічна рентабельність банку;

УС – рівень процентної ставки за залученими ресурсами;

МК – Мультиплікатор капіталу.

$$1.1. УС = 7059 / 136370 = 5,2 \%$$

1.2. Мультиплікатор капіталу: **Активи / власний капітал**

$$349078 / (349078 - 296454) = 349078 / 52624 = 6,63$$

$$1.3. (7,1 \% - 5,2 \%) * 6,63 = 0,019 * 6,63 = 0,12597$$

2. **Мультиплікатор капіталу** є інструментом менеджерів з управління структурою власного і залученого капіталу; він покликаний забезпечити збалансованість між власним капіталом банку і його можливостями щодо подальшого залучення ресурсів. **Мультиплікативний ефект капіталу банку** полягає в можливості залучення і ефективного використання платних грошових ресурсів.

Практичне завдання № 6

Маємо вихідні дані ПАТ «Вексель-банк»:

1. Валовий прибуток банку – 40000 тис. грн.
2. Відсотковий прибуток банку – 10500 тис. грн.
3. Валові витрати банку – 20000 тис. грн.
4. Відсоткові витрати банку – 7000 тис. грн.
5. Економічна рентабельність банку – 9,0 %
6. Зобов'язання банку – 350000 тис. грн.
7. Платні залучені ресурси – 150370 тис. грн.
8. Сукупні активи банку – 440000 тис. грн.

Необхідно:

1. Розрахувати мультиплікативний ефект банку.
2. Пояснити економічне призначення розрахунку цього показника.

Практичне завдання № 7.

1. Стан банківських ресурсів банку «Еталон», характеризується такими даними, млн грн:

№ з/п	Показники	Дата		
		1.01.19	1.02.19	1.03.19
1	Прибуток банку	2500	1600	1200
2	Фонди банку	75000	58900	65000
3	Короткострокові кредити, надані клієнтам	135000	133300	162500
4	Кредити, надані іншим банкам	2000	4000	–
5	Кошти на рахунках підприємств	74000	78500	56000
6	Довгострокові кредити, надані клієнтам	30	–	1600
7	Вклади населення	1500	1500	2000
8	Кошти, отримані від інших банків	1350	–	1500
9	Прострочені кредити	1900	4400	1000
10	Каса	1400	400	6300
11.	Інші пасиви	350	1800	1800
12	Інші активи	700	200	14900

Необхідно:

1. Визначити розмір надлишку або нестачі банківських ресурсів у банку «Еталон» на кожну дату.
2. Пояснити дії банку щодо ресурсної політики.

Тема 6. Власний капітал банку

Мета: засвоїти економічну сутність власного капіталу банку.

6.1. Методичні вказівки до вивчення теми

Необхідно знати: склад, структура та джерела формування капіталу банку, їх основні ознаки.

Необхідно вміти: надати загальну характеристику власному капіталу банку, виокремлювати основи формування складових власного капіталу, висвітити функції власного капіталу банку, обґрунтувати методи розрахунку власного капіталу банку та їх економічну оцінку.

Основні терміни: власний капітал банку, статутний капітал, резервний фонд, нерозподілений прибуток, конкурентоспроможність, основний капітал, додатковий капітал, захисна функція капіталу банку, функція забезпечення оперативної діяльності, регулююча функція капіталу банку, модель Дюпона, показник прибутковості капіталу.

Основні положення теми

Власний капітал банку, його формування і структура. Власний капітал банку – це грошові кошти, внесені акціонерами банку, а також кошти, утворені у процесі подальшої діяльності банку.

Багатофункціональне призначення власного капіталу робить його неоднорідним за своїм складом.

Джерела формування капіталу банку:

1. **Статутний капітал** формується під час організації нового банку шляхом випуску і реалізації акцій. Статутний капітал банку формується лише завдяки власним коштам акціонерів. Забороняється формування статутного капіталу завдяки бюджетним коштам, коштам, отриманих у позику і під заставу. Перший випуск акцій банку має повністю складатися з простих акцій. Реєстрація і реалізація банком-емітентом першого випуску акцій звільняється від оподаткування на операції з цінними паперами. Для отримання права на повторну емісію акцій банк має бути беззбитковим, не підлягати санкціям НБУ, не мати прострочену заборгованість перед бюджетом і кредиторами. Для реєстрації випуску акцій банк-емітент складає проспект емісії. При першій емісії його готують засновники, при наступній – правління банку. В проспекті

емісії міститься дані про банк, його фінансовий стан, інформація про попередні випуски цінних паперів. Проспект емісії має бути затверджений незалежною аудиторською компанією.

2. Резервний капітал – це грошові ресурси, що резервуються банком для забезпечення непередбачених витрат, покриття збитків від банківської діяльності, а також виплати дивідендів по привілейованих акціях, якщо недостатньо прибутку. Наявність коштів у ньому забезпечує стійкість комерційного банку, зменшує вірогідність його банкрутства. Розмір резервного капіталу та щорічних внесків до нього встановлюється зборами акціонерів і фіксується в установчих документах, але він не може бути меншим 25 % статутного капіталу, а розмір відрахувань – меншим 5 % чистого прибутку. Коли резервний капітал досягає встановленої величини, то відрахування до нього припиняються. У разі використання коштів з резервного фонду відрахування від чистого прибутку на його формування відновлюються.

3. Спеціальні фонди (фонд основних коштів, фонд переоцінки основних засобів), призначених для виробничого та соціального розвитку банку. Порядок формування і використання цих коштів визначається статутними документами банку. Формуються ці фонди завдяки прибутку. Елементом резервного капіталу є загальні резерви, призначені для покриття можливих збитків за операціями банку. Їх відмінність від резервного фонду полягає у тому, що вони мають конкретніше призначення (наприклад, створюються для зниження негативних наслідків у зв'язку з неповерненням кредитів, виникненням збитків від операцій з валютою та цінними паперами, що знаходяться у розпорядженні банку). Загальні резерви створюються з чистого прибутку, що залишається в банку після сплати податків.

4. Нерозподілений прибуток – залишається після розподілу чистого прибутку на сплату податків, формування резерву та виплату дивідендів власникам і призначається на капіталізацію, тобто на розширення банківського бізнесу.

Капітал банку – сума власних коштів банку, що становить фінансову основу його діяльності та джерело ресурсів. Капітал банку покликаний підтримувати довіру клієнтів до банку. Для розв'язання питання достатності власних коштів банку для його нормального функціонування органи нагляду за банківською системою встановлюють нормативні вимоги до капіталу.

Основними причинами підтримання банками показників достатності капіталу вище мінімально встановлених значень є:

❖ **Конкурентоспроможність.** Наявність додаткового (понад мінімально встановлений рівень) капіталу позитивно впливає на їх рейтинг, який присвоюють рейтингові агентства. У зв'язку з цим багато банків, активно працюючих на міжнародних ринках, підтримують розмір показника

достатності капіталу на рівні, вищому за рівень мінімальних вимог відповідно до першого компонента Базеля II.

❖ **Гнучкість.** Зміни макроекономічної ситуації, виду і масштабу діяльності можуть спричинити коливання розміру капіталу. Циклічний розвиток ринку й економічної ситуації також може вплинути на розмір показника достатності капіталу. Щоб зберегти гнучкість і протистояти таким змінам, банк має підтримувати капітал на рівні, вище мінімально встановленого.

❖ **Ефективність.** Залучення додаткового капіталу може виявитися дуже витратним для банку, що особливо актуальне у випадках, якщо таке залучення потрібно здійснити в стислі терміни або за несприятливих ринкових умов.

❖ **Обачність.** Зниження показника достатності капіталу нижче мінімально встановленого рівня означає порушення закону, у зв'язку з чим наглядові органи мають негайно вжити коригуючих заходів. Така ситуація надзвичайно серйозна, що може мати як короткострокові, так і довгострокові фінансові наслідки, які варто завчасно унеможливлувати.

❖ **Впевненість.** Існують ризики як специфічні для окремого банку, так і ризики загального характеру, пов'язані з поточним рівнем економічного розвитку, які не були своєчасно виявлені і можуть бути для банку неприємним сюрпризом. Підтримуючи капітал на рівні вище мінімально встановленого, банк може захистити себе від впливу чинників, не врахованих першим компонентом Базеля II або внутрішньобанківською стратегією управління достатністю капіталу.

Нормативні вимоги органів нагляду до капіталу банку полягають у: визначенні складу базового капіталу (капіталу першого рівня) і допоміжного капіталу (капіталу другого рівня); класифікації балансових активів за ступенем ризику; класифікації позабалансових активів за ступенем ризику; встановлення коефіцієнтів для визначення достатності капіталу.

Відповідно до обсягів постійного розширення банківського бізнесу і нарощування їх активів виникає необхідність збільшення їх капіталу для забезпечення подальшого зростання. Значення показників достатності капіталу більшості банків України останніми роками знизилися. Хоча в більшості випадків показники достатності капіталу, як і раніше, вищі за регулятивні вимоги (мінімальні вимоги) до достатності капіталу, встановлені Базельською угодою, банкам необхідно підтримувати показники на високому рівні, що обумовлено досить високими ризиками операційного середовища, істотною концентрацією ризиків, у деяких випадках суттєвими ризиками за операціями з пов'язаними особами і високими темпами зростання. Порівнюючи темпи приросту чистих активів і капіталу, досить чітко відслідковується тенденція відставання капіталу, і як наслідок – зменшення показника достатності капіталу.

Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» капітал банку включає: основний капітал і додатковий капітал.

Основний капітал банку включає сплачений і зареєстрований статутний капітал і розкриті резерви, створені або збільшені завдяки нерозподіленому прибутку, надбавкам до курсу акцій і додатковим внескам акціонерів у капітал, загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій, за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів. Розкриті резерви включають й інші фонди такої самої якості, які мають відповідати визначеним у законодавстві критеріям. У законі зазначено, що Національний банк України має право визначати своєю постановою інші статті балансу банку для включення до додаткового капіталу, а також умови і порядок такого включення. Додатковий капітал не може бути більшим 100 % основного капіталу.

Власний капітал є достатнім, якщо він спроможний певною мірою й ефективно реалізувати покладені на нього функції, основними з яких є захисна, регулююча та оперативна функція. Сутність *захисної функції капіталу банку* полягає у його спроможності поглинати ризики, пов'язані з діяльністю банківської установи, зокрема: кредитні, інвестиційні, депозитні, валютні тощо, оскільки збитки від кредитних, інвестиційних, депозитних, валютних операцій банку, зловживань, помилок списуються завдяки резервам, які входять до складу капіталу банку. Ця функція включає гарантування вкладів, захищаючи інтереси вкладників у разі ліквідації чи банкрутства банку, а також забезпечує функціонування банку у разі виникнення збитків від поточної діяльності, що покриваються, здебільшого, завдяки поточним прибуткам. Захисна функція банківського капіталу є головною протягом усього періоду функціонування банківської установи. **Функція забезпечення оперативної діяльності** має важливе значення під час створення та на початкових етапах функціонування банку. У такі періоди завдяки власному капіталу банку фінансується придбання чи оренда основних фондів, комп'ютерної та оргтехніки, організаційні заходи щодо створення систем безпеки в банку, запровадження банківських технологій та систем зв'язку. Ось чому на законодавчому і нормативному рівнях визначаються вимоги до мінімального розміру статутного капіталу банку – для реєстрації регулюючим органом новоствореного банку, а регулятивного капіталу – впродовж усього періоду функціонування банківської установи. Проте, у подальшій діяльності банку оперативна функція капіталу стає другорядною на відміну від підприємств сфери матеріального виробництва, де вона залишається головною протягом усього періоду діяльності. Це пояснюється тим, що оперативна діяльність діючого банку забезпечується переважно не завдяки власним

коштам, а завдяки грошовим зобов'язанням перед кредиторами та вкладниками. Так, у структурі ресурсів банків України у 2014–2017 рр., за нашими розрахунками, частка власного капіталу коливалась у межах від 9,8 % (01.01.2017 р.) до 14,3 % і на 01.12.2017 р. становила 13,2 %.

Регулююча функція капіталу банку полягає у тому, що через фіксацію величини власного капіталу або його окремих складових наглядові органи впливають на банківську діяльність та обмежують рівень банківських ризиків. Тобто величина капіталу банку істотно впливає на обсяги, напрями проведення банківських операцій, розмір і структуру активів та зобов'язань банків з урахуванням прийнятих ризиків. Повна реалізація покладених на капітал функцій надає банку можливість забезпечувати і підтримувати свою фінансову стабільність, надійність і довіру з боку інвесторів, кредиторів і вкладників. Дотримання цих умов є свідомим достатності капіталу банку.

Оскільки банки є комерційними структурами, важливою сутнісною характеристикою достатності капіталу є наявність його у банку в розмірах, які забезпечують можливість, з одного боку, отримувати максимальний прибуток, а, з іншого – ліквідність банківської установи. Виходячи з вище зазначеного, достатність капіталу банку – це спроможність капіталу банку в повному обсязі та ефективно реалізувати притаманні йому функції, забезпечувати банку фінансову стабільність, прибуткову діяльність, надійність, довіру з боку інвесторів, кредиторів і вкладників протягом усього періоду свого функціонування. Отже, достатність капіталу банку являє собою інтегральну характеристику рівня надійності банку, яка ґрунтується на розумінні сутності та функціонального призначення капіталу як джерела покриття збитків та ризиків. При визначенні достатності капіталу варто враховувати низку умов, існування яких зумовлено функціями власного капіталу банку. Капітал можна вважати достатнім, якщо:

- він покриває усі витрати, передбачені планом розвитку банку і має певний запас, який дає змогу керівництву банку покривати також усі незаплановані витрати; компенсації поточних втрат банку, пов'язаних з неповерненням розміщених в активах коштів;

- він забезпечує можливість надавати нові послуги, впроваджувати нові банківські продукти і програми, здійснювати закупівлі необхідного обладнання;

- він відображає уявлення суспільства про величину капіталу фінансово стійкого банку і сприяє формуванню і підтримці довіри клієнтів до банку і переконанню кредиторів у його фінансовій силі;

- його розмір збалансований з обсягами запланованих активних операцій банку.

Проте, наявність окремо кожної з вище вказаних умов ще не забезпечить банку достатній для його діяльності рівень капіталу. Достатнім капітал можна вважати лише при одночасному виконанні усіх умов у кожен момент. На розмір власного капіталу банку мають безпосередній вплив багато факторів, серед яких найсуттєвішими є:

- обсяги активних операцій – орієнтуючись на певне коло клієнтів, банки мусять мати власний капітал у розмірах, достатніх для задоволення усіх обґрунтованих потреб своїх постійних клієнтів у позикових коштах без порушення встановлених нормативів;

- особливості клієнтів банку. Переважання серед банківських клієнтів великих та кредитосемних підприємств вимагає від банку більшого розміру;

- власний капітал при тому самому обсязі активних операцій порівняно з тим банком, який орієнтується на дрібних клієнтів. У першого банку будуть більші ризики на одного позичальника, які, як відомо, обмежуються;

- ступінь ризику активних операцій. Орієнтація банку на проведення операцій, пов'язаних зі значним ризиком, з використанням новітніх технологій вимагає від банку більшого розміру власних коштів, і, навпаки, переважання в кредитному портфелі банку позик з мінімальним ризиком допускає відносно зменшення обсягу власного капіталу банку;

- розвиток ринку кредитних ресурсів і характер кредитної політики НБУ.

Лібералізація кредитної політики при розвинутому ринку полегшує доступ банків до кредитних ресурсів і знижує їх потребу у власних коштах. Посилення кредитної активності у поєднанні з недостатньо розвинутим фінансовим ринком зумовлює необхідність нарощення капіталу банку. Наявність цих та інших факторів безпосередньо впливають на достатність капіталу банку стосовно обсягів і структури їх активів та пасивів з урахуванням прийнятих ризиків. Достатність капіталу створює своєрідний буфер, який дає змогу банкам залишатися платоспроможними та продовжувати свою діяльність, не зважаючи на можливі ризики й несприятливі ситуації на ринку.

Декомпозиційний аналіз прибутковості власного капіталу. Найпоширенішою методикою аналізу ефективності банківської діяльності є методика **декомпозиційного аналізу прибутковості власного капіталу (return on equity decomposition analysis)**, або модель Дюпона.

Вона досліджує залежність між показниками прибутковості і ризику банку та виявляє вплив окремих чинників на результати його діяльності. Розрахунок показників здійснюється за даними фінансової звітності, отже, цей аналіз можуть проводити внутрішні і зовнішні користувачі.

Для аналізу ефективності банківської діяльності найважливішими є показники прибутковості активів (return of assets – ROA) і прибутковості

капіталу (return on capital / equity – ROE), оскільки вони істотно впливають на ринкову ціну акцій банку.

Показник прибутковості активів застосовується для оцінки ефективності роботи керівництва банку і визначається як відношення чистого прибутку до середньої вартості загальних активів: $ROA = NP / A * 100 \%$,

де NP – чистий прибуток (після оподаткування); A – середня вартість активів.

Показник прибутковості капіталу визначається як відношення чистого прибутку до капіталу банку: $ROE = NP / K * 100 \%$,

де K – власний капітал банку.

Прибутковість капіталу показує рівень дохідності вкладених акціонерами коштів і служить орієнтиром для вибору найпривабливішого напрямку інвестування.

Узагальнюючою характеристикою ризику є співвідношення власних та залучених коштів банку, яке свідчить про рівень забезпечення залучених коштів власним капіталом банку.

У методиці декомпозиційного аналізу показником ризику банку є мультиплікатор капіталу (МК) – відношення середніх активів до власного капіталу банку: $МК = A / K$.

Що вищим є значення мультиплікатора капіталу, то вищим буде й ризик. У банківській діяльності межі діапазону зміни мультиплікатора капіталу регулюються органами нагляду.

6.2. Питання для самоперевірки

1. Назвати джерела формування капіталу банку.
2. Перелічити фактори впливу на розмір власного капіталу комерційного банку.
3. Назвати складові резервного капіталу.
4. Пояснити призначення спеціальних фондів банків.
5. Перелічити основні причини підтримання банками показників достатності капіталу вище мінімально встановлених значень.
6. Назвати складові основного капіталу банку.
7. Перелічити складові банківського капіталу 1-го рівня.
8. Назвати складові додаткового капіталу 2-го рівня.
9. Пояснити сутність захисної функції капіталу банку.
10. Навести сутність функції забезпечення оперативної діяльності банку.
11. Пояснити сутність регулюючої функції капіталу банку.
12. Пояснити, що являє достатність капіталу банку.

13. Перелічити фактори, що впливають на розмір власного капіталу банку.
14. Пояснити, як проводити аналіз прибутковості власного капіталу.
15. Пояснити сутність моделі Дюпона.

6.3. Тестові завдання

1. Для аналізу ефективності банківської діяльності найважливішими є показники:

- а) прибутковість активів (ROA) і прибутковість капіталу (ROE);
- б) ринкова ціна акцій банку та ринкова ціна регулятивного капіталу;
- в) ринкова ціна акцій банку та ринкова ціна основного капіталу;
- г) прибутковість активів (ROA) і мультиплікатор капіталу (МК).

2. Мультиплікатор капіталу (МК) – це:

- а) відношення загальних активів до власного капіталу банку;
- б) відношення середніх активів до власного капіталу банку;
- в) відношення загальних активів до регулятивного капіталу банку;
- г) відношення середніх активів до регулятивного капіталу банку.

3. В банківській діяльності межі діапазону зміни мультиплікатора капіталу регулюються:

- а) фіскальними органами;
- б) кредитними органами;
- в) органами нагляду;
- г) органами ліцензування.

4. Безпосередній вплив на розмір власного капіталу банку мають фактори:

- а) обсяги пасивних операцій;
- б) особливості клієнтів банку;
- в) обсяги ризиків активних операцій;
- г) характер кредитної політики комерційного банку.

5. Капітал можна вважати достатнім, якщо:

- а) покриває основні витрати, передбачені планом розвитку банку;
- б) забезпечує можливість надавати традиційні послуги;
- в) відображає уявлення суспільства про величину капіталу неплатоспроможного банку;
- г) його розмір збалансований з обсягами запланованих активних операцій банку.

6. Достатність капіталу банку – це:

- а) спроможність капіталу банку в повному обсязі та ефективно реалізувати притаманні йому функції;

- б) спроможність капіталу банку забезпечувати фінансову стабільність, прибуткову діяльність, надійність;
- в) спроможність капіталу банку забезпечувати довіру з боку інвесторів, кредиторів і вкладників протягом усього періоду свого функціонування;
- г) усі відповіді правильні.

7. Власний капітал виконує такі функції:

- а) захисна, регулююча та оперативна;
- б) захисна, стимулююча та оперативна;
- в) регулююча, стимулююча та оперативна;
- г) контрольна, регулююча та оперативна.

8. Основний капітал банку включає розкриті резерви:

- а) які створені або збільшені завдяки нерозподіленому прибутку;
- б) надбавок до курсу акцій;
- в) додаткових внесків акціонерів у капітал;
- г) усі відповіді правильні.

9. Джерела формування капіталу банку:

- а) статутний капітал;
- б) власні кошти акціонерів;
- в) фонд приміювання;
- г) прибуток банку.

10. Нерозподілений прибуток у складі власного капіталу банку – це:

- а) залишок після розподілу чистого прибутку на сплату податків, формування резерву та виплату дивідендів власникам;
- б) залишок, який призначається на капіталізацію;
- в) залишок, який призначається на розширення банківського бізнесу;
- г) залишок після розподілу чистого прибутку на сплату податків, формування резерву та виплату дивідендів власникам та залишок, який призначається на капіталізацію.

6.4. Практичні ситуації та приклади їх розв'язання

Практичне завдання № 1

Вихідні дані ПАТ «Амегабанк»:

№ з/п	Показники	Попередній рік	Наступний рік
1	Сукупні активи банку, тис. грн	2854910	3267170
2	Валовий прибуток банку, тис. грн	30126	38026
3	Нерозподілений прибуток банку, %	48,0	51,0

Весь прибуток банку оподатковується за ставкою 18 %.

Необхідно:

1. Розрахувати розмір власного капіталу банку в наступному році для збереження співвідношення власного капіталу і активів банку на рівні минулого року.

2. Пояснити, які додаткові умови мають бути виконані банком для того, щоб при заданих значеннях його активів у 2019 році норматив достатності його регулятивного капіталу залишався на рівні 2018 року.

Розв'язок:

1. **Власний капітал = отриманий прибуток / темп приросту активів.**

1.1. Темп зростання активів: $3267170 : 2854910 = 114,44$.

1.2. Темп приросту активів $114,44 - 100 = 14,44$.

1.3. Чистий прибуток банку $38026 * 0,82 = 31181,32$ тис. грн.

1.4. Отриманий прибуток: $31181,32 * 0,51 = 15902,47$ тис. грн.

Власний капітал: $15902,47 : 0,1444 = 110127,93$ тис. грн

2. Для підтримки нормативу достатності регулятивного капіталу банку необхідно, щоб залишалася незмінною структура його активів, оскільки ступінь ризиків активів за їх групами різна, а норматив достатності регулятивного капіталу банку розраховується як відношення величини регулятивного капіталу до активів, зважених за ступенем ризику.

Практичне завдання № 2

Вихідні дані ПАТ «Амегабанк»:

№ з/п	Показники	Попередній рік	Наступний рік
1	Сукупні активи банку, тис. грн	3854810	3967150
2	Валовий прибуток банку, тис. грн	50100	38000
3	Нерозподілений прибуток банку, %	44,0	50,0

Весь прибуток банку оподатковується за ставкою 18 %.

Необхідно:

1. Розрахувати розмір власного капіталу банку в наступному році для збереження співвідношення власного капіталу і активів банку на рівні минулого року.

2. Пояснити, які додаткові умови повинні бути виконані банком для того, щоб при заданих значеннях його активів в 2019 році норматив достатності його регулятивного капіталу залишався на рівні 2018 року.

Практичне завдання № 3

Маємо вихідні дані ПАТ «Амегабанк»:

№ з/п	Показники	Попередній рік	Наступний рік
1	Сукупні активи банку, тис. грн	724295	900462
2	Валовий прибуток банку, тис. грн	74080	93020
3	Нерозподілений прибуток банку, %	38,0	42,0

Весь прибуток банку оподатковується за діючою ставкою.

Необхідно:

1. Розрахувати розмір власного капіталу банку в наступному році для збереження співвідношення власного капіталу і активів банку на рівні попереднього року.

2. Вказати, як зміниться за таких умов значення показника ROA у наступному році у порівнянні з попереднім роком.

3. Знайти значення показника рентабельності капіталу в наступному році.

Практичне завдання № 4

Маємо вихідні дані ПАТ «Амегабанк»:

№ з/п	Показники	Попередній рік	Наступний рік
1	Сукупні активи банку, тис. грн	824200	900400
2	Валовий прибуток банку, тис. грн	84080	83040
3	Нерозподілений прибуток банку, %	48,0	52,0

Весь прибуток банку оподатковується за діючою ставкою.

Необхідно:

1. Розрахувати розмір власного капіталу банку в наступному році для збереження співвідношення власного капіталу і активів банку на рівні попереднього року.

2. Вказати, як зміниться за таких умов значення показника ROA у наступному році у порівнянні з попереднім роком.

3. Знайти значення показника рентабельності капіталу в наступному році.

Практичне завдання № 5

Маємо вихідні дані ПАТ «Акцент»: у 2018 р. активи банку становили 396857 тис грн, у 2019 р. вони зростуть до 429 640 тис. грн. Прибутковість капіталу банку в 2019 році планується на рівні 12,6 %. У 2019 р. доходи банку складуть 48673 тис. грн, а витрати – 39864 тис. грн. Весь прибуток банку оподатковується за діючою ставкою (18 %).

Необхідно:

1. Розрахувати розмір власного капіталу банку в 2019 році.

2. Розрахувати суму нерозподіленого прибутку, необхідної для підтримки на колишньому рівні співвідношення між власним капіталом і активами банку.

3. Розрахувати частку утриманої банком прибутку.

Розв'язок:

1.1. Темп зростання активів банку: $429640 \text{ тис. грн} / 396857 \text{ тис. грн} = 108,26$.

1.2. Власний капітал: **(чистий прибуток / ROE):** $((48673 - 39864) * 0,75) : 0,126 = (8809 * 0,75) : 0,126 = 6606,15 : 0,126 = 52434,52 \text{ тис. грн}$.

2. Нерозподілений прибуток: **(коэф. приросту активів * власний капітал)** $= (0,0826 : 0,126) * 6606,15 = 0,656 * 6606,15 = 4330,6 \text{ тис. грн}$ або: $0,0826 * 52434,52 = 4330,6$.

3. Частка утриманого прибутку в чистому прибутку банку: $4330,6 : 6606,15 = 65,6$

Практичне завдання № 6

Маємо такі вихідні дані:

У 2018 році активи банку становили 409562 тис. грн, в 2019 році вони зростуть до 428640 тис. грн. У 2019 році прибутковість капіталу банку планується на рівні 14,0 %, доходи складуть 51704 тис. грн, витрати – 42864 тис. грн. Весь прибуток банку оподатковується ставкою 18 %.

Необхідно:

1. Розрахувати розмір власного капіталу банку в 2019 році.
2. Розрахувати суму нерозподіленого прибутку, необхідної для підтримки на колишньому рівні співвідношення між власним капіталом та активами банку.
3. Розрахувати частку утриманого банком прибутку.

Практичне завдання № 7

Позичкові активи банку становлять 325 млн грн, вкладення в цінні папери – 173 млн грн, неробочі активи – 168 млн грн, процентні доходи банку – 119,5 млн грн, непроцентні доходи – 57,9 млн грн, процентні витрати – 56,2 млн грн, непроцентні витрати – 71,4 млн грн, зобов'язання банку – 407 млн грн. Весь прибуток банку оподатковується за ставкою 18 %.

Необхідно:

1. Вказати прибутковість власного капіталу банку.
2. Дати економічну оцінку результатів розрахунку.

Практичне завдання № 8

Маємо дані ПАТ «Аваль-банк»:

№ з/п	Показники	1.04.18	1.07.18	1.10.18
1	Прибуток, млн грн	11,02	13,43	20,11
2	Зобов'язання банку, млн грн	717,47	1182,68	3445,47
3	Платні залучені ресурси банку, млн грн	700,65	1138,47	3346,89
4	Процентні витрати, млн грн	87,45	150,17	283,04
5	Сукупні активи, млн грн	795,12	1310,8	3646,37

Необхідно:

1. Розрахувати показники мультиплікативного ефекту і мультиплікатора капіталу.
2. За результатами виконаних розрахунків зробити економічні висновки та ухвалити управлінські рішення.

Тема 7. Залучені та запозичені ресурси банку

Мета: засвоїти економічну сутність залучених та запозичених ресурсів банку.

Методичні вказівки до вивчення теми

Необхідно знати: склад, структура та джерела формування залучених та запозичених ресурсів банку, їх основні ознаки.

Необхідно вміти: надати загальну характеристику залучених банків, виокремлювати основи формування депозитних ресурсів, висвітити джерела формування запозиченого капіталу, обґрунтувати процентну політику банків та способи нарахування процентів.

Основні терміни: залучений капітал, депозит (вклад), депозити до запитання, строкові депозити, депозитна політика банку, ощадного (депозитного) сертифіката, депозитний відсоток, процентна політика банку, способи нарахування процентів, прості відсотки, складні відсотки міжбанківський кредит, кредити Національного банку України.

Основні положення теми

Загальна характеристика та класифікація залученого капіталу банківської установи. Залучений капітал – це кредиторська заборгованість банку, що виникла внаслідок попередніх операцій і яка має бути погашена у визначений термін. *До залученого капіталу належать:*

- кошти на депозитних рахунках у банках;
- кошти, які отримано в інших комерційних банках;
- кошти, які отримано від випуску та продажу боргових зобов'язань (облігацій та векселів);
- позики, отримані від НБУ та інших кредитних установ.

Комерційні банки залучають вільні грошові кошти юридичних та фізичних осіб шляхом виконання депозитних операцій.

Депозит (вклад) – це грошові кошти, внесені у банк клієнтами, зберігаються на їх рахунках і використовуються згідно з укладеною угодою та банківським законодавством.

Депозити за категоріями вкладників:

- депозити суб'єктів господарської діяльності;
- депозити фізичних осіб;
- депозити банків.

Депозити за термінами використання коштів:

- депозити до запитання;
- строкові депозити до запитання.

Депозити до запитання – це кошти, що залучені на депозит без визначеного строку погашення та поповнюються і використовуються власниками залежно від потреби в цих коштах. Депозити до запитання розміщуються банком на поточних, кореспондентських та бюджетних рахунках клієнтів і використовуються ними для здійснення поточних розрахунків. **Депозити до запитання** є нестабільними: у будь-який час кошти з цих рахунків за вимогою клієнтів можуть бути вилучені шляхом видачі готівки, виконання платіжних доручень, сплати чеків або векселів. За користування залишками коштів на клієнтських рахунках банки нараховують відсотки за низькими ставками або зовсім не сплачують відсотки.

Строкові депозити – це кошти, що зберігаються на окремих депозитних рахунках банку протягом строку, який визначається у депозитній угоді.

Строкові депозити мають такі особливості:

- ✓ чітко встановлений термін зберігання;
- ✓ оформляються депозитною угодою;
- ✓ не використовуються для здійснення поточних платежів;
- ✓ при достроковому вилученні депозиту банк застосовує штрафні санкції.

За строковими депозитами сплачується високий депозитний процент, рівень якого залежить від терміну вкладу, виду внеску, облікової ставки НБУ, загальної динаміки ставок грошового ринку.

Однією із форм строкових депозитів є **депозитні та ощадні сертифікати**, які класифікують за такими ознаками:

- ✓ спосіб випуску (у разовому порядку і серіями);
- ✓ спосіб оформлення (іменні та на пред'явника);
- ✓ термін обертання (строкові і до запитання);
- ✓ умови сплати процентів (авансом, з регулярною сплатою відсотків по закінченні розрахункового періоду та з виплатою відсотків у день погашення сертифіката).

Облігація – це цінний папір, що емітується банком для залучення коштів. Власники облігацій фактично надають банку довгострокову позику, за що отримують фіксований прибуток по ній протягом терміну дії позики. З настанням терміну погашення облігації банк повертає власнику номінальну вартість цієї облігації.

Банківський вексель на відміну від сертифікату може бути використаний власником як платіжний засіб за товари і послуги, причому новий власник векселя може передати його третій особі шляхом індосаменту. Для придбання банківського векселя покупець перераховує кошти на рахунок банку-продавця, після чого останній виписує бланк векселя на ім'я покупця із зазначенням дати зарахування грошей. Погашення банківського векселя відбувається шляхом його

викупу після закінчення строку обертання або ж дострокового викупу векселя. У банківському векселі вказується розмір прибутку у вигляді процента до номіналу, що отримує власник векселя. Це означає, що продається вексель за номіналом, а викупується банком за ціною продажу.

Міжбанківський кредит – це позичковий капітал комерційного банку, що передається іншому банку у тимчасове користування на умовах повернення і платності. Кредитними ресурсами торгують комерційні банки, у яких в окремі періоди є надлишок ресурсів.

Комерційні банки залучають міжбанківські кредити для:

- розширення своєї кредитної діяльності з клієнтами;
- отримання прибутку на купівлі-продажу ресурсів;
- регулювання банківської ліквідності та виконання вимог щодо обов'язкового резервування;
- встановлення тісніших ділових стосунків між банками.

Кредитні відносини між комерційними банками здійснюються на договірних засадах шляхом укладання кредитних договорів, у яких обумовлюється сума кредиту, термін, рівень відсоткової ставки, порядок погашення.

Часто використовуються міжбанківські депозити (овернайт) на термін не більше одного операційного дня без урахування неробочих днів банку, мета яких полягає у підтримці поточної ліквідності. Сплата процентів за депозитом овернайт здійснюється одночасно з його поверненням.

Комерційні банки позичають кошти у НБУ через:

- закриті кредитні аукціони;
- ломбардний кредит (кредитування під забезпечення державних цінних паперів);
- операції РЕПО;
- рефінансування у формі переобліку векселів та перезастави векселів.

Операції РЕПО (repurchase agreement) – операції з цінними паперами, які складаються з двох частин і при яких укладається єдина генеральна угода між учасниками ринку (НБУ та комерційними банками) про продаж-купівлю державних цінних паперів на певний термін із зобов'язанням зворотного продажу-купівлі у визначений строк або на вимогу однієї із сторін за заздалегідь обумовленою ціною.

Економічна сутність кредитів НБУ полягає у тому, що на макрорівні через кредитування комерційних банків здійснюється емісія грошей в обіг і розширюється обсяг сукупної грошової маси в економіці, а на мікрорівні кредити НБУ сприяють підтриманню комерційними банками своєї ліквідності на необхідному рівні та зміні структури їх активів на користь кредитування своїх клієнтів.

Згідно з депозитною угодою можуть бути передбачені додаткові надходження грошей на депозитні рахунки. Строкові депозити не

використовуються для здійснення поточних платежів. Якщо вкладник бажає змінити суму вкладу – збільшити або зменшити, то він може розірвати депозитну угоду і переоформити свій строковий вклад на нових умовах. Часткове вилучення коштів з депозиту передбачено тільки для окремих типів ощадних вкладів (пенсійних, для зарахування заробітної плати).

Після закінчення депозитної угоди закриття депозиту здійснюється на основі оформлення меморіального ордеру. Повернення депозиту і сплата відсоткового доходу юридичним особам здійснюється тільки через перерахування коштів на поточний рахунок, а фізичним особам – шляхом виплати готівки або перерахування коштів на поточний рахунок. Дострокове закриття депозитного рахунку можливе на підставі заяви або клопотання вкладника.

Процентна політика банку та способи нарахування процентів. За користування залученими коштами комерційні банки сплачують вкладникам відсотковий дохід, який може виплачуватись авансом, періодично (щомісяця, раз на квартал, за підсумками року) та після закінчення терміну дії депозиту. Відсотки підлягають нарахуванню щомісяця, не пізніше, ніж в останній робочий день місяця. Нараховані, але не сплачені відсотки належать до нарахованих витрат. Нараховані за депозитами відсотки відображаються в балансі на перше число наступного місяця як зобов'язання банку, а в звіті про прибутки і збитки – як понесені витрати.

Методи визначення кількості днів для розрахунку відсотків:

❖ Метод «факт / факт» – при розрахунку суми відсотків береться фактична кількість днів у місяці та році.

❖ Метод «факт / 360» – при розрахунку суми відсотків береться фактична кількість днів у місяці, але умовно в році – 360 днів.

❖ Метод «30 / 360» – при розрахунку суми відсотків береться умовна кількість днів у місяці – 30 та у році – 360.

Незалежно від методу розрахунку відсотків при визначенні кількості днів враховується перший день і не враховується останній день угоди. Умови щодо нарахування відсотків визначаються депозитною (кредитною) угодою. Результати розрахунків показують, що для вкладника вигідний метод «факт / 360», а для позичальника – метод «30 / 360».

Комерційні банки можуть здійснювати нарахування процентів вкладникам за простими і складними відсотками.

Прості відсотки обчислюються за формулою:

$$V = P * k * n / T * 100,$$

де: V – сума відсотків за період у n днів;

P – сума номіналу депозиту;

k – річна відсоткова ставка;

n – кількість днів розрахункового періоду;

T – максимальна кількість днів у році за умовами договору.

Нарощена сума депозиту розраховується так:

$$S = P * (1 + k * n / T * 100),$$

де: S – нарощена сума депозиту наприкінці розрахункового періоду n, тобто номінал депозиту плюс відсотки;

P – сума номіналу депозиту;

k – річна відсоткова ставка;

n – кількість днів розрахункового періоду;

T – максимальна кількість днів у році за умовами договору.

Сума складних відсотків за розрахунковий період обчислюється так:

$$V = S - P$$

$$V = P * ((1 + K * n / m * T * 100)^m - 1),$$

де: S – сума відсотків за розрахунковий період;

P – сума номіналу депозиту;

K – річна відсоткова ставка, %;

n – кількість днів за розрахунковий період;

m – кількість періодів (разів) нарахування складного відсотку;

T – максимальна кількість днів у році за умовами договору.

7.2. Питання для самоперевірки

1. Надайте загальну характеристику залученого капіталу банківської установи.
2. Поясніть класифікацію залученого капіталу банківської установи.
3. Назвати, як можна поділити депозити за категоріями вкладників.
4. Перелічити, як можна поділити депозити за строками використання коштів.
5. Поясніть, чому за користування залишками коштів на клієнтських рахунках банки нараховують відсотки за низькими ставками або зовсім не сплачують відсотки.
6. Поясніть, чому за строковими депозитами сплачується високий депозитний процент.
7. Обґрунтуйте, чому вважається, що власники облігацій фактично надають банку довгострокову позику.
8. Назвіть дії покупця при придбанні банківського векселя.
9. Як відбувається погашення банківського векселя?
10. Обґрунтуйте мету, з якою комерційні банки залучають міжбанківські кредити.
11. Обґрунтуйте економічну сутність кредитів НБУ, що надаються комерційним банкам.

7.3. Тестові завдання

1. До залученого капіталу належать:

- а) кошти на поточних рахунках у банках;
- б) кошти, які надано іншим комерційним банкам;
- в) кошти, які отримано від випуску та продажу боргових зобов'язань (облігацій та векселів);
- г) позики, надано НБУ та іншим кредитним установам.

2. Характеристикою депозитів до запитання є:

- а) кошти, що залучені на депозит без визначеного строку погашення;
- б) депозити поповнюються і використовуються власниками незалежно від потреби в цих коштах;
- в) депозити не розміщуються у банку на поточних, кореспондентських та бюджетних рахунках клієнтів і використовуються ними для здійснення поточних розрахунків;
- г) депозити до запитання є стабільними.

3. Строкові депозити мають такі особливості:

- а) чітко встановлений термін використання;
- б) оформляються кредитною угодою;
- в) не використовуються для здійснення поточних платежів;
- г) при достроковому вилученні депозиту банк не застосовує штрафні санкції.

4. Рівень проценту за строковими депозитами залежить:

- а) від терміну вкладу;
- б) виду внеску;
- в) облікової ставки НБУ;
- г) усі відповіді правильні.

5. За способом випуску депозитні та ощадні сертифікати класифікуються на:

- а) у разовому порядку і серіями;
- б) іменні та на пред'явника;
- в) строкові та до запитання;
- г) авансові, з регулярною сплатою відсотків по закінченні розрахункового періоду та з виплатою відсотків в день погашення сертифіката.

6. За способом оформлення депозитні та ощадні сертифікати які класифікуються на:

- а) у разовому порядку і серіями;
- б) іменні та на пред'явника;
- в) строкові та до запитання;
- г) авансові, з регулярною сплатою відсотків по закінченні розрахункового періоду та з виплатою відсотків в день погашення сертифіката.

7. За терміном обертання депозитні та ощадні сертифікати які класифікуються на:

- а) у разовому порядку і серіями;
- б) іменні та на пред'явника;
- в) строкові та до запитання;
- г) авансові, з регулярною сплатою відсотків по закінченні розрахункового періоду та з виплатою відсотків в день погашення сертифіката.

8. За умови сплати процентів депозитні та ощадні сертифікати які класифікуються на:

- а) у разовому порядку і серіями;
- б) іменні та на пред'явника;
- в) строкові та до запитання;
- г) авансові, з регулярною сплатою відсотків по закінченні розрахункового періоду та з виплатою відсотків в день погашення сертифіката.

9. Комерційні банки залучають міжбанківські кредити для:

- а) скорочення своєї кредитної діяльності з клієнтами;
- б) отримання прибутку на купівлі-продажу ресурсів;
- в) виконання вимог щодо нормативів капіталу;
- г) встановлення тісніших ділових стосунків з клієнтами.

10. Комерційні банки позичають кошти в НБУ через:

- а) закриті кредитні аукціони;
- б) ломбардний кредит;
- в) операції РЕПО;
- г) усі відповіді правильні.

7.4. Практичні ситуації та приклади їх розв'язання

Практичне завдання № 1

В комерційному банку «Гарант» металургійним заводом було розміщено депозит на суму 80 млн грн 27 лютого високосного року. Депозит було виплачено банком 27 вересня того ж року. Ставка депозитного відсотка склала 18,5 % річних.

Необхідно:

1. Визначити суму нарахованих відсотків по депозитному рахунку за різними методиками.
2. Пояснити привабливість різних методик для банку і для клієнта.

Розв'язок:

1. Комерційні банки можуть здійснювати нарахування процентів вкладникам як за простими, так і складними відсотками. Прості відсотки є

традиційним видом нарахування відсоткового доходу і обчислюються за формулою:

$$V = P * k * n / T * 100 \%$$

де: V – сума відсотків за період у n днів;

P – сума номіналу депозиту;

k – річна відсоткова ставка;

n – кількість днів розрахункового періоду;

T – максимальна кількість днів у році за умовами договору.

Визначимо суму нарахованих відсотків по депозитному рахунку за різними методиками, пам'ятаючи, що при нарахуванні відсотків за депозитом не враховується день відкриття депозиту і день виплати за депозитом.

1.1. За англійською методикою «факт / факт»:

$$\sum \% = \frac{80 \times (3 + 31 + 30 + 31 + 30 + 31 + 31 + 27 - 2) \times 0,185}{366} = 8,573 \text{ млнгрн}$$

1.2. За французькою методикою «факт / 360»:

$$\sum \% = \frac{80 \times (3 + 31 + 30 + 31 + 30 + 31 + 31 + 27 - 2) \times 0,185}{360} = 8,716 \text{ млнгрн}$$

1.3. За німецької методикою «30 / 360»:

$$\sum \% = \frac{80 \times (3 + 30 + 30 + 30 + 30 + 30 + 30 + 27 - 2) \times 0,185}{360} = 8,551 \text{ млнгрн}$$

2. Привабливішою для банку є німецька методика «30 / 360», а для клієнта – французька методика «факт / 360».

Практичне завдання № 2

Громадянином Петренко О. І. було внесено до банку вклад у розмірі 50777 євро 30.03.18 р. і запитано 30.10.18 р. Відсоткова ставка складала 6 % річних.

Необхідно:

1. Визначити суму нарахованих відсотків при різних практиках визначення строків нарахування.

2. Пояснити вигідність методів для вкладника і для банку.

Практичне завдання № 3

Громадянином Сидоренко О. І. було внесено до банку вклад у розмірі 650000 євро 30.01.18 р. і запитано 30.10.18 р. Відсоткова ставка складала 6 % річних.

Необхідно:

1. Визначити суму нарахованих відсотків при різних практиках визначення строків нарахування.

2. Пояснити вигідність методів для вкладника і для банку.

Практичне завдання № 4

Маємо такі дані ПАТ «Акцент»:

1. При відкритті 27 червня рахунку в банку з додатковим внеском і правом використання коштів, а також виплатою відсотків у кінці терміну, нарахуванням вкладного відсотка за ставкою 14 % річних, на рахунок було поміщено 130 тис. грн

2. 14 липня на рахунок було додано 40 тис. грн

3. 13 вересня з рахунку було знято 15 тис. грн

4. 25 листопада була видана сума вкладу, і рахунок був закритий.

Необхідно:

1. Визначити загальну суму, отриману вкладником при закритті рахунку, обчислену за методом нарахування відсотків «факт / факт».

2. Пояснити сутність цього методу.

Практичне завдання № 5

Маємо дані:

1. Залишки коштів на поточному рахунку банку в минулому році склали: на 1.01 – 2400 грн; на 1.04 – 3500 грн; на 1.07 – 2900 грн; на 1.10 – 1890 грн; на 1.01 – 3100 грн.

2. Виручка від реалізації продукції підприємства в минулому році – 567200 грн.

3. Прогноз на майбутній рік – 635 980 грн.

Необхідно:

1. Визначити можливу суму переміщення коштів з поточного рахунку підприємства на його терміновий депозитний рахунок.

2. Пояснити значення цієї операції у формуванні ресурсів банку.

Розв'язок:

1. Сума переміщення коштів складе:

$$\mathbf{K_{пер.} = K_{сер.} - Вф. * Впр.}$$

1.1. $K_{сер}$ – середні залишки коштів на поточному рахунку підприємства розраховуються за середньою хронологічною:

$$K_{сер.} = \frac{\frac{1}{2} 2400 + 3500 + 2900 + 1890 + \frac{1}{2} 3100}{5 - 1} = 2760 \text{ грн.}$$

1.2. Можлива сума перерахування коштів з поточного рахунку підприємства на його терміновий депозитний рахунок становить:

$$\mathbf{K_{пер} = 2760 / 567200 * 635980 = 3094,68.}$$

Практичне завдання № 6

Маємо дані:

1. Залишки коштів на поточному рахунку банку в минулому році склали:
на 1.01 – 8400 грн; на 1.04 – 9500 грн; на 1.07 – 10900 грн; на 1.10 – 5890 грн;
на 1.01 – 5100 грн.
2. Виручка від реалізації продукції підприємства в минулому році – 985000 грн.
3. Прогноз на майбутній рік – 999000 грн.

Необхідно:

1. Визначити можливу суму переміщення коштів з поточного рахунку підприємства на його терміновий депозитний рахунок.
2. Пояснити значення цієї операції у формуванні ресурсів банку.

Практичне завдання № 7

Маємо такі дані ПАТ «Акцент»:

1. Залишок депозитних коштів на початок року – 14300 тис. грн;
2. Залишок депозитних коштів на кінець року – 18700 тис. грн;
3. Надходження коштів на депозитні рахунки – 35600 тис. грн;
4. Рівень осідання депозитних вкладень у попередньому році – 14 %.

Необхідно:

1. Визначити рівень осідання депозитних вкладень.
2. Дати економічну оцінку банку щодо забезпечення ліквідності.

Розв'язок:

1. Рівень осідання депозитних вкладень: $P_o = (O_k - O_p) / П * 100 \%$

$$P_o = \frac{18700 - 14300}{35600} * 100 = 12,36 \%$$

2. До банку з депозитних коштів, що надійшли на рахунки на приріст залишків депозитних вкладень, повернулося 12,36 %, тоді як у попередньому році – 14 %, що свідчить про неефективну роботу банку щодо забезпечення своєї ліквідності.

Практичне завдання № 8

Маємо такі дані ПАТ «Акцент»:

1. Залишок депозитних коштів на початок року – 24300 тис. грн;
2. Залишок депозитних коштів на кінець року – 28700 тис. грн;
3. Надходження коштів на депозитні рахунки – 45600 тис. грн;
4. Рівень осідання депозитних вкладень у попередньому році – 18 %.

Необхідно:

1. Визначити рівень осідання депозитних вкладень.
2. Дати економічну оцінку банку щодо забезпечення ліквідності.

Практичне завдання № 9

Маємо такі дані ПАТ «Акцент»:

1. Середні залишки вкладів у попередньому році – 17 млн грн.
2. Середні залишки вкладів у звітному році – 25 млн грн.
3. Оборот з видачі вкладів у попередньому році – 13 млн грн.
4. Оборот з видачі вкладів у звітному році – 14 млн грн.

Необхідно:

1. Розрахувати зміну середнього терміну зберігання вкладів в звітному році у порівнянні з попереднім роком.
2. Дати економічну оцінку ефективності проведеної банком депозитної політики.

Практичне завдання № 10

Маємо такі дані банку «Аваль»:

1. Розміщені кошти на депозитному рахунку складають 20000 грн.
2. Термін розміщення коштів – 1 рік
3. Плановане зростання ВВП – 2,5 %.
4. Очікувана інфляція – 7%.
5. Ризик неповернення коштів – 3 %.

Необхідно:

1. Розрахувати базову ставку відсотка по депозитах банку.
2. Дати економічну оцінку результатів розрахунку.

Практичне завдання № 11

Маємо такі дані банку «Аваль»:

1. Розміщені кошти на депозитному рахунку складають 20000 грн.
2. Термін розміщення коштів – 1 рік.
3. Очікуваний спад ВВП – 1,2 %.
4. Очікувана інфляція – 7 %.
5. Ризик неповернення коштів – 6 %.

Необхідно:

1. Розрахувати базову ставку відсотка по депозитах банку.
2. Дати економічну оцінку результатів розрахунку.

Тема 8. Платіжна система України

Мета: засвоїти основи функціонування платіжної системи України.

8.1. Методичні вказівки до вивчення теми

Необхідно знати: сутність платіжної системи та платіжних інструментів, їх основні ознаки.

Необхідно вміти: надати загальну характеристику внутрішньодержавній платіжній системі, міжнародній платіжній системі, виокремлювати і пояснювати

можливості членів та учасників національної системи міжбанківських електронних платежів, обґрунтувати сучасний стан платіжної системи.

Основні терміни: платіжна система, внутрішньодержавна платіжна система, міжнародна платіжна система, система міжбанківських розрахунків, внутрішньобанківська платіжна система, система масових платежів, розрахунковий банк, головний процесинговий центр платіжної системи, регіональний процесинговий центр платіжної системи, процесинговий центр банківського рівня, автоматизована карткова система, технічні еквайри (еквайрингові компанії), підприємства торгівлі та сфери послуг, держателі платіжних карток, оверсайт платіжних систем, інтернет-банкінг, роздрібні платіжні інструменти.

Основні положення теми

Платіжна система і платіжні інструменти. Загальні засади функціонування платіжних систем в Україні регулюються Законами України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про поштовий зв'язок», іншими законодавчими актами України та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про Національний банк України» Національний банк регулює діяльність платіжних систем та систем розрахунків в Україні, створює та забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування, розвиток створених ним платіжних систем.

Діяльність платіжної системи має відповідати вимогам законодавства України. Відповідно до статті 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» платіжні організації платіжних систем, учасники платіжних систем та оператори послуг платіжної інфраструктури мають право здійснювати діяльність в Україні виключно після їх реєстрації шляхом внесення відомостей про них до Реєстру. Порядок такої реєстрації визначено Положенням про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 04.02.2014 № 43.

Платіжна система – це платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу грошей. Проведення переказу грошей є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система. Законодавство України передбачає діяльність в Україні внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем.

Внутрішньодержавна платіжна система – платіжна система, у якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України.

Міжнародна платіжна система – платіжна система, у якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, зокрема з однієї країни в іншу.

Внутрішньодержавні платіжні системи поділяються на банківські та небанківські. До внутрішньодержавних банківських платіжних систем належать системи міжбанківських розрахунків, системи масових платежів та внутрішньобанківські платіжні системи.

Система міжбанківських розрахунків призначена для переказу коштів у межах України між банками на виконання зобов'язань їх клієнтів, а також власних зобов'язань цих банків.

Внутрішньобанківська платіжна система створюється банком з метою забезпечення найсприятливіших умов для проведення переказу коштів між його підрозділами.

Система масових платежів призначена для переказу коштів за операціями, що здійснюються юридичними та фізичними особами із застосуванням платіжних інструментів.

До складу національної системи міжбанківських електронних платежів (далі – НСМЕП) входять:

– платіжна організація – юридична особа, яка є власником або отримала право на використання знаку для товарів і послуг національну систему міжбанківських електронних платежів та інших знаків, що ідентифікують належність платіжних карток до національної системи міжбанківських електронних платежів, і яка визначає правила роботи національної системи міжбанківських електронних платежів, а також виконує інші функції щодо забезпечення діяльності національної системи міжбанківських електронних платежів і несе відповідальність згідно із законодавством України та укладеними нею договорами;

– члени НСМЕП;

– учасники НСМЕП.

Членами національної системи міжбанківських електронних платежів є:

– емітенти – юридичні особи, що здійснюють емісію спеціальних платіжних засобів та еквайри – юридичні особи, які здійснюють діяльність щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням спеціальних платіжних засобів.

Учасниками національної системи міжбанківських електронних платежів є:

– розрахунковий банк – уповноважений платіжною організацією відповідної платіжної системи банк, що відкриває рахунки членам платіжної системи та бере участь у проведенні взаєморозрахунків між ними;

– головний процесинговий центр платіжної системи – юридична особа, яка на підставі належним чином оформленого права (укладеного з Платіжною організацією договору, отриманого від неї дозволу, ліцензії тощо) здійснює процесинг, а також виконує функції клірингової установи платіжної системи;

– регіональний процесинговий центр платіжної системи – юридична особа, яка на підставі належним чином оформленого права (укладеного з Платіжною організацією договору, отриманого від неї дозволу, ліцензії тощо) здійснює процесинг і виконує кліринг для окремої групи членів платіжної системи, визначених Платіжною організацією за відповідною ознакою (територіальне розташування, організаційна структура тощо);

– процесинговий центр банківського рівня – юридична особа, яка на підставі належним чином оформленого права (укладеного з Платіжною організацією договору, отриманого від неї дозволу, ліцензії тощо) здійснює процесинг та виконує, згідно з договором (ами) з емітентом (ами) та / або еквайром (ами), їх інформаційне обслуговування. Виконання функцій центру забезпечується за допомогою автоматизованої карткової системи;

– технічні еквайри (еквайрингові компанії);

– підприємства торгівлі та сфери послуг;

– держателі платіжних карток.

Кожна система масових електронних платежів має свою нормативну базу, що розробляється платіжною організацією та визначає нормативні й технологічні вимоги, а також методичні положення щодо діяльності національної системи міжбанківських електронних платежів і функціонування автоматизованої карткової системи.

Внутрішньодержавні небанківські платіжні системи мають право здійснювати діяльність, пов'язану із переказом, виключно після їх реєстрації в Національному банку України та отримання відповідного дозволу Національного банку України.

Порядок реєстрації та отримання внутрішньодержавними небанківськими платіжними системами дозволу на здійснення діяльності, пов'язаної з переказом та відкликання цього дозволу, визначається Національним банком України.

Членом внутрішньодержавних небанківських платіжних систем може бути банк, що має банківську ліцензію Національного банку України, а також небанківська фінансова установа, яка має ліцензію Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України на здійснення переказу коштів, і які уклали договір з платіжною організацією відповідної платіжної системи.

Фінансова-економічна нестабільність вкотре доводить важливість підвищеної уваги Національного банку України (НБУ) до руху фінансових потоків у вітчизняній банківській системі, до перетворення заощаджень на ефективне джерело внутрішніх інвестицій та до повернення довіри громадян до банківських послуг. Це залежить від ефективного функціонування національної платіжної системи, адже саме остання є «кровоносною системою» усієї банківської системи України й основою забезпечення безперебійності платежів між усіма суб'єктами господарювання. Зміни, які відбулися у вітчизняній банківській системі у напрямі розширення обсягів грошового обігу, підвищення частки його безготівкової форми, змушують науковців-експертів усе більшу увагу приділяти напрямам забезпечення безпеки національної платіжної системи та її подальшого розвитку. Варто наголосити на тому, що ефективний розвиток платіжної системи є комплексним процесом, який має базуватися на потребах національного фінансового сектору. Реформування платіжної системи залежить від паралельного розвитку банківської системи, інституціональної взаємодії у сфері платіжних послуг і платіжних інфраструктур (банківського сектору, НБУ, органів державного регулювання та інших зацікавлених сторін). У цьому контексті першочерговим завданням є чітке окреслення функцій НБУ та комерційних банків у сфері розвитку платіжної системи. В науковій літературі відсутнє чітке визначення безпеки платіжної системи. Більшість авторів розглядає безпеку платіжної системи з погляду її інформаційної складової. Проте, як зазначається в науковій літературі, основними елементами сучасної платіжної системи є:

- нормативно-правова база, що регулює платіжні відносини, має створювати сприятливі умови для забезпечення потреб нормального функціонування платіжної системи;

- бухгалтерська і технологічна модель, що є основним операційним механізмом здійснення платежів, що ґрунтується на принципах бухгалтерського обліку і звітності, включає платіжні інструменти та механізми переказу коштів;

- технологічна інфраструктура, що є основою життєздатності платіжної системи; вона включає, зокрема, програмні й технічні засоби обробки та передачі даних, обслуговуючий персонал;

- захист інформації як сукупність програмно-технічних, нормативно-правових, адміністративно-організаційних засобів. Тобто стає зрозумілим, що інформаційна безпека є останнім елементом платіжної системи, а тому для забезпечення її ефективного функціонування потрібно усі елементи розглядати у системній єдності і тісному взаємозв'язку. Для забезпечення безпеки платіжних операцій усі фінансові установи періодично мають

проходити аудити Національного банку України та незалежний аудит щодо відповідності міжнародним стандартам безпеки, проводити цілодобовий моніторинг фінансових операцій з метою виявлення підозрілих транзакцій за територіальним критерієм, за критеріями суми та типу операції. За вимогами міжнародних платіжних систем фахівці з питань безпеки платіжних операцій мають проходити навчання щодо новітніх засобів шахрайства у галузі ПК, а також ознайомлюватись з новітніми методиками боротьби з ним.

Сьогодні в Україні функціонують дві платіжні системи, платіжною організацією та розрахунковим банком яких є Національний банк України:

– система електронних платежів (СЕП);

– Національна платіжна система (НПС) «Український платіжний ПРОСТІР». Оцінка функціонування НПС як карткової платіжної системи залежить від дослідження стану ринку банківських платіжних карток в Україні. Загалом ситуація на цьому сегменті ринку банківських послуг характеризується поступовим зростанням, зокрема збільшенням обсягу емітованих платіжних карток та їх держателів, кількості та суми безготівкових операцій з використанням карток, розширенням мережі банкоматів і термінального обладнання, використанням різних типів карток. Згідно з даними НБУ станом на 1 жовтня 2018 року понад 85 % від загальної кількості банків в Україні є членами платіжних систем. Також варто зазначити, що за останнє десятиліття обсяг операцій з використанням платіжних карток збільшився у 78 разів. Загальна кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, за перше півріччя 2017 року становила 1,43 млрд шт., а їх обсяг – понад 908 млрд грн. Більшість початкових платежів надіслана до СЕП банками України та їх філіями, а саме 145 817 тис. початкових платежів (94 % від їх загальної кількості). Така позитивна динаміка на ринку платіжних карток є результатом реформ НБУ у сфері національної платіжної системи.

8.2. Питання для самоперевірки

1. Назвати нормативно-законодавчі акти, що регулюють загальні засади функціонування платіжних систем в Україні.

2. Обґрунтувати, чому переказ грошей є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система.

3. Назвати особливості діяльності внутрішньодержавної платіжної системи.

4. Вказати, що є особливістю діяльності міжнародної платіжної системи.

5. Пояснити, для чого призначена система міжбанківських розрахунків.

6. Обґрунтувати мету створення банком внутрішньобанківської платіжної системи.

7. Пояснити, для чого призначена система масових платежів.

8. Перелічити учасників національної системи міжбанківських електронних платежів.

9. Який банк може бути членом внутрішньодержавних небанківських платіжних систем?

10. Хто входить до складу національної системи міжбанківських електронних платежів (НСМЕП)?

8.3. Тестові завдання

1. Внутрішньодержавні платіжні системи поділяються на:

- а) банківські та небанківські;
- б) міжбанківських розрахунків та банківських розрахунків;
- в) міжбанківських розрахунків та масових платежів;
- г) банківські та внутрішньобанківські.

2. До складу національної системи міжбанківських електронних платежів (НСМЕП) входять:

- а) платіжна організація;
- б) члени НСМЕП;
- в) учасники НСМЕП;
- г) усі відповіді правильні.

3. Основними елементами сучасної платіжної системи є:

- а) нормативно-правова база, що регулює платіжні відносини;
- б) бухгалтерська і технологічна модель;
- в) технологічна інфраструктура;
- г) усі відповіді правильні.

4. Сьогодні в Україні функціонують платіжні системи, платіжною організацією та розрахунковим банком яких є Національний банк України:

- а) система електронних платежів (СЕП) та (НПС) «Український платіжний ПРОСТІР»;
- б) система електронних платежів (СЕП) та (НПС) «Український платіжний ТЕРМІНАЛ»;
- в) система електронних платежів (СЕП) та (НПС) «Український платіжний БАНКІНГ»;
- г) система електронних платежів (СЕП) та (НПС) «Український платіжний ВЕКТОР».

5. Яка кількість банків в Україні є членами платіжних систем згідно з даними НБУ станом на 1 жовтня 2018 року?

- а) понад 65 % від загальної кількості банків в Україні;
- б) понад 75 % від загальної кількості банків в Україні;
- в) понад 85 % від загальної кількості банків в Україні;
- г) понад 90 % від загальної кількості банків в Україні.

6. Ким визначається порядок реєстрації та отримання внутрішньодержавними небанківськими платіжними системами дозволу на здійснення діяльності, пов'язаної з переказом та відкликання цього дозволу?

- а) Кабінетом Міністрів України;
- б) Національним банком України;
- в) Верховною Радою України;
- г) Президентом України.

7. Емітенти національної системи міжбанківських електронних платежів – це:

- а) юридичні особи, які здійснюють емісію спеціальних платіжних засобів;
- б) юридичні особи, які здійснюють діяльність щодо технологічного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням спеціальних платіжних засобів;
- в) юридичні особи, які здійснюють діяльність щодо інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням спеціальних платіжних засобів;
- г) юридичні особи, які здійснюють діяльність щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням спеціальних платіжних засобів.

8. Еквайри національної системи міжбанківських електронних платежів – це:

- а) юридичні особи, що здійснюють емісію спеціальних платіжних засобів;
- б) юридичні особи, які здійснюють діяльність щодо технологічного, обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням спеціальних платіжних засобів;
- в) юридичні особи, які здійснюють діяльність щодо інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням спеціальних платіжних засобів;
- г) юридичні особи, які здійснюють діяльність щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням спеціальних платіжних засобів.

9. Розрахунковий банк національної системи міжбанківських електронних платежів – це:

- а) уповноважений платіжною організацією відповідної платіжної системи банк, що відкриває рахунки членам платіжної системи та бере участь у проведенні взаєморозрахунків між ними;
- б) юридична особа, яка на підставі належним чином оформленого права здійснює процесинг, а також виконує функції клірингової установи платіжної системи;
- в) юридична особа, яка на підставі належним чином оформленого права здійснює процесинг і виконує кліринг для окремої групи членів платіжної системи, визначених Платіжною організацією за відповідною ознакою (територіальне розташування, організаційна структура тощо);
- г) юридична особа, яка на підставі належним чином оформленого права здійснює процесинг та виконує, згідно з договором (ами) з емітентом (ами) та / або еквайром (ами), їх інформаційне обслуговування.

10. Процесинговий центр банківського рівня національної системи міжбанківських електронних платежів – це:

- а) уповноважений платіжною організацією відповідної платіжної системи банк, що відкриває рахунки членам платіжної системи та бере участь у проведенні взаєморозрахунків між ними;
- б) юридична особа, яка на підставі належним чином оформленого права здійснює процесинг, а також виконує функції клірингової установи платіжної системи;
- в) юридична особа, яка на підставі належним чином оформленого права здійснює процесинг і виконує кліринг для окремої групи членів платіжної системи, визначених Платіжною організацією за відповідною ознакою (територіальне розташування, організаційна структура тощо);
- г) юридична особа, яка на підставі належним чином оформленого права здійснює процесинг та виконує, згідно з договором (ами) з емітентом (ами) та / або еквайром (ами), їх інформаційне обслуговування.

Тема 9. Діяльність банків по розміщенню ресурсів

Мета: засвоїти основні напрями діяльності банківської установи по розміщенню ресурсів.

Методичні вказівки до вивчення теми

Необхідно знати: сутність та види діяльності банків по розміщенню ресурсів, їх основні ознаки.

Необхідно вміти: надати загальну характеристику кредитної діяльності банків, виокремлювати і пояснювати сутність принципів кредитування,

кредитної політики та етапів кредитного процесу, обґрунтувати важливість визначення показників ефективності управління кредитним портфелем банку, пояснити значення інвестиційної діяльності банків.

Основні терміни: кредитна діяльність, загальноекономічні принципи кредитування, кредитний процес, кредитний портфель, кредитна політика, дохідність, ризик, ефективність управління кредитним портфелем, кредитний потенціал, інвестиційна діяльність, американська модель інвестиційної діяльності, континентальна (або європейська) модель інвестиційної діяльності, консервативна, помірковано-агресивна (ринкова), агресивна (ризикована) інвестиційна політика.

Основні положення теми

Кредитна діяльність банків: сутність, види. Базовою основою фінансової стійкості банківської системи загалом є кредитна діяльність, оскільки від її ефективності безпосередньо залежить прибутковість та ліквідність окремої банківської установи. Відтак комерційні банки мають організовувати кредитну діяльність у такий спосіб, щоб вони давали максимальний прибуток при мінімальному ризику, який пов'язаний безпосередньо з механізмом надання і погашення кредитів.

Установлений законодавством обов'язковий порядок зберігання всіма підприємствами, організаціями та установами своїх коштів на рахунках у банках дає змогу використовувати такі вільні кошти у кредитуванні. У процесі кредитування виникають відносини, пов'язані з мобілізацією тимчасово вільних коштів підприємств, організацій, бюджету та населення. Використання цих коштів відбувається на умовах повернення для задоволення економічних і соціальних потреб держави.

Зміст кредитної діяльності банку має неоднозначне трактування. Тему кредитної діяльності банку широко висвітлено в сучасній економічній літературі фінансово-банківського напрямку. Водночас її розглядають у різних аспектах: одні розглядають процеси кредитування з огляду на банківський або фінансовий менеджмент банку, другі – в аспекті мінімізації кредитного ризику банку, треті – з погляду аналізу кредитної діяльності банку, інші автори приділяють більше уваги методиці здійснення кредитних операцій, а дехто – з урахуванням усіх дохідних і витратних факторів. Але жоден із авторів не наводить чіткого визначення поняття «кредитна діяльність банку» та не розкриває її сутності, через що кожен сприймає цю дефініцію по-своєму, і насамперед, з огляду на кінцеву мету дослідження.

В більшості енциклопедичних та довідкових видань економічного спрямування визначення поняття кредитної діяльності банку відсутнє

взагалі. Лише в «Енциклопедії банківської справи України» наведено дефініцію кредитної діяльності МБРР. Проте вона зводиться до характеризування кредитної діяльності цього банку як основної форми діяльності міждержавної інвестиційної інституції, викладу її спрямованості, історії розвитку й організаційних засад, отже, не вносить ясності в розуміння економічної сутності базового економічного поняття «кредитна діяльність банку». В окремих виданнях трапляються вислови, близькі до ототожнення понять «кредитна діяльність банку» та «кредитні операції банку», «кредитування». Неможливість ототожнення цих понять зумовлена насамперед відмінністю їх змісту. Так, «діяльність» у широкому розумінні означає застосування своєї праці до чого-небудь; роботу, заняття, активність, діяння; працю людей у якій-небудь галузі; роботу, функціонування якоїсь організації, машини тощо. В Економічній енциклопедії економічна діяльність розглядається як процес, що має мету (створення благ), засоби й результат (економічні блага у формі корисних для суспільства товарів і послуг). Зважаючи на те, що кредитна діяльність є складовою економічної діяльності банку, варто розглядати її як процес із відтворення і реалізації кредитних відношень з метою отримання прибутку.

Сучасна система кредитної діяльності банків побудована на комерційній основі. Комерційні банки здійснюють кредитні операції завдяки власним і залученим коштам, тобто у межах наявних кредитних ресурсів. Основними джерелами формування банківських кредитних ресурсів є власні кошти банку (фонди банку, нерозподілений прибуток), залишки на розрахункових та поточних рахунках, залучені кошти юридичних і фізичних осіб на депозитні рахунки до запитання та строкові, міжбанківські кредити і кошти, отримані від випуску цінних паперів.

Принципи кредитування та кредитної політики. Ефективному здійсненню кредитної діяльності банку сприяє дотримання принципів банківського кредитування.

У науковому плані єдино правильним є системний підхід до дослідження принципів кредитування. У системному підході реалізується і конкретизується наукове розуміння принципів кредитування як взаємопов'язаної цілісної сукупності певних положень (понять). Тут можна виділити три основні рівні системи принципів банківського кредитування:

1) загальноекономічні принципи кредитування (відповідність ринковим відносинам, раціональності й ефективності, комплексності, розвиткові);

2) особливі принципи кредитування, поза якими кредит втрачає свій специфічний економічний зміст (поверненості, забезпеченості, строковості, платності, цільової спрямованості);

3) часткові, одиничні принципи кредитування, або правила кредитування, які впливають із кожного особливого принципу й можуть по-різному проявлятися в конкретних кредитних операціях.

Комплексне, системне застосування на практиці усіх принципів банківського кредитування дає змогу урахувати інтереси обох суб'єктів кредитної угоди. Правильна організація процесу банківського кредитної діяльності, розробка ефективної та гнучкої системи управління кредитними операціями виступають основою фінансової стабільності комерційних банків, враховуючи те визначальне місце, яке посідають кредитні операції у портфелі банківських активів.

Кредитну політику варто трактувати в широкому сенсі – як фінансове поняття, і у вузькому – як обов'язковий документ.

Кредитна політика банків (у широкому сенсі) – це комплекс дій і заходів, які здійснюються банком у сфері кредитної діяльності з метою розв'язання стратегічних і тактичних завдань, на основі макроекономічних, мікроекономічних, регіональних і галузевих чинників, по оптимізації прибутковості кредитних операцій і кредитного ризику.

У вузькому сенсі кредитну політику доцільно представляти як обов'язковий документ, який носить конфіденційний характер і містить перелік правил по здійсненню кредитної діяльності банку, які виконуються впродовж одного року, а потім переглядаються Кредитним комітетом – Меморандум про кредитну політику.

Основні етапи розробки кредитної політики банку:

- аналіз діяльності банку в попередньому періоді;
- дослідження чинників зовнішнього кредитного середовища і прогнозування розвитку кредитному ринку;
- оцінка внутрішнього ресурсного потенціалу банку і можливість його підвищення;
- формування системи стратегічних цілей кредитної політики – найвідповідальніший етап. Вони мають бути погоджені із стратегічними цілями банку;
- обґрунтування типу кредитної політики (консервативний (пасивний), помірний, агресивний).

Показники оцінки ефективності кредитної політики банку наведено у таблиці 9.1.

Табл. 9.1 – Показники оцінки ефективності кредитної політики банку

Показник	Формула розрахунку	Критерій
<i>1. Показники ризику кредитного портфеля</i>		
1.1. Коефіцієнт покриття кредитного портфеля власним капіталом банку (Квк)	$\text{ВК} / \text{КП}$, де: ВК – власний капітал, КП – кредитний портфель	Мах
1.2. Коефіцієнт використання залучених коштів у кредитному портфелі банку (Кзк)	$\text{КП} / \text{З}$, де: З – зобов'язання.	Позитивне значення
1.3. Коефіцієнт якості кредитного портфеля (Кяк)	$\text{Ркр} / \text{КП}$, де: Ркр – резерв під можливі втрати від кредитних операцій	$\leq 5 \%$
1.4. Коефіцієнт активності використання коштів клієнтів у кредитному портфелі (Ккк)	$\text{КП} / \text{Ккл}$, де: Ккл – кошти клієнтів	$\text{Ккк} \rightarrow 0$
1.5. Коефіцієнт кредитної активності (Кка)	$\text{КП} / \text{А}$, де: КП – кредитний портфель, А – активи	– якщо $\text{Кка} < 65 \%$ – кредитна політика банку характеризується низьким рівнем кредитного ризику; – якщо $65 \% < \text{Кка} < 75 \%$, то кредитній політиці властивий помірний кредитний ризик; – якщо $\text{Кка} > 75 \%$, то його кредитна політика характеризується високим рівнем кредитного ризику
1.6. Коефіцієнт формування резерву (Кфр)	$\text{ФР} / \text{РР}$, де: ФР – фактичний резерв, РР – розрахунковий резерв	$\text{Кфр} \rightarrow 0$
<i>2. Показники прибутковості кредитного портфеля</i>		
2.1. Коефіцієнт доходності кредитних операцій (Кд)	$\text{ПД} / \text{КП}$, де: ПД – процентний дохід	Мах
2.2. Доля процентних доходів у загальній сумі доходів банку (Ккд)	$\text{ПД} / \text{Д}$, де: Д – доходи банку	Мах
2.3. Чиста маржа процентного доходу (ЧМпд)	$(\text{ПД} - \text{ПВ}) / \text{Ад}$, де: ПВ – процентні витрати, Ад – доходні активи.	Мах
2.4. Коефіцієнт прибутковості кредитних операцій (Кп)	$(\text{ПД} - \text{ПВ}) / \text{КП}$	$\geq 1,4 \%$

Етапи кредитного процесу. Кредитний процес у банку – це чіткий взаємозв'язок головних етапів кредитування з функціональними обов'язками та відповідальністю окремих працівників у банку. Розподіл функцій у кредитному процесі і делегування обов'язків між працівниками банку може відбуватися за допомогою таких підрозділів банку, як: фронт-офіс, бек-офіс, а також мідл-офіс.

Для мінімізації ризику здійснення кредитних операцій та з метою уникнення помилок, які можуть бути допущені спеціалістами банку в процесі аналізу кредитоспроможності клієнта та експертизи кредитних проектів, у банку можуть створюватися підрозділи мідл-офісу, які контролюватимуть кредитні пропозиції, подані фронт-офісом. Таке розмежування функцій у кредитному процесі підвищить ефективність здійснення кредитної діяльності банку.

Мідл-офіс – це підрозділи банку, які не беруть безпосередньої участі в операційній роботі, а виконують деякі загальні адміністративні та управлінські функції.

Супроводження кредитного проекту передбачає:

- 1) постійний контроль за виконанням умов кредитного договору позичальником, цільовим використанням кредиту, своєчасним і повним його погашенням, сплатою відсотків та інших платежів;
- 2) ведення кредитного файлу;
- 3) підтримка ділових контактів із позичальником;
- 4) перевірки на місцях позичальників (хід виконання кредитного проекту, цільове використання кредиту, стан збереження заставного майна тощо);
- 5) щоквартальна оцінка кредитного ризику шляхом аналізу діяльності позичальника;
- 6) розрахунок резервів.

Кредитування позичальників здійснюється банками за умови дотримання відповідних економічних нормативів банківської діяльності. Крім цього, Національний банк України забороняє комерційним банкам надавати кредити для покриття збитків господарської діяльності позичальників, формування та збільшення статутного капіталу банків та інших господарських товариств, придбання цінних паперів будь-яких підприємств.

Із набуттям незалежності в Україні відбулося поглиблення спеціалізації банківського законодавства, яке на сучасному етапі, здебільшого, складається з численних підзаконних актів Національного банку України. Внаслідок цього законодавство у сфері банківського кредитування перетворилося на автономне нормативно-правове утворення, положення якого лише частково узгоджені з загальними нормами господарського законодавства. Зайва спеціалізація щодо порядку державної реєстрації та ліцензування банків, здійснення ними

господарської діяльності, контролю та відповідальності призводить до нехтування загальними нормами цивільного та господарського законодавства та порушень прав контрагентів. Відсутність системного зв'язку зі «стрижневими» нормативно-правовими актами, насамперед, Цивільним та Господарським кодексами України спричинила «розпорошення» та надмірну деталізацію правового регулювання кредитної діяльності банків.

Сьогодні контролем кредитної діяльності банків є сукупність дій Національного банку України, інших державних і судових органів щодо перевірки характеристик процесу кредитування на його відповідність чинним вимогам і стандартам, аналіз кредитного портфеля банку та можливості проведення регулюючих заходів для усунення недоліків кредитування і недопущення виникнення значних ризиків, які можуть призвести до втрати банком ресурсів; моніторинг змін у складі власників істотної участі в банку з метою забезпечення ефективної протидії легалізації засобів, отриманих злочинним шляхом; моніторинг щодо проведення клієнтом операцій з легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Органами, які здійснюють загальний, опосередкований контроль за дотриманням законодавства про кредитну діяльність банків є Фонд державного майна України, Антимонопольний комітет, Державна аудиторська служба України, Державна фіскальна служба України тощо. Органом спеціалізованого контролю (банківського нагляду) є Національний банк України. Основними заходами банківського нагляду за діяльністю комерційних банків є державна реєстрація та ліцензування.

Оцінка ефективності кредитної діяльності банку визначається дохідністю кредитного портфеля та прийнятим банком кредитним ризиком, рівень якого істотно може збільшитись у періоди економічних криз.

Кредитний портфель – це сукупність усіх банківських позик, що структуровані за певними параметрами відповідно до завдань визначеної банком кредитної політики.

Дохідність і ризик – основні параметри управління кредитним портфелем банку. За співвідношенням цих показників визначається ефективність кредитної діяльності банку.

Головна мета процесу управління кредитним портфелем банку полягає в забезпеченні максимальної дохідності за допустимого рівня ризику. Рівень дохідності кредитного портфеля залежить від структури й обсягу портфеля, а також від рівня відсоткових ставок за кредитами.

Зазначимо, що кредитний портфель є не просто пасивно сформованим набором позичок, а результатом активних, цілеспрямованих дій банку, який динамічно розвивається, суто управлінським співвідношенням між

різноманітними видами кредитів. Банківський кредитний портфель варто розглядати як втілення кредитної політики банку, що, зі свого боку, є невід'ємною складовою його загальної стратегії розвитку.

Існують традиційний та нетрадиційний підходи до управління кредитним портфелем банку. Традиційний підхід визначено як підхід, що ґрунтується на неформалізованих філософських методах пізнання (наукової уяви, інтуїції), використовує в розрахунках коефіцієнтний аналіз, функціонує у будь-якому середовищі, є простим, швидким та дешевим у застосуванні. Нетрадиційний підхід – це підхід, що ґрунтується на загальнонаукових методах пізнання, використовує в розрахунках теорію ймовірності, статистику, економетрію, функціонує у стабільному ринковому («ідеальному») середовищі, є складнішим, повільнішим та дорожчим у застосуванні порівняно з традиційним.

В ухваленні управлінських рішень щодо формування кредитного портфеля переважає традиційний підхід завдяки тому, що він діє в будь-якому середовищі, є простішим, швидшим та дешевшим. Проте варто пам'ятати, що позиції нетрадиційного підходу постійно зміцнюються.

Практика демонструє, що успішність управління ефективністю банківських вкладень та формування ефективної структури кредитного портфеля банку багато в чому залежить від можливостей менеджменту банківських установ, що здійснює оптимальне формування та управління кредитним портфелем.

Будь-яке рішення щодо здійснення кредитної операції має базуватись на результатах аналізу співвідношення очікуваного доходу й ризику, адже якщо аналізується лише один показник, отримати достовірні результати досить складно. З цих позицій видається найбільш обґрунтованим оцінювати ефективність кредитних операцій банку за співвідношенням очікуваних доходів та кредитного ризику.

Ефективність управління кредитним портфелем обчислюється за співвідношенням таких параметрів кредитного портфеля як рівень його доходності та величина кредитного ризику за такою формулою:

$$EУКП = \frac{ДКП - r_0}{РКП},$$

де EУКП – коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем;

ДКП – доходність кредитного портфеля;

r_0 – безризикова ставка (облікова ставка НБУ);

РКП – ризик кредитного портфеля.

За економічним змістом, запропонований коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем показує величину додаткових доходів, які

отримає банк понад рівень облікової ставки НБУ, у розрахунку на одиницю взятого ним кредитного ризику. Отже, вище його значення означатиме ефективніше управління кредитним портфелем комерційного банку і розцінюється як привабливіше.

Однією з особливостей кредитної діяльності вітчизняних банків є те, що на сучасному етапі розвитку економіки вони віддають перевагу кредитуванню суб'єктів господарювання. Що стосується кредитів, наданих фізичним особам, то динаміка за аналізований період поступово зменшується. Причинами такої динаміки є те, що в Україні спостерігалось погіршення економічної ситуації через загострення політичної напруженості в суспільстві та несприятливий вплив зовнішнього середовища, низька платоспроможність населення, високий кредитний ризик, що, зі свого боку, вимагає формування значних резервів.

Особливістю кредитної діяльності вітчизняних банків на сучасному етапі розвитку економіки є значні перегрупування в структурі клієнтського портфелю за ВЕД. Так, значно зросла частка коштів, залучених від представників сфери «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів». Водночас, частка коштів, залучених від представників такого виду діяльності як «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство та лісове господарство» помітно скоротилась.

Ще однією особливістю вітчизняної кредитної діяльності банків є низькі темпи розвитку іпотечного кредитування, що зумовлено доволі низькими темпами відновлення будівельної галузі, обмеженість довгострокового ресурсу, а також достатньо низьким платоспроможним попитом населення на довгострокове кредитування.

Кредитний потенціал банку – величина мобілізованих банком грошових ресурсів за мінусом створених ним резервів ліквідності. На кредитний потенціал банку впливають взаємопов'язані фактори:

- ✓ загальна сума мобілізованих грошових ресурсів;
- ✓ структура зобов'язань банку (депозитів і позикових коштів);
- ✓ нормативи обов'язкових резервів та режими їх використання, встановлені НБУ.

Інвестиційна діяльність банків. Існують різні форми взаємодії банківських організацій з клієнтами. Іноді організація потребує припливу капіталовкладень, необхідності виходу на ширший ринок або модернізації існуючого виробництва. І в таких випадках юридичним або фізичним особам потрібен надійний фінансовий консультант, професійний посередник і організатор угод. І в цьому разі проявляється інвестиційна діяльність банків. **Інвестиційна діяльність банків** – це практична діяльність банківських установ щодо реалізації різних форм інвестицій задля отримання доходу,

соціального ефекту, підтримки певного рівня ліквідності та платоспроможності чи інших цілей банку. **Метою інвестиційної діяльності комерційних банків** є забезпечити собі збереження коштів, диверсифікацію (розподіл банківських активів між різними об'єктами вкладів з метою зниження ризику можливих втрат капіталу чи доходів від нього), дохід та ліквідність. До занять інвестиційною діяльністю банків спонукають такі причини: розширення дохідної і клієнтської бази; банківське інвестування сприяє максимізації дохідності, ліквідності та платоспроможності; висока ризиковість кредитних операцій і прагнення оптимізувати оподаткування банківських доходів. Інвестиційна діяльність забезпечує банкам певну гарантію доходності та виживання на ринку. На погляд Б. Л. Луціва, є два аспекти інвестиційної діяльності банків: перший – це власне інвестиційна діяльність банку, спрямована на збільшення доходів банку, а другий – інвестиційна діяльність із позицій розвитку економіки, спрямована на забезпечення безперервності процесу відтворення основних засобів і отже, – на процес суспільного відтворення загалом. Між цими двома аспектами інвестиційної діяльності банків існують відповідні канали взаємозв'язків, що дає підстави розглядати ці аспекти як єдине ціле. Економічна суть інвестиційної діяльності банку зводиться до фінансових інвестицій (довгострокові цінні папери, паї, частки, вкладення у статутні капітали тощо) та реальних інвестицій (матеріальні та нематеріальні активи). У практичній діяльності багатьох закордонних і вітчизняних банків фінансові інвестиції є пріоритетним напрямом інвестування, оскільки банківський бізнес – це, передовсім, фінансова діяльність. Фінансові інвестиції банку можна розглядати як вкладення коштів у різні види фондових інструментів та капітал у формі доходних грошових інструментів (депозитів, кредитів тощо), а також як вкладення у статутні капітали підприємств. У структурі фінансових інвестицій банку лєвова частка (майже 90 %) припадає на цінні папери. Відповідно до мети інвестування, банк може провадити консервативну, помірковано-агресивну (ринкову) або агресивну (ризиковану) інвестиційну політику (табл. 9.2). Багатогранність інвестиційної діяльності комерційного банку з погляду його широкої участі у забезпеченні інвестиційного процесу в країні та досягнення власних цілей передбачає також здійснення ним реальних інвестицій, як внутрішніх, так і зовнішніх. Реальні банківські інвестиції – це вкладення капіталу в господарську діяльність банку чи іншого підприємства з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту. Що ж до внутрішнього інвестування, то варто зазначити, що завдяки споживанню інвестицій безпосередньо банком розв'язуються завдання розвитку його виробничо-технічної бази, підвищення рівня компетентності завдяки

поліпшенню кадрового забезпечення та рівня кваліфікації персоналу як основи підвищення якості, обсягу та асортименту послуг, що надаються банком.

Таблиця 9.2 – Порівняльна характеристика типів інвестиційної політики

№ №	Тип інвестиційної політики	Характерні ознаки
1	Консервативна	а) мінімальні ризики, висока надійність і ліквідність цінних паперів; б) переважають державні цінні папери, портфель стабільний, частка вкладень в нього не зростає
2	Помірковано-агресивна	а) середній рівень ризику, достатня ліквідність і прибутковість цінних паперів; б) переважають спекулятивні цінні папери, частка вкладень у цінні папери стабільна або повільно зростає
3	Агресивна (спекулятивна)	а) високі ризики, низька ліквідність і висока прибутковість цінних паперів; б) переважають високоризикові цінні папери, частка вкладень активно зростає

Якщо ж здійснюється фінансування якісно нових банківських технологій, послуг – це інноваційні інвестиції (вкладення капіталу, пов'язані із науково-технічним прогресом). Основними формами інноваційних інвестицій є вкладення коштів у придбання ліцензії, програмних продуктів, фінансування наукових розробок тощо. З метою розширення діяльності банку, просування банківського продукту банк здійснює інвестиції у відкриття нових філій та відділень. Мережа філій, яка розташована у безпосередній близькості до клієнтів з висококваліфікованим персоналом, є важливим джерелом залучення депозитів і центром прибутків комерційного банку. Що стосується банківського зовнішнього реального інвестування, то спектр напрямів цього процесу значно ширший і зачіпає різні аспекти діяльності банків як за їх власний кошт, так і шляхом виконання посередницьких функцій: довгострокові інвестиційні кредити, лізингове кредитування, іпотечні кредити, проектне фінансування тощо.

Інвестиційна діяльність банку – це складне та багатогранне явище. Банк як основний учасник інвестиційних відносин, акумулює значні обсяги фінансових ресурсів населення через використання різноманітних грошово-кредитних і фінансових інструментів та переспрямовує їх іншим учасникам інвестиційного процесу задля прискорення відтворювального процесу й економічного зростання країни. Тому цій сфері діяльності банків потрібно приділяти значну увагу.

На сьогодні виділяється кілька основних моделей банків, які передбачають інвестиції як один із основних напрямків діяльності. *У першій моделі (американська)* передбачається чіткий поділ значення звичайного комерційного банку (надання кредитно-фінансових послуг) і завдань, спрямованих на інвестування. Модель вперше була взята на озброєння в середині 30-х років в США, після ратифікації закону Гласса-Стігола. Також подібна модель має назву саксонської (за принципом найбільшого поширення). Градація спостерігалася аж до 1999 року, коли впровадження в законодавство закону Грема-Ліча дало змогу звичайним банкам створювати структурні підрозділи, що займаються вкладенням коштів у цінні папери. Саме з тих пір в побуті фінансистів з'явився вираз «фінансовий супермаркет» – організація, яка займається усіма можливими фінансовими послугами.

Друга модель називається континентальна (або європейська) і передбачає існування універсальних комерційних організацій, у складі яких є окремі підрозділи, що займаються торгівлею цінних паперів, інвестуванням, роботою на ринку капіталу, а також наданням стандартних кредитно-фінансових послуг. Як приклад можна привести Deutsche Bank у ФРН або Paribas Group у Франції.

Вітчизняні банки характеризуються наявністю змішаної моделі. Банки беруть безпосередню участь в інвестуванні у промисловість, а ринок цінних паперів розвивається все більше з кожним роком. Існують як універсальні комерційні банки з ліцензіями, так і специфічні організації. До другої категорії належать брокерська, дилерська, депозитарна й управлінська діяльність. Відзначимо, що у вітчизняному законодавстві не закріплюються поняття інвестиційної діяльності банківських організацій і немає правових інструментів регулювання саме цієї галузі діяльності.

Послуги та види інвестиційної діяльності. Інвестиційна діяльність комерційних банків є найпрестижнішим напрямком, який, до того ж, є найприбутковішим. Саме тому компанії, що займаються наданням фінансово-кредитних послуг, прагнуть стати учасниками вільних ринків цінних паперів і займатися інвестиційними проектами.

Інвестиційні банки, що існують в закордонних країнах, займаються наданням таких послуг для своїх клієнтів:

- кастодіальні і депозитарні;
- консультативна діяльність;
- брокерські послуги;
- варіанти реструктуризації для бізнесу за допомогою M & A;
- збільшення прибутку завдяки залученню фінансів.

Для того, щоб банки могли займатися інвестуванням за цими напрямками, вони розвивають кілька напрямів, які умовно поділяються на внутрішні та зовнішні.

Зовнішні види інвестиційної діяльності. Зовнішні види інвестування орієнтовані на виконання двох видів завдань: залучення сторонніх капіталовкладень і супровід процесів злиття і поглинання. У разі залучення капіталовкладень найчастіше ведеться мова про розміщення та управління вкладками (зокрема, цінними паперами) своїх клієнтів. Проте також існують і варіанти сторонніх капіталовкладень шляхом запуску спеціальних способів інвестиційного кредитування фізичних і юридичних осіб.

Зовнішні види діяльності – це загальна категорія, яка поділяється на кілька основних напрямків:

- консультації клієнтів, які планують розміщувати цінні папери;
- проведення управління синдикатами;
- робота з паперами своїх клієнтів;
- забезпечення обслуговування клієнтських і власних цінних паперів на первинних і вторинних ринках.

Коли на ринку держави є процвітаюча фінансова система, комерційні банки, в цілі яких входить інвестиційна діяльність, часто використовують варіант злиття і поглинання у якості надійної схеми отримання прибутку.

Переважає більшість вітчизняних компаній не досягли того рівня, коли стає явним питання необхідності проведення процедур М & А, за яким необхідно звертатися в інвестиційні банки.

У тому ж разі, якщо банківська організація надає послуги злиття і поглинання, є такі напрямки діяльності:

- консультування клієнтів по варіантам і способам реорганізації бізнесу;
- фактична реорганізація компанії і подальший її розпродаж;
- розробка і впровадження ефективних механізмів протидії злиття;
- формування та продаж пакетів акцій;
- залучення фінансів для проведення злиття або поглинання.

9.2. Питання для самоперевірки

1. Навести дискусійне трактування змісту кредитної діяльності банку.
2. Пояснити неможливість ототожнення понять «кредитна діяльність банку» та «кредитні операції банку», «кредитування».
3. Обґрунтувати логічну схему підпорядкованості базових понять кредитної діяльності банківської установи.
4. Які можна виділити три основні рівні системи принципів банківського кредитування?

5. Пояснити сутність кредитного процесу банку.
6. Перелічити етапи кредитного процесу банку.
7. У чому полягає призначення мідл-офісу банку?
8. У чому полягає призначення фронт-офісу банку?
9. Охарактеризувати головну мету процесу управління кредитним портфелем банку.
10. Пояснити сутність традиційного підходу до управління кредитним портфелем банку.
11. Пояснити сутність нетрадиційного підходу до управління кредитним портфелем банку.
12. Як обчислюється ефективність управління кредитним портфелем?
13. Що таке кредитний потенціал банку?
14. Назвати мету інвестиційної діяльності комерційних банків.
15. Надати та обґрунтувати порівняльну характеристику типів інвестиційної політики.
16. Перелічити зовнішні види інвестиційної діяльності.

9.3. Тестові завдання

1. Неможливість ототожнення понять «кредитна діяльність банку» та «кредитні операції банку», «кредитування» зумовлена:

- а) відмінністю їх змісту;
- б) засобами здійснення;
- в) результатами здійснення;
- г) термінами здійснення.

2. До загальноекономічних принципів банківського кредитування належать:

- а) поверненості;
- б) відповідність ринковим відносинам;
- в) забезпеченості;
- г) строковості.

3. До особливих принципів банківського кредитування належать:

- а) раціональності;
- б) ефективності;
- в) забезпеченості;
- г) комплексності.

4. Супроводження кредитного проекту передбачає:

- а) латентний контроль за виконанням умов кредитного договору позичальником, цільовим використанням кредиту, своєчасним і повним його погашенням, сплатою відсотків та інших платежів;

- б) ведення кредитного файлу;
- в) підтримка дружніх контактів із позичальником;
- г) щомісячна оцінка кредитного ризику шляхом аналізу діяльності позичальника.

5. Національний банк України дає змогу комерційним банкам надавати кредити:

- а) для здійснення господарської діяльності позичальників;
- б) формування та збільшення статутного капіталу банків;
- в) формування та збільшення статутного капіталу інших господарських товариств;
- г) придбання цінних паперів будь-яких підприємств.

6. Органом спеціалізованого контролю за кредитною діяльністю комерційних банків є:

- а) Фонд державного майна України;
- б) Державна аудиторська служба України;
- в) Національний банк України;
- г) Державна фіскальна служба України.

7. На кредитний потенціал банку впливають взаємопов'язані фактори:

- а) загальна сума мобілізованих грошових ресурсів;
- б) структура зобов'язань банку;
- в) нормативи обов'язкових резервів та режими їх використання, встановлені НБУ;
- г) усі відповіді правильні.

8. До занять інвестиційною діяльністю банків спонукають причини:

- а) розширення дохідної і клієнтської бази;
- б) висока ризиковість кредитних операцій;
- в) прагнення оптимізувати оподаткування банківських доходів;
- г) усі відповіді правильні.

9. Характерними ознаками консервативної інвестиційної політики банку є:

- а) мінімальні ризики, висока надійність і ліквідність цінних паперів, переважають державні цінні папери, портфель стабільний, частка вкладень в нього не зростає;
- б) середній рівень ризику, достатня ліквідність і прибутковість цінних паперів, переважають спекулятивні цінні папери, частка вкладень у цінні папери стабільна або повільно зростає;
- в) високі ризики, низька ліквідність і висока прибутковість цінних паперів, переважають високоризикові цінні папери, частка вкладень активно зростає;
- г) мінімальні ризики, висока надійність і ліквідність цінних паперів, частка вкладень у цінні папери стабільна або повільно зростає.

10. Характерними ознаками помірковано-агресивної інвестиційної політики банку є:

- а) мінімальні ризики, висока надійність і ліквідність цінних паперів, переважають державні цінні папери, портфель стабільний, частка вкладень в нього не зростає;
- б) середній рівень ризику, достатня ліквідність і прибутковість цінних паперів, переважають спекулятивні цінні папери, частка вкладень у цінні папери стабільна або повільно зростає;
- в) високі ризики, низька ліквідність і висока прибутковість цінних паперів, переважають високоризикові цінні папери, частка вкладень активно зростає;
- г) мінімальні ризики, висока надійність і ліквідність цінних паперів, частка вкладень у цінні папери стабільна або повільно зростає.

11. Характерними ознаками агресивної (спекулятивної) інвестиційної політики банку є:

- а) мінімальні ризики, висока надійність і ліквідність цінних паперів, переважають державні цінні папери, портфель стабільний, частка вкладень в нього не зростає;
- б) середній рівень ризику, достатня ліквідність і прибутковість цінних паперів, переважають спекулятивні цінні папери, частка вкладень у цінні папери стабільна або повільно зростає;
- в) високі ризики, низька ліквідність і висока прибутковість цінних паперів, переважають високоризикові цінні папери, частка вкладень активно зростає;
- г) мінімальні ризики, висока надійність і ліквідність цінних паперів, частка вкладень у цінні папери стабільна або повільно зростає.

12. Вітчизняні банки характеризуються наявністю моделі інвестиційної діяльності:

- а) американської;
- б) континентальної;
- в) європейської;
- г) змішаної.

9.4. Практичні ситуації та приклади їх розв'язання

Практичне завдання № 1

Промислове підприємство звернулося в комерційний банк з листом-клопотанням про надання кредиту в сумі 7,2 млн грн для придбання виробничих запасів на термін 7 місяців під 22 % річних, запропонувавши як забезпечення кредиту належне йому майно. Залишкова вартість майна становить 11 млн грн.

Внутрішньобанківським положенням «Про кредитування» передбачено, що банк приймає в заставу майно за ринковою вартістю, яка не може перевищувати 70 % його залишкової вартості.

Необхідно:

1. Визначити рівень забезпечення повернення кредиту.
2. Пояснити отриманий результат.

Розв'язок:

1.1. Сума відсотків за кредит становитиме:

загальна сума боргу банку = $7,2 + 0,92 = 8,12$ млн грн;

ринкова вартість майна = $11 * 0,7 = 7,7$ млн грн.

1.2. Рівень забезпечення повернення кредиту складе: $7,7 / 8,12 * 100 = 94,8$ %.

2. рівень забезпечення не відповідає вимогам до застави по його вартості, оскільки ринкова вартість застави по банківській позичці має бути не менше суми кредиту і відсотків за нього.

Практичне завдання № 2

Банк ПАТ «Акцент» 17 лютого високосного року ухвалив рішення про видачу промисловому підприємству «Вітязь» кредиту в сумі 14 млн грн на термін до 17 травня цього ж року на умовах сплати 21,5 % річних. Відсотки за кредитом можуть бути обчисленими англійським, німецьким або французьким методом.

Необхідно:

1. Визначити суму відсотків за кредит англійським методом;
2. Визначити суму відсотків за кредит німецьким методом;
3. Визначити суму відсотків за кредит французьким методом;
4. Дати оцінку вигідності того чи іншого методу для клієнта і банку.

Розв'язок:

1. Сума відсотків за методом «факт / факт»: $14 \text{ млн} * 90 * 0,215 / 366 = 0,740$ млн грн.

2. Сума відсотків за методом «факт / 360»: $14 \text{ млн} * 90 * 0,215 / 360 = 0,753$ млн грн.

3. Сума відсотків за методом «30 / 360»: $14 \text{ млн} * 89 * 0,215 / 360 = 0,744$ млн грн.

4. Аналізуючи отримані суми нарахованих відсотків за позикою, приходимо до висновку, що клієнту найвигідніший для розрахунку 1-й метод, а для банку – 2-ий.

Практичне завдання № 3

Банк ПАТ «Акцент» надав підприємству «Смагард» позику в сумі 9,6 млн грн на 8 місяців під 20 % річних. Одномоментно укладено договір

страхування ризику неповернення кредиту позичальником зі страховою відповідальністю страховика по тілу кредиту та відсоткам у розмірі 80 %, і несплаті відсотків за користування кредитом.

Необхідно:

1. Визначити суму страхового відшкодування банку.
2. Пояснити інші можливі дії банку при неповерненні позичальником кредиту.

Розв'язок:

1. Сума несплачених відсотків: $\frac{9,6 \times 20 \% \times (30 * 8 - 1)}{360 \times 100 \%} = 1,27 \text{ млн грн.}$
2. Сума збитку банку = 1,27 + 9,6 = 10,87 млн грн.
3. Сума страхового відшкодування банку = 10,87 * 0,8 = 8,696 млн грн.

Практичне завдання № 4

Банк «Аваль» надав підприємству «ЛТД-основа» кредит в сумі 250 тис. дол. США терміном на 4 місяці під 19,3 % річних. Кредит оформлений кредитним договором між банком «Аваль» і позичальником «ЛТД-основа» і тристороннім договором страхування відповідальності позичальника за неповернення кредиту між позичальником, страховою компанією і банком. Відповідно до договору страхування відповідальність страховика по основному боргу – 70 %. В забезпечення також прийнято будівлю неvirобничого призначення балансовою вартістю 300 тис. дол. США з розрахунку 70 % його вартості. Позичальник – підприємство «ЛТД-основа» після закінчення терміну кредитування не повернув банку ні суми основного боргу, ні суми відсотків за користування кредитом.

Необхідно:

1. Розрахувати суму непокритого збитку банку.
2. Пояснити дії банку щодо покриття невідшкодованої суми збитків.

Практичне завдання №5.

ПАТ «Бета-банк» надав кредит в сумі 5 млн грн з 1 березня по 15 травня 2018 року на умовах сплати 18 % річних по терміновій позиції. Кредитним договором обумовлено підвищення процентної ставки на 15 % при пролонгації кредиту, на 50 % – при його простроченні. У якості забезпечення надана гарантія трикотажної фабрики (термін гарантії – до 19 травня). Кредит був пролонгований на 13 днів, після чого був погашений.

Необхідно:

1. Розрахувати загальну суму сплачених банку відсотків.
2. Ухвалити рішення щодо документального оформлення пролонгації.

Розв'язок:

1. Для розрахунку загальної суми сплачених банку відсотків знайдемо:

1.1. Суму відсотків по терміновій позиції: $\frac{5 \times 18 \% \times 75}{365 \times 100 \%} = 0,18$ млн грн.

1.2. Відсоткову ставку за пролонгований кредит: $18 * 1,15 = 20,7 \%$

1.3. Суму відсотків за пролонгований кредит:

$$\frac{5 \times 20,7 \% \times 12}{365 \times 100 \%} = 0,03 \text{ млн грн.}$$

1.4. Разом сума відсотків за фактичний термін користування кредитом:
 $0,18 + 0,03 = 0,21$ млн грн.

2. Пролонгація оформляється додатковою угодою до кредитного договору.

Термін пролонгації – до 28 травня, сума – 5 млн грн. Процентна ставка – 20,7 %.

Практичне завдання № 6

Підприємство 1 листопада високосного року отримало кредит у банку для придбання виробничих запасів в сумі 450 тис. грн строком погашення 15 листопада під гарантію материнської компанії (строк гарантії – 18 листопада). Кредитним договором між банком і позичальником передбачений відсоток за кредит у розмірі 21,4 % річних і підвищення ставки на 25 % при пролонгації кредиту, на 45 % – про прострочені.

15 листопада підприємство-позичальник звернулося в банк з клопотанням про пролонгацію терміну кредиту до 25 листопада, пояснюючи причини тимчасових фінансових труднощів несвочасною реалізацією готової продукції споживачам. Кредитні ресурси банку на 15 листопада за мінусом коштів на кореспондентському рахунку в НБУ – 3400 тис. грн, заборгованість банку по позиках – 1800 тис. грн.

Необхідно:

1. Розрахувати суму сплачених банку відсотків за весь термін користування кредитом.

2. Пояснити дії банку щодо пролонгації позики.

Практичне завдання № 7

Кредит в сумі 24 млн грн надано на 35 днів на умовах сплати 20,2 % річних по терміновій позиції, підвищення процентної ставки на 14 % при пролонгації кредиту, на 27 % – при його простроченні. Кредит був прострочений на 11 днів, після чого був погашений.

Необхідно:

1. Визначити суму, яку сплатить позичальник банку за весь термін користування кредитом.

2. Пояснити дії банку щодо пролонгації позики.

Практичне завдання № 8

Підприємство уклало з банком договір факторингу, згідно з яким банк купує у клієнта право на вимогу боргу. Сума боргу становить 460 тис. грн, процентна ставка по короткостроковим позичкам – 24,2 % річних. Термін документообігу – до 25 днів, плата за обслуговування – 2,5 %. Сума оплати дебіторських рахунків на цей момент складає 70 %.

Необхідно:

1. Визначити суму доходу банку при здійсненні операції факторингу.
2. Пояснити доцільність здійснення операції факторингу для банку і клієнта банку.

Практичне завдання № 9

Підприємство клопоче про надання йому довгострокового кредиту на 3,5 року на технічне переозброєння в сумі 376 тис. грн, виходячи з суми витрат на цей захід за кошторисом:

1. Собівартість одиниці виробу:
  - до технічного переозброєння – 78 грн;
  - після технічного переозброєння – 65 грн.
2. Обсяг випуску продукції:
  - до технічного переозброєння – 8,5 тис. одиниць на рік;
  - після технічного переозброєння – 10,8 тис. одиниць на рік.
3. Ресурси банку терміном до 4 років – 900 тис. грн.
4. Заборгованість за довгостроковими позиками клієнтів банку, виданими раніше – 500 тис. грн.

Необхідно:

1. Визначити термін довгострокового кредиту підприємству.
2. Надати оцінку можливостям банку в наданні довгострокового кредиту позичальнику.

Розв'язок:

1. Кредит може бути виданий на термін, що відповідає терміну окупності витрат.

$$\text{Термін окупності: } T = \frac{KB}{(C/C_1 - C/C_2) \times V_2}; \quad T = \frac{376}{(78 - 65) \times 10,8} = 2,68 \text{ роки}$$

2. Вільні довгострокові кредитні ресурси складають: $900 - 500 = 400$ тис. грн. Підприємство запитує 376 тис. грн, що менше, ніж 400 тис. грн.

Отже, кредит видати можна.

Практичне завдання № 10

Підприємство «ЛТД-старт» вирішило взяти великий кредит, що надається позичальнику консорціуму. В консорціум банків входять ПАТ «Аваль-банк»,

ПАТ «Гарант», ПАТ «Вексель-банк». Статутний капітал банків, що входять у консорціум дорівнює: ПАТ «Аваль-банк» – 115 млн грн, ПАТ «Гарант» – 120 млн грн, ПАТ «Вексель-банк» – 143 млн грн. Названі банки в кредитуванні цього позичальника раніше не брали участь.

Необхідно:

1. Визначити граничну суму великого кредиту, що надається позичальнику консорціуму.

2. Пояснити використання консорціумного кредитування банками і підприємствами.

Розв'язок:

1. Визначимо граничну суму великого кредиту, що надається позичальнику консорціуму:

1.1. ПАТ «Аваль-банк» = $115 * 0,25 = 28,75$ млн грн.

1.2. ПАТ «Гарант» = $120 * 0,25 = 30$ млн грн.

1.3. ПАТ «Вексель-банк» = $143 * 0,25 = 35,75$ млн грн.

1.4. Загальна сума консорціумного кредиту = 94,5 млн грн.

2. Максимальний кредитний ризик на одного контрагента не може перевищувати 25 %, отже кожен банк може видати консорціумний кредит на суму, що не перевищує 25 % його статутного капіталу. Консорціумне кредитування здійснюється банками задля диверсифікації ризиків, а підприємствами – задля реалізації крупних проектів.

Тема 10. Діяльність банків на ринку цінних паперів

Мета: засвоїти основні напрями діяльності банків на ринку цінних паперів.

Методичні вказівки до вивчення теми

Необхідно знати: види професійної діяльності банків з торгівлі цінними паперами, їх основні ознаки.

Необхідно вміти: надати загальну характеристику діяльності банків як професійних учасників ринку цінних паперів, виокремлювати і пояснювати сутність консультативної діяльності банків, обґрунтувати важливість депозитарної діяльності комерційного банку на ринку цінних паперів, пояснити необхідність внутрішнього контролю діяльності банку на ринку цінних паперів.

Основні терміни: професійна діяльність банків на фондовому ринку, спеціальні дозволи, андеррайтингова діяльність, дилерська діяльність, брокерська діяльність, діяльність з управління цінними паперами, консультаційна діяльність, діяльність по веденню реєстру власників іменних цінних паперів, депозитарна діяльність зберігача цінних паперів, інвестиційний портфель, дивіденди на вкладений капітал.

Банки як професійні учасники ринку цінних паперів. Професійна діяльність на фондовому ринку – діяльність юридичних осіб з надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, що відповідає вимогам, установленим до такої діяльності законодавством.

Професійна діяльність на ринку цінних паперів – це підприємницька діяльність з перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів й організаційного, інформаційного, технічного та іншого обслуговування випуску обігу цінних паперів, що є, здебільшого, виключним або переважним видом діяльності.

Професійну діяльність на ринку цінних паперів здійснюють юридичні та фізичні особи тільки на підставі **спеціальних дозволів (ліцензій)**, що видаються в порядку, встановленому чинним законодавством і нормативними документами Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку.

Поєднання професійної діяльності на фондовому ринку з іншими видами професійної діяльності, за винятком банківської, не допускається (крім випадків, передбачених законом).

Професійна діяльність на фондовому ринку здійснюється виключно на підставі ліцензії, що видається ДКЦПФР. Перелік документів, необхідних для отримання ліцензії, порядок її видачі та анулювання встановлюються ДКЦПФР. Професійна діяльність учасників фондового ринку, крім депозитаріїв, здійснюється за умови членства щонайменше в одній саморегульованій організації.

Професійна діяльність банків на фондовому ринку полягає у здійсненні операцій з цінними паперами для клієнтів, в інтересах клієнтів та підрозділяється на такі види:

1. Діяльність з торгівлі цінними паперами.
2. Діяльність по організаційно-технічному обслуговуванню операцій з цінними паперами.

Професійна діяльність з торгівлі цінними паперами на фондовому ринку проводиться торговцями цінними паперами – господарськими товариствами, для яких операції з цінними паперами є виключним видом діяльності, а також банками.

До професійної діяльності з торгівлі цінними паперами належать такі види діяльності:

Андеррайтингова діяльність являє собою діяльність банку по наданню послуг різним емітентам зв'язану з випуском цінних паперів та їх первинним розміщенням. Підприємства, організації, фірми, що мають намір випуску цінних паперів, звертаються з відповідним проханням до банків, тому що хочуть

використати технічні можливості банків з випуску та розміщенню цінних паперів, ресурси банків, кваліфікацію працівників. До того ж інвестори більше довіряють банкам, ніж іншим акціонерним товариствам і швидше купують випущені ними цінні папери. Варто розуміти, що андеррайтингові послуги надаються у відношенні тільки тих цінних паперів, що мають вільний обіг. Для ефективнішого здійснення андеррайтингових послуг банки можуть створювати об'єднання у виді консорціумів або синдикатів. Оплата послуг банків-андеррайтерів здійснюється емітентом, здебільшого, завдяки різниці між емісійною ціною і номінальною вартістю цінних паперів. У разі публічного розміщення цінних паперів андеррайтер може брати на себе зобов'язання за домовленістю з емітентом щодо гарантування продажу всіх цінних паперів емітента, що підлягають розміщенню, або їх частини. Якщо випуск цінних паперів публічно розміщується не в повному обсязі, андеррайтер може здійснити повний або частковий викуп нереалізованих цінних паперів за визначеною в договорі фіксованою ціною на засадах комерційного представництва відповідно до взятих на себе зобов'язань. Банк-андеррайтер розміщає випущені цінні папери як серед інвесторів, так і серед дилерів.

Дилерська діяльність полягає у наданні послуг, які здійснюються на постійній основі, по придбанню та продажі певних цінних паперів від свого імені та за свій кошт. Джерелом доходу дилера є різниця між ціною продажу певного цінного папера та ціною його придбання. Банк-дилер у будь-який свій робочий час має бути готовим до того, що до нього можуть звернутися клієнти з пропозицією придбати у нього або продати йому цінні папери, якими він торгує. І банк не має право відмовити, якщо клієнти згодні з цінами, встановленими банком-дилером. Здебільшого, кожен дилер спеціалізується на продажі-купівлі цінних паперів якогось певного виду. Виходячи з цього, дилер зобов'язаний мати в достатній кількості необхідні цінні папери і кошти для їх придбання.

Брокерська діяльність полягає у наданні послуг клієнтам по купівлі-продажу цінних паперів коштом клієнтів на підставі договорів доручення або комісії. Брокерська діяльність здійснюється банками як на біржовому, так і на позабіржових ринках. Банк-брокер діючи за договором доручення здійснює угоди купівлі-продажу цінних паперів від імені та коштом клієнтів. У рамках договору комісії зазначені угоди банк-брокер здійснює коштом клієнта, але від свого імені.

Сторони можуть укладати як договори на виконання разової заявки, так і договори на обслуговування протягом визначеного терміну. Договір на виконання разової заявки передбачає виконання операцій певного виду з конкретними цінними паперами. Договір на обслуговування передбачає, що банк протягом визначеного терміну виконує заявки клієнта.

Діяльність з управління цінними паперами – це діяльність, яку здійснює банк від свого імені за винагороду на основі договору довірчого управління цінними паперами. За договором довірчого управління одна сторона (засновник управління) передає іншій стороні (довірчому управляючому) на певний термін майно в довірче управління, а довірчий управляючий зобов'язується здійснити управління цим майном в інтересах засновника управління або зазначеного ним особи (вигодоотримувача). Водночас передача майна у довірче управління не приводить до переходу права власності на нього до довірчого управляючого. У цьому полягає основна відмінність довірчого управління від трасту, при якому право власності переходить до агента-управляючого (довірча власність). Довірчий управляючий має право робити у відношенні переданого майна будь-які юридичні і фактичні дії в інтересах засновника управління або вигодоотримувача, діючи за таких умов від свого імені, але вказуючи, що виступає як довірчий управляючий. Предметом довірчого управління можуть бути цінні папери, грошові кошти, призначені для інвестування в цінні папери, а також цінні папери і грошові кошти, отримані у процесі управління цінними паперами.

Банк-торговець цінними паперами, має право укладати договори про управління цінними паперами з фізичними та юридичними особами. Сума договору про управління цінними паперами з одним клієнтом-фізичною особою має становити не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам. Істотні умови договору про управління цінними паперами встановлюється законодавством та за домовленістю сторін.

Для провадження діяльності з управління цінними паперами грошові кошти клієнта зараховуються на окремий поточний рахунок у банку окремо від власних коштів, коштів інших клієнтів та відповідно до умов договору про управління цінними паперами. Банк-торговець цінними паперами, звітує перед клієнтами про використання їх грошових коштів.

Банк вправі використовувати грошові кошти клієнтів, якщо це передбачено договором про управління цінними паперами. Договором про управління цінними паперами може бути передбачено розподіл між сторонами прибутку, отриманого банком від використання грошових коштів клієнта.

З професійними видами діяльності банку тісно зв'язана консультативна діяльність.

Консультаційна діяльність передбачає надання консультаційних послуг клієнтам у виді рекомендацій. Найчастіше такі послуги не можна розглядати як окрему послугу. У більшості випадків надання рекомендацій присутні як складова частина таких послуг як брокерські послуги, послуги по управлінню цінними паперами. Клієнт найбільше зацікавлений у

рекомендаціях банку при звертанні до нього як до брокера. У цьому разі брокер рекомендує клієнту які цінні папери має сенс купувати і які продавати, надає аналітичний огляд ринку, детальне дослідження потенційного об'єкту інвестицій. Водночас надання рекомендацій клієнту може мати характер окремої послуги. У ряді випадків клієнт може мати потребу в консультуванні з питань не зв'язаних з фінансовим ринком та діяльністю банку. Прикладами таких питань можуть бути: проведення загальних зборів акціонерів, захист інтересів клієнта в суді, мінімізація податкових платежів, оптимізація ресурсів та інші питання, що вимагають фінансових і юридичних пізнань. Оскільки на більшості українських підприємств кваліфіковані юристи і фінансисти відсутні, а банки їх мають, то у комерційних банків з'являється можливість продавати послуги своїх фахівців.

Діяльність по веденню реєстру власників іменних цінних паперів передбачає виконання банками функцій «нагляду» за процесами переходу права власності на випущені цінні папери. Основними споживачами послуг банків-реєстраторів є емітенти, що випускають іменні цінні папери, а також інвестори, що їх купують і продають. Усі зміни права власності на іменні цінні папери знаходять відображення у реєстрі власників іменних цінних паперів. До реєстру вносяться відомості про кожну іменну акцію, включаючи відомості про її власника, час придбання акцій, кількості акцій у кожного акціонера.

Депозитарна діяльність комерційного банку на ринку цінних паперів – це надання послуг щодо зберігання цінних паперів та обліку прав власності на цінні папери, а також обслуговування угод з цінними паперами. Вона може здійснюватися юридичними особами, що отримали в установленому порядку дозвіл Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку на здійснення депозитарної діяльності.

Депозитарна діяльність комерційного банку поділяється на такі види:

- відповідальне зберігання та облік прав власності на цінні папери;
- депозитарні операції з цінними паперами, тобто комплекс облікових дій, результатом яких є зміна залишків на рахунку депо (депозитарного обліку);
- розрахунково-клірингові операції по угодах з цінними паперами, які укладаються на фондових біржах або в електронних торговельно-інформаційних мережах.

Депозитарна діяльність зберігача цінних паперів передбачає виконання банками функцій збереження цінних паперів та обліку прав власності на цінні папери.

Об'єктом депозитарної діяльності зберігача цінних паперів можуть виступати цінні папери випущені як у документарній формі, так і в

бездокументарній. При бездокументарній формі весь випуск оформляється глобальним сертифікатом. **Глобальний сертифікат** – документ, що підтверджує право на проведення операцій з цінними паперами цього випуску в Національній депозитарній системі.

Для обслуговування обігу цінних паперів та обліку прав власності на них, зберігачі відкривають рахунки в цінних паперах власникам цінних паперів – юридичним і фізичним особам, резидентам і нерезидентам, які після відкриття рахунка здобувають статус депонента.

Цінні папери зберігають двома способами:

- відокремленим;
- колективним.

При *відокремленому способі* зберігання банк зобов'язаний вести облік цінних паперів із зазначенням індивідуальних ознак їх сертифікатів. До індивідуальних ознак сертифікатів цінних паперів належать, зокрема, серії та номери. Відокремленим способом можуть зберігатися тільки цінні папери в документарній формі на пред'явника.

Знерухомлені іменні цінні папери в документарній формі та цінні папери, випущені в бездокументарній формі зберігаються депозитарними установами винятково *колективним способом*. При колективному способі зберігання банки ведуть облік цінних паперів без зазначення їх індивідуальних ознак. Колективним способом зберігаються знерухомлені цінні папери, випущені у документарній формі, та цінні папери, випущені у бездокументарній формі.

Організація діяльності спеціалізованих підрозділів банку на ринку цінних паперів. Об'єктивні причини, які ставлять банки у вигідніше становище перед іншими учасниками фондового ринку:

– фактор довіри до банку. Якщо банк користується довірою у своїх клієнтів, це довіра, здебільшого, клієнти переносять на цінні папери, що розміщуються банком. Посередництво банку є своєрідною гарантією того, що проведені в інтересах і за дорученням клієнтів операції з цінними паперами відповідають чинному законодавству і правилам, прийнятим на ринку цінних паперів;

– акумулювання у банках значною інформації про розвиток окремих сегментів ринку цінних паперів, про зміну курсової вартості, про найбільш ліквідні цінні папери, про фінансовий стан і можливі перспективи розвитку потенційних емітентів та інвесторів тощо;

– наявність кваліфікованого персоналу дає змогу банкам оперативно і адекватно оцінювати ситуацію, що складається на ринку цінних паперів;

– можливості банку, пов'язані з використанням мережі своїх відділень і філій;

– розвинена інфраструктура, що дає змогу враховувати різні інтереси клієнтів, пов’язані з цінними паперами.

Роль банків як учасників ринку цінних паперів полягає в такому:

– активізують учасників ринку, роблячи вплив на їхній професійний рівень;
– ініціюють створення нових для української фінансової системи інструментів (варанти, ф’ючерси, опціони, та ін);

– сприяють розвитку інфраструктури ринку цінних паперів (депозитарії, кліринги, інформаційні, консалтингові фірми і т. п.);

– створюють умови для значного припливу в українську економіку портфельних і прямих інвестицій західних фінансових інститутів.

Сукупність цінних паперів, придбаних банком шляхом активних операцій з метою отримання прибутків, складає його **інвестиційний портфель**. У цю сукупність входять зобов’язання, які обертаються на ринку у вигляді акцій, облігацій та векселів.

Участь банку в капіталі акціонерного товариства дає змогу отримувати **дивіденди на вкладений капітал**, а також бути співвласником цього товариства.

Організація внутрішнього контролю діяльності банку на ринку цінних паперів. Відповідно до українського законодавства і нормативно-правових актів Національного банку України банківські установи створюють резерви у разі зменшення корисності цінних паперів, тобто при визначенні втрат економічної вигоди в сумі перевищення балансової вартості цінних паперів над сумою очікуваного відшкодування.

Банк здійснює перегляд на зменшення корисності цінних паперів, зарахованих до портфеля на продаж, портфеля до погашення та інвестицій в асоційовані компанії (крім акцій бірж і депозитаріїв).

Банки-учасники ринку цінних паперів зобов’язані організувати внутрішній контроль за відповідністю своєї діяльності законодавству про ринок цінних паперів, тобто контроль. У штаті банку мають бути контролери, у виняткову компетенцію яких входить організація зазначеного контролю. Посадові обов’язки співробітників банку, які здійснюють операції на фінансових ринках, строго регламентовані відповідно до вимог чинного законодавства та стандартів професійної діяльності. З метою запобігання конфлікту інтересів встановлюються загальні правила обігу та використання службової інформації. Конфлікт інтересів може виникнути між внутрішніми підрозділами самого банку, його співробітниками, клієнтами та іншими особами. Під службовою інформацією розуміється будь-яка інформація, яка знаходиться у розпорядженні банку і не є загальнодоступною, володіння якої ставить осіб у переважне становище порівняно з іншими учасниками

фінансового ринку. Співробітники банку, задіяні у проведенні, оформленні та обліку операцій, які мають службовою інформацією, не мають права використовувати її для укладення угод або передавати третім особам. За порушення цієї вимоги співробітники банку, а також сам банк несуть відповідальність згідно з чинним законодавством. Кожен співробітник банку при здійсненні операцій на фінансовому ринку зобов'язаний ставити інтереси клієнтів банку та самого банку вище власних і уникати укладення будь-яких угод, у вчиненні яких він може бути визнаний зацікавленою особою і які можуть негативно вплинути на інтереси клієнтів або самого банку. Співробітник зобов'язаний також доводити до відома свого безпосереднього керівництва та служби внутрішнього контролю інформацію.

Для захисту службової інформації від несанкціонованого доступу банк встановлює правила обмеження обміну інформацією між внутрішньобанківськими підрозділами, у яких передбачаються:

- письмове зобов'язання співробітників банку про нерозголошення конфіденційної інформації;
- організаційно-технічний поділ відповідних підрозділів (зокрема, закриття доступу в комп'ютерній мережі суміжних підрозділів);
- створення системи обмеження доступу до інформації різного рівня для кожного співробітника банку;
- відокремлене підпорядкування функціональних підрозділів банку.

Співробітникам фондового відділу банку забороняється виконувати протягом робочого дня операції на фінансових ринках у своїх інтересах і за свій кошт, тобто операції, що не входять в коло їх посадових обов'язків. Співробітники банку мають вживати заходів щодо запобігання маніпулювання цінами:

- одночасне виставляння доручень на купівлю і продаж цінних паперів на організованому ринку за цінами, явно відмінним від ринкових, з метою зміни ринкових цін на свою користь або вилучення іншої вигоди;
- змову двох або кількох учасників торгів або їх співробітників про купівлю-продаж на ринку цінних паперів за цінами, явно відмінним від ринкових;
- здійснення купівлі-продажу великих пакетів цінних паперів без попереднього узгодження з агентом по цьому інструменту плану здійснення операції, що запобігає можливу дестабілізацію ринку, та отримання відповідного дозволу та ін.

Банк, який проводить операції з цінними паперами, зобов'язаний будувати відносини з клієнтами на принципах сумлінності, чесності, повноти розкриття необхідної інформації, виконання доручень клієнтів виключно в їхніх інтересах. Співробітник банку має відмовитися від прийому доручень клієнта на покупку або продаж цінних паперів у таких випадках:

- немає впевненості у тому, що клієнт може оплатити операцію;
- відсутня гарантія того, що клієнт володіє цінними паперами або зможе надати їх у розпорядження банку протягом обумовленого терміну;
- якщо співробітник банку знає, підозрює або має підстави підозрювати, що грошові кошти або інше майно клієнта, залучені в операцію, були отримані незаконним шляхом. При отриманні від клієнта доручення на вчинення від її імені серії операцій з цінними паперами або про управління активами клієнта співробітник банку має діяти строго в рамках повноважень, визначених у довіреності, у якій мають бути визначені всі умови взаємовідносин клієнта і банку. Клієнт має отримати інформацію про можливі ризики по угоді. Проте співробітники банку не зобов'язані надавати додаткову інформацію та консультувати клієнта у справах, які виходять за рамки договору з клієнтом. Співробітник банку має виконати доручення клієнта у можливо короткі терміни і за оптимально можливою ціною. Розмір комісії та умови її виплати мають бути узгоджені з клієнтом. Клієнту мають бути розкриті зміст майбутніх операцій, їх мети, надана інформація про коливання цін. За кожною операцією ведеться облік за кожною угодою в обсязі, достатньому для підтвердження клієнту виконання угоди найкращим чином.

10.2. Питання для самоперевірки

1. Передати сутність професійної діяльності банку на ринку цінних паперів.
2. Розкрити процедуру випуску акцій при створенні банку.
3. Охарактеризувати структуру проспекту емісії акцій.
4. Назвати, які види облігацій можуть емітувати банки в Україні.
5. Здійснити порівняльну характеристику основних ознак іпотечних сертифікатів та іпотечних облігацій.
6. Охарактеризувати порядок випуску банками депозитних сертифікатів.
7. Охарактеризувати зміст способів зберігання банком цінних паперів.
8. Описати процедуру діяльності спеціалізованих підрозділів банку на ринку цінних паперів.
9. Охарактеризувати основні методи визначення «дійсної» вартості цінних паперів.
10. Описати порядок формування резервів на відшкодування можливих втрат за операціями з цінними паперами.
11. Охарактеризувати брокерську і дилерську діяльність банку на ринку цінних паперів.
12. Охарактеризувати діяльність банків як зберігачів і реєстраторів власників іменних цінних паперів.

10.3. Тестові завдання

1. З якою метою банк може здійснити додаткову емісію акцій?

- а) для збільшення власного капіталу;
- б) для збільшення залученого капіталу;
- в) для покриття тимчасової збиткової діяльності;
- г) для погашення заборгованості за кредитами.

2. Емітентами цінних паперів виступають:

- а) держава, в особі уповноваженого органу;
- б) юридичні особи;
- в) органи місцевого самоврядування;
- г) фізичні особи.

3. Цінні папери, що закріплюють право їх власників на виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, – це:

- а) акція;
- б) облігація;
- в) чек;
- г) вексель.

4. До професійних учасників, які діють на ринку цінних паперів, належать:

- а) зберігачі;
- б) саморегулювні організації;
- в) реєстратори;
- г) фондова біржа.

5. Які види акцій не існують?

- а) привілейовані;
- б) переказні;
- в) на пред'явника;
- г) іменні.

6. До цінних паперів не належать:

- а) акція;
- б) чек;
- в) вексель;
- г) сертифікат.

7. До об'єктивних причин, які ставлять банки у вигідніше становище перед іншими учасниками фондового ринку належать:

- а) фактор довіри до банку;
- б) акумулювання в банках незначною інформації про розвиток окремих сегментів ринку цінних паперів тощо;

- в) наявність кваліфікованого персоналу дає змогу банкам оперативно і адекватно оцінювати ситуацію, що складається на ринку цінних паперів;
- г) фактор довіри до банку та наявність кваліфікованого персоналу дає змогу банкам оперативно й адекватно оцінювати ситуацію, що складається на ринку цінних паперів.

8. Обігом цінних паперів називають:

- а) укладання та виконання угод щодо цінних паперів, яке пов'язане з їх випуском;
- б) укладання та виконання угод щодо цінних паперів, яке не пов'язане з їх випуском;
- в) укладання угод щодо цінних паперів, яке не пов'язане з їх випуском;
- г) виконання угод щодо цінних паперів, яке не пов'язане з їх випуском.

9. Для захисту службової інформації від несанкціонованого доступу банк встановлює правила обмеження обміну інформацією між внутрішньобанківськими підрозділами, у яких передбачаються:

- а) усне зобов'язання співробітників банку про нерозголошення конфіденційної інформації;
- б) організаційно-технічний поділ усіх підрозділів банку;
- в) створення системи загального доступу до інформації різного рівня для кожного співробітника банку;
- г) відокремлене підпорядкування функціональних підрозділів банку.

10. При отриманні від клієнта доручення на вчинення від її імені серії операцій з цінними паперами або про управління активами клієнта співробітник банку має:

- а) діяти в рамках повноважень, визначених у довіреності, у якій мають бути визначені окремі умови взаємовідносин клієнта і банку;
- б) діяти строго у рамках повноважень, визначених у довіреності, у якій мають бути визначені терміни взаємовідносин клієнта і банку;
- в) діяти строго у рамках повноважень, визначених у довіреності, у якій мають бути визначені усі умови взаємовідносин клієнта і банку;
- г) діяти у рамках повноважень, визначених у довіреності, у якій мають бути визначені цінові умови взаємовідносин клієнта і банку.

10.4. Практичні ситуації та приклади їх розв'язання

Практичне завдання № 1

Державні короткострокові облігації номіналом 5 грн та терміном оборення 160 днів були куплені в момент їх випуску по курсу 99 %.

Необхідно:

1. Визначити дохідність куплених облігацій для розрахункової кількості днів у році = 366.

2. Пояснити, недоліки показників, що розраховані у такий спосіб.
3. Вкажіть, який більш універсальний показник використовується для подолання вказаних обмежень.
4. Зробіть висновки за результатами розрахунків.

Розв'язок:

1. Розрахунок дохідності короткострокових облігацій, які розміщуються з дисконтом, здійснюється за формулою простих процентів. У цьому разі формула для визначення прибутковості короткострокового зобов'язання може мати такий вигляд:

$$Y = \frac{(N - P_1)}{P_1} \cdot \frac{B}{t} = \frac{(1 - K)}{K} \cdot \frac{B}{t}$$

де t – число днів до погашення;

P_1 – ціна купівлі;

N – номінал;

K – курсова вартість;

B – часова база (360 – для звичайних; 365 або 366 – для точних процентів).

Візьмемо номінал облігації за 100 %

$$Y = \frac{(100-99)}{99} \cdot \frac{366}{160} = 0,0229 \text{ або } 2,29 \% \text{ річних.}$$

2. Зауважимо, що показники розраховані у такий спосіб мають як мінімум два недоліки:

1) їх не можна використати для порівняння ефективності проведення короткострокових операцій з іншими видами інвестицій, зокрема – довгостроковими;

2) вони не враховують можливості неодноразового реінвестування отриманих прибутків протягом року за деякими видами короткострокових зобов'язань (наприклад депозитних сертифікатів НБУ, три- або шестимісячних ОВДП тощо).

3. Для подолання вказаних обмежень використовують універсальніший показник – **ефективна прибутковість** (припущення про багаторазове реінвестування коректніше враховує формула приращення за складними процентами). У зв'язку з цим для розрахунку прибутковості короткострокового зобов'язання може бути використана така **формула ефективної прибутковості (yield to maturity, YTM):**

$$YTM = \left(\frac{N}{P_1} \right)^{\frac{B}{t}} - 1,$$

де t – число днів до погашення;

P_1 – ціна купівлі;

N – номінал;

B – часова база (360 – для звичайних; 365 або 366 – для точних процентів).

$$YTM = \left(\frac{100}{99}\right)^{\frac{366}{160}} - 1 = 0,0204, \text{ або } 2,04 \% \text{ річних.}$$

4. Висновок: дохідність облігації 2,04 % річних.

Практичне завдання № 2

Державні короткострокові облігації номіналом 10 грн та терміном оборення 120 днів були куплені в момент їх випуску по курсу 98 %.

Необхідно:

1. Визначити дохідність куплених облігацій для розрахункової кількості днів у році = 366.

2. Пояснити, недоліки показників, що розраховані у такий спосіб.

3. Вкажіть, який більш універсальний показник використовується для подолання вказаних обмежень.

4. Зробіть висновки за результатами розрахунків.

Практичне завдання № 3

Вексель на суму 95 тис. грн було пред'явлено в банк для оплати за 30 днів до терміну його погашення. Банк для його визначення буде використовувати відсоткову ставку і облікову ставку, що складають 9 % річних (розрахункова кількість днів у році при використанні відсоткової ставки – 365, а облікової – 360).

Необхідно:

1. Визначити суму, отриману пред'явникові векселя, і суму доходу банку.

2. Зробіть висновки за результатами розрахунків.

Розв'язок:

У зв'язку з тим, що в умові вказана різна розрахункова кількість днів потрібно спочатку визначити еквівалентність відсоткової та облікової ставок.

1.1. Еквівалентність розраховуємо за формулами:

$$r = \frac{365 \times d}{360 - t \times d};$$

$$d = \frac{360 \times r}{365 + t \times r};$$

де r – відсоткова ставка;

d – облікова ставка;

t – кількість днів до терміну погашення.

$$r = \frac{365 \times 0,9}{360 - 30 \times 0,9} = 0,9865 \text{ або } 9,865;$$

$$d = \frac{360 \times 0,9}{365 + 30 \times 0,9} = 0,9586 \text{ або } 9,586.$$

1.2. Розраховуємо суми дисконту (суму, яку отримує банк) за формулою:

$$D = \frac{S \times r}{100 \times 365} \times t,$$

де S – номінальна сума векселя,

$$D = \frac{95000 \times 0,9865}{100 \times 365} \times 30 = 77,028, \text{ або } 770,28 \text{ грн.}$$

1.3. Розраховуємо суму яка буде сплачена пред'явникові векселя:

$$95000 - 770,28 = 94229,72 \text{ грн}$$

2. Висновок: пред'явник векселя отримає 94229,72 грн; сума доходу банку буде становити 770,28 грн.

Практичне завдання № 4

Вексель на суму 180 тис. грн було пред'явлено в банк для оплати за 30 днів до терміну його погашення. Банк для його визначення буде використовувати відсоткову ставку і облікову ставку, що складають 18 % річних (розрахункова кількість днів у році при використанні відсоткової ставки – 365, а облікової – 360).

Необхідно:

1. Визначити суму, отриману пред'явникові векселя, і суму доходу банку;
2. Зробіть висновки за результатами розрахунків.

Тема 11. Фінансовий моніторинг банківської діяльності

Мета: засвоїти сутність **фінансового моніторингу банківської діяльності**

11.1. Методичні вказівки до вивчення теми

Необхідно знати: сутність і структуру функціонування системи фінансового моніторингу в Україні.

Необхідно вміти: надати загальну характеристику суб'єктів первинного і державного фінансового моніторингу в Україні, виокремлювати і пояснювати сутність заходів, які необхідно впроваджувати для забезпечення якості фінансового моніторингу, обґрунтувати важливість легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та відмивання грошей.

Основні терміни: фінансовий моніторинг, обов'язковий фінансовий моніторинг, первинний фінансовий моніторинг, державний фінансовий моніторинг, суб'єкти первинного фінансового моніторингу, суб'єкти державного фінансового моніторингу, відмивання грошей, розміщення, шарування, інтеграція, Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF).

Основні положення теми

Поняття і структура функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. Суб'єкти первинного і державного фінансового моніторингу в Україні. *Фінансовий моніторинг* визначено, як: сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

Закон України № 249-IV «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом».

Обов'язковий фінансовий моніторинг – це сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу з аналізу інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України.

Спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань фінансового моніторингу є Державний комітет фінансового моніторингу, який діє на підставі Положення, затвердженого Указом Президента України від 24 грудня 2004 р. 1527/2004.

Система фінансового моніторингу: первинний та державний.

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу:

- банки, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
- платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрінгові та клірингові установи;
- товарні, фондові та інші біржі;
- професійні учасники ринку цінних паперів;
- компанії з управління активами;
- оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;
- філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;
- спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу: суб'єкти підприємницької діяльності;

- суб'єкти господарювання;
- нотаріуси, адвокати, аудитори, аудиторські фірми;
- фізичні особи – підприємці та юридичні особи, які проводять фінансові операції.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу:

- Національний банк України;
- Міністерство фінансів України;
- Міністерство юстиції України;
- Міністерство транспорту та зв'язку України;
- Міністерство економіки України;
- Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України.

Наглядним органом банківського сектору виступає НБУ, який, виконує наглядові та регулятивні функції покладені на нього як на суб'єкта державного фінансового моніторингу, згідно базового закону, а також Закону України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність».

Забезпечення якості фінансового моніторингу характеризується сукупністю заходів, що плануються і реалізуються для створення необхідних умов його формування за стадіями у такий спосіб, щоб ця інформація була корисною користувачам та відповідала встановленим рівням критеріїв якості.

Сукупність заходів, які необхідно впроваджувати для забезпечення якості фінансового моніторингу:

- ❖ підвищення кваліфікаційного рівня працівників, відповідальних за проведення фінансового моніторингу (далі – відповідальних працівників);
- ❖ підвищення рівня компетентності відповідальних працівників;
- ❖ забезпечення взаємодії між працівниками;
- ❖ розподіл повноважень між працівниками;
- ❖ проведення роз'яснювальної роботи;
- ❖ моніторинг клієнтів;
- ❖ контроль якості фінансового моніторингу.

Необхідно проводити оцінку існуючих та потенційних клієнтів суб'єкта фінансового моніторингу та їх фінансових операцій та запровадити процедуру постійного перегляду оцінки наявних клієнтів. При розгляді питань щодо клієнтів доцільно розробляти процедури оцінювання власне їх та їхніх інформаційних потреб і фінансових операцій, порядок моніторингу співробітництва з ними, встановлення механізму нагляду за дотриманням виконання цього напрямку працівниками суб'єкта фінансового моніторингу.

При розробці заходів з контролю якості фінансового моніторингу необхідно запровадити постійний моніторинг адекватності й ефективності

політики та процедур її контролю, для чого сформувати графік перегляду (оцінки) фактичних значень критеріїв якості, визначення порядку ознайомлення персоналу з результатами відповідного контролю, розробки механізму нагляду за дотриманням встановлених вимог щодо якості фінансового моніторингу персоналом суб'єкта фінансового моніторингу.

Конкретний перелік заходів із забезпечення якості визначається завданнями, що ставить система управління перед суб'єктом фінансового моніторингу. Розробку та контроль впровадження конкретних заходів у межах суб'єкта фінансового моніторингу мають здійснювати залежно від притаманної специфіки відповідні державні контрольні органи та вища ланка управління суб'єкта фінансового моніторингу.

Сутність та засоби легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та відмивання грошей.

Президентська комісія США по боротьбі з організованою злочинністю в 1984 р. використовувала таке формулювання: *відмивання грошей* – це процес, за допомогою якого ховається існування, незаконне походження або незаконне використання доходів і потім ці доходи маскуються у такий спосіб, ніби вони були отримані від законної діяльності. Першим міжнародним актом, спрямованим на боротьбу з відмиванням грошей, стала Віденська конвенція ООН «Про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин» від 20 грудня 1988 р., що сильно вплинула на розвиток відповідного законодавства західних країн.

Вперше визначення терміну *відмивання грошей* зустрічається у Директиві Парламенту та Ради ЄС «*Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей (2005/60/ЄЕС)*». У цьому документі надано найвичерпніше визначення терміну відмивання грошей.

Сутність цього терміну полягає у тому, що в міжнародній практиці такі дії визначаються у таких чотирьох елементах:

➤ *перетворення і передача майна*, знаючи, що це майно отримане унаслідок злочинної діяльності або в співучасті у такій діяльності з метою приховування або маскування незаконного походження коштів, або надання допомоги будь-якій особі, втягненій у таку діяльність, з метою запобігання юридичних наслідків цієї діяльності;

➤ *приховування або маскування дійсних джерел, місцезнаходження, розміщення, переміщення, приналежності прав або власності майна*, знаючи, що таке майно отримане унаслідок злочинної діяльності або співучасті у такій діяльності;

➤ *придбання, володіння або користування майном*, знаючи, що таке майно отримане унаслідок злочинної діяльності або співучасті в такій діяльності;

➤ *співучасть, надання допомоги, спроби щодо здійснення або надання допомоги у здійсненні, підбурюванні, сприянні або наданні порад* щодо здійснення дій, зазначених у попередньому пункті такої діяльності.

➤ *Відмивання грошей* – досить складний процес: доходи, отримані злочинним шляхом, проводяться через фінансову систему з метою приховання їх нелегального походження і надання їм виду законно отриманих. Хоча процес відмивання грошей найчастіше складається зі складної послідовності операцій, та аналіз міжнародних нормативних актів показує, що загалом він зводиться до **трьох основних дій**:

❖ *Розміщення* – це фізичне розміщення наявних коштів у фінансові інструменти, а також розміщення коштів, територіально віддалене від місць їх походження.

❖ *Шарування* – відокремлення незаконних доходів від їх джерел шляхом створення складного ланцюга фінансових операцій, спрямованих на маскуванню аудиторського сліду цих доходів.

❖ *Інтеграція* – надання видимості легальності злочинно отриманим фінансовим коштам. На цій фазі гроші знаходять легальне джерело походження та інвестуються в легальну економіку.

До легалізації злочинних доходів належать:

- приховування слідів надходження доходів, отриманих з нелегальних джерел;
- створення вигляду законності отримання доходів;
- приховування осіб, що отримують незаконні доходи й ініціюють сам процес відмивання;
- забезпечення зручного й оперативного доступу до коштів, отриманих з нелегальних джерел;
- створення умов для безпечного і комфортного споживання відмитих коштів;
- створення умов для безпечного інвестування доходів у легальний бізнес.

Міжнародне регулювання боротьби з відмивання грошей. Першою міжнародною організацією створеною для боротьби з відмиванням грошей стала *Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)* – створена у 1989 році країнами великої сімки, як міжурядовий орган боротьби з відмиванням грошей.

На сьогодні FATF досить потужна організація яка ***виступає світовим координатором боротьби з відмиванням грошей*** і включає більше 30 країн.

Основні завдання FATF:

❖ контроль за виконанням 40 рекомендацій, а також 9 спеціальних рекомендацій FATF. Усі країни-члени FATF самостійно виконують рекомендації, водночас контроль за їх виконанням 2х-рівневий: кожного року проходить самоаналіз, а також аналіз з боку іншої країни-учасниці FATF;

❖ розгляд тенденцій у сфері боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, і прийняття контрзаходів. Оскільки відмивання грошей знаходиться у постійному розвитку, тенденції якого необхідно постійно відслідковувати, то країни-члени постійно збирають і оброблюють найновішу інформацію, щодо сучасних методів відмивання грошей;

❖ розповсюдження ідеї боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, по всьому світу. Організація підтримує встановлення міжнародної системи протидії відмивання грошей, яка базується на збільшенні країн-учасниць FATF. Також, для збільшення ефективності протидії відмиванню грошей і протистоянню міжнародним злочинним угрупованням, створюються міжнародні регіональні організації за типом всесвітньо визнаної FATF.

Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей було **40 Рекомендацій FATF**.

Для кожної Рекомендації визначено чотири можливих рівня відповідності національної системи протидії відмиванню грошей:

- ***відповідає рекомендації;***
- ***загалом відповідає рекомендації;***
- ***частково відповідає рекомендації;***
- ***не відповідає рекомендації.***

У виняткових випадках Рекомендація може бути визначена як така, що не застосовується.

Важливу роль відіграють банки у процесі фінансового моніторингу. З метою забезпечення реалізації норм Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом», Національним Банком України було розроблено та затверджено «Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» (№ 189 від 14.05.2003 року), ***який визначає функції фінансового моніторингу в банку:***

- проведення, у встановленому законом порядку ідентифікації особи, яка здійснює фінансову операцію і підлягає фінансовому моніторингу або відкриває рахунок (зокрема депозитний);
- виявлення і реєстрацію фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу;
- надання Уповноваженому органу інформації про фінансову операцію, яка підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу;

- співпраця з працівниками Уповноваженого органу в проведенні аналізу фінансових операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;
- надання у відповідності із законодавством додаткової інформації на запит уповноваженого органу, пов'язаної з фінансовими операціями, які стали об'єктом фінансового моніторингу;
- сприяння суб'єктам державного фінансового моніторингу з питань проведення аналізу фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу;
- проведення заходів щодо попередження розголошенню (зокрема осіб, стосовно фінансових операцій яких проводиться перевірка) інформації, яка надається уповноваженому органу, та іншої інформації з питань фінансового моніторингу (зокрема про факт надання такої інформації);
- забезпечення зберігання документів, що стосуються ідентифікації осіб, які здійснюють фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу й усієї документації про проведення такої операції протягом п'яти років після проведення операції.

11.2. Питання для самоперевірки

1. Надайте поняття системі фінансового моніторингу в Україні.
2. Охарактеризуйте суб'єкти первинного та державного фінансового моніторингу.
3. У чому полягає сутність та економіко-правова характеристика поняття «легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом»?
4. Опишіть процес «відмивання грошей» через фінансову систему.
5. Наведіть приклади легалізації злочинних доходів.
6. Яка міжнародна організація виступає світовим координатором боротьби з відмиванням грошей?
7. Назвіть основні завдання, які ставить перед собою організація FATF.
8. За якими розділами поділені Сорок Рекомендацій FATF, їх спрямування?
9. Яку роль відіграють банки у процесі фінансового моніторингу?
10. Визначіть основні функції фінансового моніторингу в банку.

11.3. Тестові завдання

1. Обов'язковий фінансовий моніторинг – це:

- а) сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу з аналізу інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами вторинного фінансового

моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України;

б) сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу з аналізу інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України;

в) сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу;

г) сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

2. Фінансовий моніторинг – це:

а) сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу з аналізу інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами вторинного фінансового моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України;

б) сукупність заходів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу з аналізу інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України;

в) сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу;

г) сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

3. Суб'єкти первинного фінансового моніторингу – це:

а) банки, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;

- б) платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрінгові та клірингові установи;
- в) товарні, фондові та інші біржі;
- г) усі відповіді правильні.

4. Суб'єкти державного фінансового моніторингу – це:

- а) Національний банк України;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Міністерство юстиції України;
- г) усі відповіді правильні.

5. Наглядним органом банківського сектору у сфері фінансового моніторингу виступає:

- а) Національний банк України;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Міністерство юстиції України;
- г) Міністерство економіки України.

6. Заходи, які необхідно впроваджувати для забезпечення якості фінансового моніторингу:

- а) підвищення кваліфікаційного рівня працівників, відповідальних за проведення фінансового моніторингу;
- б) підвищення рівня компетентності відповідальних працівників;
- в) забезпечення взаємодії між працівниками;
- г) усі відповіді правильні.

7. Відмивання грошей – це:

- а) процес, за допомогою якого ховається існування, незаконне походження або незаконне використання доходів і потім ці доходи маскуються у такий спосіб, ніби вони були отримані від законної діяльності;
- б) фізичне розміщення наявних коштів у фінансові інструменти, а також розміщення коштів, територіально віддалене від місць їх походження;
- в) відокремлення незаконних доходів від їх джерел шляхом створення складного ланцюга фінансових операцій, спрямованих на маскування аудиторського сліду цих доходів;
- г) надання видимості легальності злочинно отриманим фінансовим коштам.

8. Розміщення, як дія з відмивання грошей – це:

- а) процес, за допомогою якого ховається існування, незаконне походження або незаконне використання доходів і потім ці доходи маскуються у такий спосіб, ніби вони були отримані від законної діяльності;
- б) фізичне розміщення наявних коштів у фінансові інструменти, а також розміщення коштів, територіально віддалене від місць їх походження;

- в) відокремлення незаконних доходів від їх джерел шляхом створення складного ланцюга фінансових операцій, спрямованих на маскуванню аудиторського сліду цих доходів;
- г) надання видимості легальності злочинно отриманим фінансовим коштам.

9. Шарування, як дія з відмивання грошей – це:

- а) процес, за допомогою якого ховається існування, незаконне походження або незаконне використання доходів і потім ці доходи маскуються у такий спосіб, ніби вони були отримані від законної діяльності;
- б) фізичне розміщення наявних коштів у фінансові інструменти, а також розміщення коштів, територіально віддалене від місць їх походження;
- в) відокремлення незаконних доходів від їх джерел шляхом створення складного ланцюга фінансових операцій, спрямованих на маскуванню аудиторського сліду цих доходів;
- г) надання видимості легальності злочинно отриманим фінансовим коштам.

10. Інтеграція, як дія з відмивання грошей – це:

- а) процес, за допомогою якого ховається існування, незаконне походження або незаконне використання доходів і потім ці доходи маскуються у такий спосіб, ніби вони були отримані від законної діяльності;
- б) фізичне розміщення наявних коштів у фінансові інструменти, а також розміщення коштів, територіально віддалене від місць їх походження;
- в) відокремлення незаконних доходів від їх джерел шляхом створення складного ланцюга фінансових операцій, спрямованих на маскуванню аудиторського сліду цих доходів;
- г) надання видимості легальності злочинно отриманим фінансовим коштам.

Тема 12. Фінансова безпека банківського сектору

Мета: засвоїти сутність фінансової безпеки банків та її місце у фінансовій безпеці держави.

12.1. Методичні вказівки до вивчення теми

Необхідно знати: систему фінансової безпеки банків, її основні ознаки.

Необхідно вміти: надати загальну характеристику фінансової безпеки банків та фактори, що впливають на неї, виокремлювати і пояснювати впровадження інструментів забезпечення фінансової безпеки банку, обґрунтувати важливість діагностики фінансової безпеки банку.

Основні терміни: фінансова безпека банків, фінансова безпека окремого банку, зовнішні загрози безпеки банків, внутрішні загрози безпеки

банків, зовнішній методичний інструментарій забезпечення фінансової безпеки банку, внутрішній методичний інструментарій забезпечення фінансової безпеки банку, система фінансової безпеки банків, моральний ризик, рівень фінансової безпеки банку, асиметрія інформації.

Основні положення теми

Сутність фінансової безпеки банків та її місце у фінансовій безпеці держави. *Безпека банківського сектору* є частиною фінансової безпеки країни, оскільки банківська система є найважливішою складовою фінансово-кредитної сфери держави. Саме стан банківського сектору і визначає рівень фінансово-кредитної безпеки, а отже і ***рівень фінансової безпеки держави***.

Фінансова безпека банківського сектору розглядається у двох аспектах:

❖ з погляду фінансових наслідків їх діяльності для країни загалом та окремих клієнтів і контрагентів;

❖ з погляду недопущення та запобігання явним і потенційним загрозам фінансовому стану всієї банківської системи країни, Національного банку України й окремих банківських установ.

Фінансова безпека окремого банку тісно пов'язана з безпекою банківського сектору загалом. Вони взаємно впливають одна на одну. З одного боку, проблеми, що виникли в одному банку, здатні викликати ефект доміно і призвести до системної банківської кризи.

Ключові характеристики фінансової безпеки банків:

- забезпечує рівноважний і стійкий фінансовий стан банку;
- сприяє ефективній діяльності банку;
- дає змогу на ранніх стадіях визначити проблемні місця в діяльності банку;
- нейтралізує кризи і запобігає банкрутствам.

Для забезпечення фінансової безпеки банки мають розв'язувати такі завдання:

➤ забезпечення достатньої фінансової стійкості й незалежності комерційного банку;

➤ підтримка технологічної незалежності та конкурентоспроможності, формування високого технічного та технологічного потенціалу;

➤ оптимізація організаційної структури, постійне удосконалення виконання функцій менеджменту;

➤ правовий захист усіх видів діяльності банку;

➤ створення захисту інформаційного середовища банку, його комерційної таємниці;

➤ формування умов для безпечної роботи співробітників банку;

➤ збереження й ефективне використання фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів банку.

Отже, **фінансова безпека банку** є важливою складовою фінансової і національної безпеки та є таким станом банківської установи, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку.

Загрози безпеки банків розділяються на дві групи:

Зовнішні – це загрози, які містить у собі, або які є наслідком впливу середовища навколо банку, діяльність держави, економічна кон'юнктура в країні й світі, конкуренти. Основні види зовнішніх загроз банку наведено у таблиці 12.1.

Внутрішні – це рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, незадовільну структуру активів і пасивів, некомпетентність вищого керівництва й діяльність персоналу та інші фактори внутрішньої діяльності банку. Основні види внутрішніх загроз банку наведено у таблиці 12.2.

Таблиця 12.1 – Основні види зовнішніх загроз банку

Види зовнішніх загроз	Можливі прояви
1	2
1. Нормативне регулювання банківської діяльності	— недосконалість законодавства (наприклад, відсутність закону про банківську таємницю створює загрозу розголошення інформації про діяльність банку та його клієнтів); — мінливість законодавства; — відкликання ліцензії на здійснення банківської діяльності або зміна умов ліцензування
2. Грошово-кредитна політика центрального банку	— ставка обов'язкового резервування; — обсяги рефінансування й розмір облікової ставки; — обсяг пропозиції грошей в обігу; — зміна облікової ставки; — обсяг операцій з ОВДП
3. Нестабільність зовнішнього середовища	— глобальні або локальні фінансові кризи; неможливість отримати доступ до зовнішніх фінансових ресурсів; — валютний, процентний і ринковий ризику; — блокування активів банку в іншій державі; — державний дефолт
4. Довіра до банківської системи	— недовіра з боку інвесторів; — недовіра з боку підприємств (кредиторів); — недовіра з боку населення (вкладники); — швидке вилучення великого обсягу коштів із банку; використання засобів масової інформації для провокування банківської кризи; — погіршення репутації банку; — банкрутство великого банку

Продовження табл. 12.1

1	2
5. Конкурентне середовище	<ul style="list-style-type: none"> — неконкурентоспроможність банку; — несумлінна діяльність конкурентів; — різке збільшення ринкових ставок за депозитами; — різке зниження ринкових ставок за кредитами; завдання економічних збитків підприємствам – ключовим контрагентам банку
6. Злочинна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> — шахрайські дії третіх осіб; — грабіж і крадіжка цінностей банку; — злом комп'ютерних мереж банку; — рейдерські атаки на банк; — махінації з акціями банку
7. Негативні макро-економічні умови	<ul style="list-style-type: none"> — високий рівень інфляції й інфляційних очікувань; дефіцит інвестиційних коштів і низький рівень інвестиційної активності в країні; — економічна криза в країні; — падіння попиту на кредити й банківські послуги
8. Діяльність держави	<ul style="list-style-type: none"> — нестабільної податкової, кредитної й страхової політики; — політична нестабільність; — військові конфлікти

Таблиця 12. 2. – Основні види внутрішніх загроз банку

Види внутрішніх загроз	Можливі прояви
1	2
1. Якість кредитного портфеля	<ul style="list-style-type: none"> — рівень проблемних кредитів; — неповернення кредитів; — незбалансована кредитна політика; — збільшення простроченої заборгованості
2. Рівень і компетенція менеджменту	<ul style="list-style-type: none"> — прийняття неправильних управлінських рішень; — неефективна діяльність внаслідок неоптимального використання потенціалу банку; — помилки в стратегічному плануванні й прогнозуванні; — побудова нерациональної структури банку
3. Структура активів і пасивів	<ul style="list-style-type: none"> — дефіцит власних коштів; — низький рівень ліквідності й нестача ліквідних активів; — завищений рівень ризикових активів; — збільшення активів низької якості; — нестача капіталу; — незбалансованість активів і пасивів за строками
4. Залежність від інсайдерів	<ul style="list-style-type: none"> — пільгове кредитування засновників; — прийняття управлінських рішень під тиском власників; — відстоювання інтересів власників, а не інтересів самого банку банку

1	2
5. Злочинні дії персоналу	<ul style="list-style-type: none"> — шахрайство; — розголошення конфіденційної інформації; — неефективна робота персоналу; — перехід ключових працівників до конкурентів; — недостатній рівень кваліфікації персоналу
6. Неефективна діяльність банку	<ul style="list-style-type: none"> — низький рівень прибутків; — недосконала оцінка кредитних ризиків; — низький рівень прибутковості активів; — слабе маркетингове дослідження ринку і, як наслідок, недостатній рівень диверсифікованості банківських операцій

Інструменти забезпечення фінансової безпеки банку. Діагностика фінансової безпеки банку.

Виділяють *методи звичайного й антикризового управління*, оскільки управління нормально функціонуючим банком і банком, який має фінансові труднощі, безумовно, відрізняється. Втім, із цього не випливає, що змінюється перелік доступних інструментів, але подібний розподіл дає змогу використовувати наявні розробки у сфері фінансового менеджменту, а також фінансової стабільності банківських установ.

Методичний інструментарій забезпечення фінансової безпеки банку:

Зовнішній:

- ✓ банківське регулювання;
- ✓ банківський нагляд;
- ✓ банківський контроль.

Внутрішній:

- ✓ фінансове планування;
- ✓ фінансовий аналіз;
- ✓ фінансове регулювання;
- ✓ фінансовий контроль.

Інструменти:

- грошово-кредитні;
- правові;
- економічні (нормативні й податкові);
- управління фінансами (фінансовий менеджмент банку).

Система фінансової безпеки банків – це сукупність фінансових важелів і методів діагностики, а також нейтралізація кризових явищ для забезпечення стабільної й ефективної діяльності банківської установи.

Основні завдання системи фінансової безпеки банків:

- ❖ здійснення моніторингу фінансового стану банку для раннього виявлення ознак його кризового розвитку;
- ❖ визначення масштабів кризового стану;
- ❖ дослідження основних факторів, що обумовлюють кризовий розвиток банку;
- ❖ розробка і реалізація заходів щодо запобігання криз;
- ❖ контроль над виконанням заходів щодо забезпечення фінансової безпеки банку й оцінка отриманих результатів;
- ❖ забезпечення стабільної та ефективної діяльності банку як у короткостроковому, так і довгостроковому періодах.

Основа дії системи фінансової безпеки банків становить:

- діагностика фінансового стану банку;
- оцінка банківських ризиків,
- застосування необхідних превентивних і антикризових заходів,
- здійснення контролю на усіх етапах роботи системи й оцінка її ефективності.

Моральні ризики й асиметрія інформації в банківській діяльності та методи їх мінімізації.

Моральний ризик – це дії економічних агентів з максимізації їх власної корисності у збиток іншим внаслідок нерівності інформації та відмінності інтересів, що проявляються у зміні поведінки однієї зі сторін контракту. Ситуації, у яких виникає моральний ризик, характеризуються **поєднанням певних умов:**

- ❖ інтереси виконавця і замовника не збігаються, виконавець переслідує свої власні інтереси у збиток інтересам замовника;
- ❖ виконавці застраховані від несприятливих наслідків своїх дій;
- ❖ замовник не в змозі здійснювати повний контроль.

Одним з **основних внутрішніх моральних ризиків для банку** є наявність гарантованого вільного доступу до ресурсів.

У цьому разі є ризик того, що бажання банку збільшити кредитний портфель може переважити **рівень фінансової безпеки банку**.

Особливо актуальним цей ризик став останнім часом, що пов'язано з купівлею іноземними банками вітчизняних установ. Як наслідок українські банки дістали доступ до дешевих ресурсів. Як показує аналіз, це привело до значного зростання сумарного кредитного портфеля вітчизняних банків. Проте паралельно відбувається і зниження його якості.

Рис. 12.1 – Фактори, що обумовлюють наявність моральних ризиків у банківській діяльності

Існує моральний ризик з *боку вищого керівництва банку*. Він виникає, коли менеджери звільняються від прямої відповідальності за свої дії, відповідно, *управління банком стає менш розсудливим, а ринкова дисципліна погіршується*.

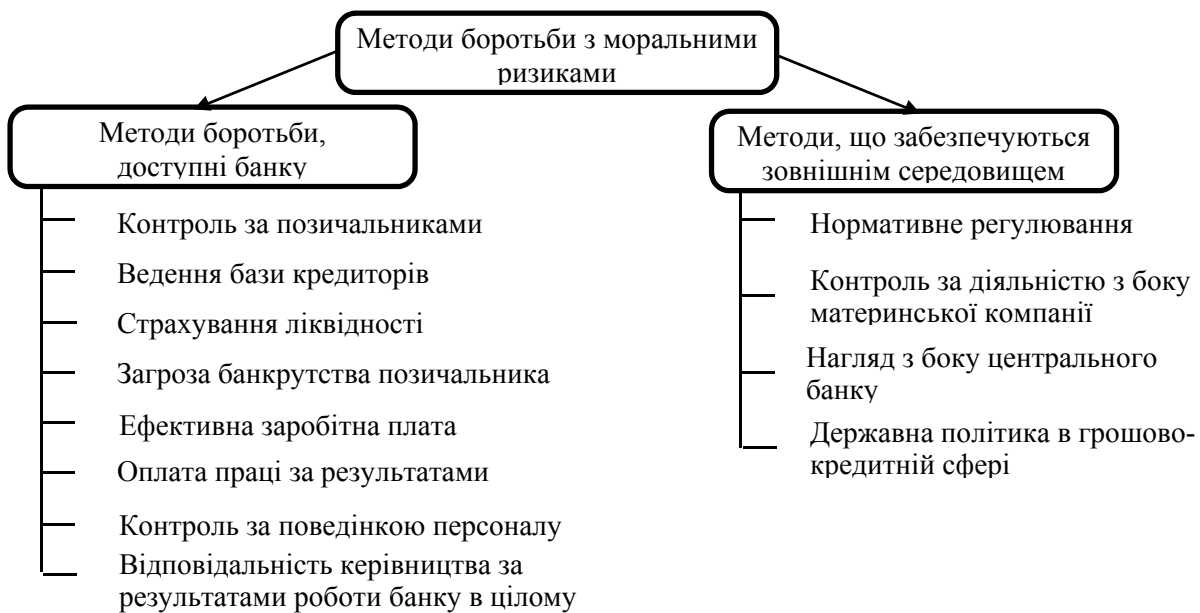
Однією з основних передумов появи моральних ризиків є *асиметрія інформації* (коли дві сторони мають різний рівень інформації по предмету їх відносин). Неповнота інформації є неодмінною ознакою економічного життя. Вона може впливати на умови та особливості функціонування ринків, створюючи додаткові транзакційні витрати для економічних агентів. *Асиметрія інформації створює можливість зловживання одного з учасників операцій неінформованістю контрагента*.

Моральних ризиків досить багато і часом вони приймають специфічні форми. До можливих наслідків дії моральних ризиків на діяльність банку можна віднести:

- ✓ погіршення якості кредитного портфеля;
- ✓ збільшення обсягів проблемних і безнадійних кредитів;
- ✓ втрата конкурентоспроможності;
- ✓ зниження рівня захищеності банку внаслідок здійснення операцій підвищеної ризикованості;
- ✓ втрата ключових працівників;
- ✓ загроза банківській системі загалом.

Таблиця 12.3 – Можливі прояви моральних ризиків для різних банківських продуктів і методи боротьби з ними.

Банківський продукт	Можливі моральні ризики	Методи боротьби з моральними ризиками
Депозити	Наявність фонду гарантування внесків населення	Нагляд з боку центрального банку
Кредити	Неадекватна для банку поведінка клієнта, заснована на асиметричності інформації	Створення і ведення бази неблагонадійних клієнтів, загроза банкрутства позичальника
Платіжні картки	Шахрайство з боку клієнтів	Контроль за діяльністю клієнтів
Розрахунково-касове обслуговування		Аналіз операцій клієнтів
Цінні папери	Неадекватна для банку поведінка клієнта, заснована на асиметричності інформації	Детальний аналіз операції та її умов. Відповідальність персоналу за наслідки операції
Факторинг	Неадекватна для банку поведінка клієнта, заснована на асиметричності інформації	Детальний аналіз дебіторів
Форфейтинг	Проблеми з документами та можливі наслідки від асиметричності інформації	Детальний аналіз умов операції та контрагентів. Відповідальність працівників банку за результати операції
Фінансування міжнародної торгівлі	Проблеми з документами	Відповідальність працівників юридичного відділу за результати операції
Лізинг	Неадекватна для банку поведінка клієнта, заснована на асиметричності інформації	Контроль за діяльністю клієнтів
Інкасація	Шахрайство з боку персоналу	Ефективна заробітна плата, контроль за поведінкою персоналу
Консультації	Шахрайство з боку персоналу	Ефективна заробітна плата
Довірче управління	Асиметрія інформації у відносинах «банк – персонал»	Контроль за поведінкою персоналу банку
Зберігання цінностей	Шахрайство з боку персоналу	Ефективна заробітна плата
Банківські гарантії	Наявність гарантованого доступу до фінансових ресурсів, як результат – необґрунтовані гарантії з боку банку	Відповідальність керівництва банку за результати роботи
Дилінг	Шахрайство з боку персоналу	Контроль за поведінкою персоналу банку

Рис. 12.2 – Методи боротьби з моральними ризиками

Оскільки моральні ризики, з одного боку, містять у собі стандартний набір загроз, для їх нейтралізації можна використовувати звичайні механізми забезпечення фінансової безпеки банків. Водночас моральні ризики володіють рядом специфічних особливостей, які припускають використання нестандартних методів фінансового управління.

12.2. Питання для самоперевірки

1. Визначити місце фінансової безпеки банків у системі забезпечення фінансової безпеки країни.
2. Пояснити, у яких аспектах розглядають фінансову безпеку банківської системи?
3. Обґрунтуйте, у чому полягають ключові характеристики фінансової безпеки банків.
4. Пояснити, які завдання мають розв'язувати банки для забезпечення їх фінансової безпеки.
5. Охарактеризувати зовнішні та внутрішні загрози безпеки банків.
6. Назвати основні види та можливі прояви зовнішніх загроз.
7. Назвати основні види та можливі прояви внутрішніх загроз.
8. Пояснити, які Ви знаєте методи, що застосовуються для забезпечення фінансової безпеки банків.
9. Назвати зовнішні та внутрішні інструменти забезпечення фінансової безпеки банків.
10. Визначити основні завдання системи фінансової безпеки банків.

11. Охарактеризувати сутність та причини виникнення моральних ризиків.

12. Пояснити, що таке «асиметричність інформації» і в чому полягає її прояв.

13. Назвати моральні ризики в банківській діяльності.

14. Пояснити, у чому полягають наслідки дії моральних ризиків для діяльності банку.

15. Перелічити методи боротьби з моральними ризиками.

12.3. Тестові завдання

1. Ключові характеристики фінансової безпеки банків:

- а) не забезпечує рівноважний і стійкий фінансовий стан банку;
- б) сприяє поточній діяльності банку;
- в) дає змогу на усіх стадіях визначити проблемні місця в діяльності банку;
- г) нейтралізує кризи і запобігає банкрутствам.

2. Фінансова безпека банку є:

- а) важливою складовою фінансової і національної безпеки та є таким станом банківської установи, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз;
- б) важливою складовою фінансової і національної безпеки та є таким станом банківської установи, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку;
- в) важливою складовою фінансової і національної безпеки та є таким станом банківської установи, що характеризується її здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку;
- г) важливою складовою фінансової і національної безпеки та є таким станом банківської установи, що характеризується стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатністю генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку.

3. Зовнішні загрози безпеки банків – це:

- а) загрози, які містить у собі, або які є наслідком впливу середовища навколо банку, діяльність держави та конкурентів;
- б) загрози, які містить у собі, або які є наслідком впливу середовища навколо банку, діяльність держави, економічна кон'юнктура в країні й світі, конкуренти;

в) рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, некомпетентність вищого керівництва й діяльність персоналу та інші фактори внутрішньої діяльності банку;

г) рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, незадовільна структура активів і пасивів, некомпетентність вищого керівництва й діяльність персоналу та інші фактори внутрішньої діяльності банку.

4. Внутрішні загрози безпеки банків – це:

а) загрози, які містить у собі, або які є наслідком впливу середовища навколо банку, діяльність держави та конкурентів;

б) загрози, які містить у собі, або які є наслідком впливу середовища навколо банку, діяльність держави, економічна кон'юнктура в країні й світі, конкуренти;

в) рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, некомпетентність вищого керівництва й діяльність персоналу та інші фактори внутрішньої діяльності банку;

г) рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, незадовільна структура активів і пасивів, некомпетентність вищого керівництва й діяльність персоналу та інші фактори внутрішньої діяльності банку.

5. Зовнішній методичний інструментарій забезпечення фінансової безпеки банку – це:

а) фінансове регулювання, фінансовий нагляд, фінансовий контроль;

б) банківське регулювання, банківський нагляд, банківський контроль;

в) податкове регулювання, податковий нагляд, податковий контроль;

г) державне регулювання, державний нагляд, державний контроль.

6. Внутрішній методичний інструментарій забезпечення фінансової безпеки банку – це:

а) фінансове планування, фінансовий аналіз, фінансове регулювання, фінансовий контроль;

б) банківське регулювання, банківський нагляд, банківський контроль;

в) податкове регулювання, податковий нагляд, податковий контроль;

г) державне регулювання, державний нагляд, державний контроль.

7. Інструменти забезпечення фінансової безпеки банку бувають:

а) грошово-кредитні, економічні, управління фінансами;

б) грошово-кредитні, правові, економічні (нормативні й податкові), управління фінансами (фінансовий менеджмент банку);

в) грошово-кредитні, фінансовий менеджмент банку;

г) грошово-кредитні, правові, управління фінансами (фінансовий менеджмент банку).

8. Система фінансової безпеки банків – це:

- а) сукупність фінансових важелів і методів діагностики, а також нейтралізація кризових явищ для забезпечення стабільної і ефективної діяльності банківської установи;
- б) сукупність фінансових важелів і методів діагностики діяльності банківської установи;
- в) сукупність фінансових важелів й нейтралізація кризових явищ для забезпечення стабільної й ефективної діяльності банківської установи;
- г) сукупність методів діагностики, а також нейтралізація кризових явищ для забезпечення стабільної й ефективної діяльності банківської установи.

9. Моральний ризик – це:

- а) дії економічних агентів з максимізації їх власної корисності в збиток іншим внаслідок нерівності інформації;
- б) дії економічних агентів з максимізації їх власної корисності в збиток іншим внаслідок нерівності інформації та відмінності інтересів, що проявляються в зміні поведінки однієї зі сторін контракту;
- в) дії економічних агентів з максимізації їх власної корисності в збиток іншим внаслідок нерівності інформації та відмінності інтересів;
- г) дії економічних агентів з мінімізації їх власної корисності в збиток іншим внаслідок нерівності інформації та відмінності інтересів, що проявляються в зміні поведінки однієї зі сторін контракту.

10. До можливих наслідків дії моральних ризиків на діяльність банку належать:

- а) покращення якості кредитного портфеля;
- б) зменшення обсягів проблемних і безнадійних кредитів;
- в) втрата конкурентоспроможності;
- г) підвищення рівня захищеності банку внаслідок здійснення операцій підвищеної ризикованості.

4. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

4.1. Загальні вказівки щодо виконання самостійної роботи за темами

Самостійна робота студента (СРС) є обов'язковою складовою частиною навчальної діяльності у процесі здобуття вищої освіти. Вона виступає основним засобом оволодіння студентом навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових навчальних занять час і є організаційно й методично спланованою діяльністю студента за завданням та під методичним керівництвом викладача.

Метою самостійної роботи у навчанні студентів є набуття додаткових знань, перевірка отриманих знань на практиці, вироблення фахових та дослідницьких вмінь та навичок. Продуктивність самостійної роботи студента залежить від ефективності її організації. Зміст самостійної роботи студента визначають навчальна програма дисципліни, методичні матеріали, завдання та вказівки викладача.

Завдання для самостійної роботи студентів з курсу «Банківська система» складено відповідно чинної програми дисципліни й передбачає виконання комплексу практичних вправ, що розроблено з метою надання допомоги усім, хто її вивчає, всебічно усвідомити і засвоїти її основний зміст.

Різноманітні за характером практичні завдання і вправи з дисципліни «Банківська система» спрямовані на глибоке засвоєння набутих у процесі її вивчення знань, розвиток відповідних навичок для опрацювання великої кількості теоретичного матеріалу, його систематизації та перевірки якості його засвоєння.

Методичні вказівки, основні терміни за темою, тестові, практичні та індивідуальні завдання з названої дисципліни спрямовані на засвоєння фундаментальних засад науки, на їх практичне застосування.

Завдання складаються із десяти структурних частин, кожна з яких відповідає темам, що складають зміст дисципліни. Для полегшення систематизації та ґрунтовнішого засвоєння спеціальної інформації теоретичного характеру запропоновано комплекс завдань до кожної теми цієї дисципліни, які доцільно виконувати в тому порядку, у якому вони розташовані. Отже, кожна тема курсу опрацьовується у таких формах у наведеній послідовності:

- ✓ запитання для самоперевірки;
- ✓ тестові завдання;
- ✓ логіко-структурні схеми;
- ✓ практичні завдання (задачі, господарські ситуації, ситуаційні завдання);
- ✓ творчо-аналітичні завдання та /або теми есе.

Запитання для самоперевірки є першою формою перевірки засвоєння навчального матеріалу, що мають на меті усвідомлення суті питань, що вивчаються, їх логічну послідовність і взаємозв'язок.

Тестові завдання націлені на перевірку швидкого орієнтування у масиві теоретичного матеріалу у формі вибору правильної відповіді на питання з чотирьох запропонованих.

Логіко-структурні схеми передбачають перевірку здатності схематично відбити основні структурні елементи та / або послідовність основних процесів, що відбуваються у грошово-кредитній сфері.

Практичні завдання (задачі, господарські ситуації, ситуаційні завдання) мають на меті необхідність самостійного осмислювання теоретичного матеріалу та подальшого його використання у розв'язанні завдань практичного характеру з підбору, аналізу й оцінки статистичних даних, які віддзеркалюють грошово-кредитні відносини в Україні та закордонних країнах останніх років; а також вміння робити відповідні висновки щодо отриманих результатів.

Виходячи з того, що **творчо-аналітичне завдання** або **есе** виражає індивідуальні враження і міркування автора з конкретного приводу або предмету і не претендує на вичерпне трактування теми, така форма опрацювання вивченого матеріалу потребує від студента на основі уже осмисленої інформації вміння формулювати власну думку з приводу того чи іншого питання та логічно й обґрунтовано її доводити. Воно має невеликий обсяг (3–6 сторінки), вільну композицію і має підкреслено суб'єктивне трактування досліджуваної теми.

Під час самостійної роботи з дисципліни «Банківська система» студенти опановують лекційний матеріал, а також рекомендовану літературу в розрізі його тем.

Тема 1. Банківська система закордонних країн та моделі її організації

1. Підготувати логіко-структурні схеми: «Загальні риси банківської системи», «Специфічні риси банківської системи», «Моделі банківських систем у країнах з розвиненою ринковою економікою».

2. Підготувати творчо-аналітичне завдання «Аналіз факторів, які впливають на організаційну структуру та правове регулювання банківської системи», «Доцільність втручання держави у банківську сферу країни».

Тема 2. Банківська система України: формування, функціонування і розвиток

1. Підготувати логіко-структурні схеми: «Етапи становлення і розвитку банківської системи України», «Особливості функціонування банківської системи України на сучасному етапі», «Сучасна структура державної власності у банківській системі України».

2. Підготувати творчо-аналітичне завдання «Аналіз тенденцій розвитку банківської системи України за часів незалежності», «Проблеми функціонування державних банків в Україні».

Тема 3. Комерційні банки як основна ланка банківської системи

1. Підготувати логіко-структурні схеми: «Методологічні ознаки аналізу економічної підприємницької діяльності банків», «Особливості продуктивного характеру банку», «Прибутковість як елемент банківської стабільності».

2. Підготувати творчо-аналітичне завдання «Аналіз кредитної політики вітчизняних банків на етапі подолання наслідків фінансової кризи», «Особливості розвитку комерційних банків на сучасному етапі».

Тема 4. Порядок створення банків і ліцензування банківської діяльності в Україні

1. Підготувати логіко-структурні схеми: «Джерела формування статутного капіталу банку», «Порядок отримання юридичною або фізичною особами дозволу набувати або збільшувати істотну участь у статутному капіталі банку», «Умови й порядок реєстрації банку».

2. Підготувати творчо-аналітичне завдання «Економічна оцінка посилення позицій іноземного капіталу в банківській системі України», «Підстави для відмови НБУ надавати дозвіл юридичній або фізичній особі набувати або збільшувати істотну участь у банку».

Тема 5. Діяльність установ банківської системи з формування банківських ресурсів

1. Підготувати логіко-структурні схеми: «Склад, структура та джерела формування капіталу банку», «Види запозичених ресурсів банку», «Функції банківського капіталу».

2. Підготувати творчо-аналітичне завдання «Економічна оцінка статутному капіталу банків», «Тенденції формування банківських ресурсів на сучасному етапі».

Тема 6. Власний капітал банку

1. Підготувати логіко-структурні схеми: «Склад, структура та джерела формування власного капіталу банку», «Види запозичених ресурсів банку», «Функції власного капіталу банку».

2. Підготувати творчо-аналітичне завдання «Економічна оцінка власного капіталу банків», «Тенденції формування власного капіталу банку на сучасному етапі».

Тема 7. Залучені та запозичені ресурси банку.

1. Підготувати логіко-структурні схеми: «Джерела, за якими комерційні банки позичають кошти в НБУ», «Способи нарахування депозитних процентів», «Методи визначення кількості днів для розрахунку відсотків».

2. Підготувати творчо-аналітичне завдання «Процентна політика банку», «Тенденції залучення комерційними банками міжбанківських кредитів на сучасному етапі».

Тема 8. Платіжна система України

1. Підготувати логіко-структурні схеми: «Склад національної системи міжбанківських електронних платежів (НСМЕП)», «Члени національної системи міжбанківських електронних платежів», «основними елементами сучасної платіжної системи».

2. Підготувати творчо-аналітичне завдання «Реформування платіжної системи», «Тенденції розвитку платіжної системи на сучасному етапі».

Тема 9. Діяльність банків по розміщенню ресурсів

1. Підготувати логіко-структурні схеми: «Супроводження кредитного проекту», «Особливості кредитної діяльності вітчизняних банків», «Зовнішні види інвестиційної діяльності».

2. Підготувати творчо-аналітичне завдання «Інвестиційна діяльність комерційних банків: престижність напрямку», «Тенденції розвитку кредитної діяльності банків на сучасному етапі».

Тема 10. Діяльність банків на ринку цінних паперів

1. Підготувати логіко-структурні схеми: «Роль банків як учасників ринку цінних паперів», «Етапи процесу випуску акцій», «Правила обмеження банком обміну інформацією між внутрішньобанківськими підрозділами для захисту службової інформації від несанкціонованого доступу».

2. Підготувати творчо-аналітичне завдання «Економічна оцінка депозитарної діяльності комерційного банку на ринку цінних паперів», «Тенденції діяльності банків з управління цінними паперами на сучасному етапі».

Тема 11. Фінансовий моніторинг банківської діяльності

1. Підготувати логіко-структурні схеми: «Функції фінансового моніторингу в банку», «Основні завдання Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)», «Шляхи легалізації злочинних доходів».

2. Підготувати творчо-аналітичне завдання «Аналіз можливих рівней відповідності національної системи протидії відмиванню грошей», «Міжнародне регулювання боротьби з відмивання грошей на сучасному етапі».

Тема 12. Фінансова безпека банківського сектору

1. Підготувати логіко-структурні схеми: «Основу дії системи фінансової безпеки банків», «Передумови появи моральних ризиків», «Можливі прояви моральних ризиків для різних банківських продуктів і методи боротьби з ними».

2. Підготувати творчо-аналітичне завдання «Економічна оцінка основних видів зовнішніх загроз банку», «Аналіз основних видів внутрішніх загроз банку».

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Банківська система України: монографія / В. В. Коваленко, О. Г. Коренєва, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2016. 187 с.
2. Банківська система: навч. посіб. У 2-х томах / Н. І. Волкова, Р. А. Герасаменко, О. І. Карпова та ін. Донецьк: вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2013. Т 1. 374 с., Т 2. 297 с.
3. Банківська система: підруч. [для студентів, аспірантів, викладачів екон. спец.] / М. І. Крупка, Є. М. Андрущак, І. В. Барилюк та ін.; за ред. М. І. Крупки; М-во освіти і науки України, Львів. нац. Ун-т ім. І. Франка. Львів: ЛНУ, 2013. 554.
4. Боришкевич О. В. Валютне регулювання та контроль: навч. посібн. / О. В. Боришкевич та ін.; заг. ред. О. В. Боришкевич; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». К.: КНЕУ, 2012. 400 с.
5. Волкова В. В. Причини та напрями співпраці комерційних банків та страхових компаній в Україні / Н. І. Волкова, В. В. Волкова / «Human rights: theory and practice» Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the First International educational and scientific forum (Poland, January 23–28, 2017). London: IASHE, 2017. 184 p. С.158–161.
6. Герасимович А. М. Аналіз банківської діяльності: підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін. Київський національний економічний ун-т / А. М. Герасимович (ред.). К.: КНЕУ, 2013. 600 с.
7. Гетманцев Д. О. Банківське право України: навчальний посібник / Гетманцев Д. О., Шукліна Н. Г. К.: Центр учбової літератури, 2015. 344 с.
8. Дзюблюк О. Розвиток банківського сектора в умовах деформації світового фінансового простору / О. Дзюблюк / Вістник НБУ. 2011. № 10. С. 76–83.
9. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: в 3-х т. Т. 2; за заг. ред. В. О. Онищенко та Г. В. Козаченко. Полтава: ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка, 2018. 360 с.
10. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: в 3-х т. Т.1 / Онищенко В. О., Козаченко Г. В., Птащенко Л. О., Онищенко С. В. та ін.; за заг. ред. В. О. Онищенко та Г. В. Козаченко. Полтава: ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка, 2016. 364 с.
11. Енциклопедія банківської справи України: за ред. В. С. Стельмах та ін. К.: Молодь, Ін. Юре, 2015. 680 с.
12. Коваленко В. В. Банківська система України: монографія / В. В. Коваленко, О. Г. Коренєва, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 187 с.
13. Кужелєв М. О., Волкова В. В., Волкова Н. І. Стратегія залучення депозитних ресурсів як вектор функціонування грошової системи країни / М.

О. Кужелєв, В. В. Волкова, Н. І. Волкова / Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів. Переяслав-Хмельницький, 2016. Випуск № 30 / 1. С. 169–178.

14. Кузнецова С. А. Банківська система: навч. посіб. / Кузнецова С. А., Болгар Т. М., Пестовська З. С. К.: Центр учбової літератури», 2014. 400 с.

15. Кузнецова С. А. Банківська система: навч. посіб. / С. А. Кузнецова, Т. М. Болгар, З. С. Пестовська; за ред. С. А. Кузнецової. К.: «Центр учбової літератури, 2014. 400 с.

16. Мельник П. В. Банківські системи зарубіжних країн: підручник / Мельник П. В., Тарангул Л. Л., Гордей О. Д. К.: Алтера, Центр учбової літератури, 2014. 586 с.

17. Пустовійт Р. Ф. Банківська система України в Європейському контексті: генеза, структура, конкурентний потенціал: монографія / Р. Ф. Пустовійт, В. В. Анісімов та ін.; за ред. Р. Ф. Пустовійт; Національний банк України, Університет банківської справи. К.: УБС НБУ, 2014. 399 с.

18. Реверчук С. К. Банківська система: підручник / С. К. Реверчук. Львів: Магнолія 2006, 2013. 400 с.

19. Шамова І. В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: навч. посіб. / І. В. Шамова. К.: КНЕУ, 2011. 195 с.

20. Швайка М. А. Банківська система України: проблеми становлення і удосконалення / М. А. Швайка за заг. ред. Овсянникова О. М.; Асоц. деп. Верховної Ради України. К.: Вид-во Київ. міжнар. ун-ту, 2013. 760 с.

21. Щербакова О. Перспективи грошово-кредитної політики на етапі посткризового відновлення економіки України / О. Щербакова / Вісник Національного банку України. 2016. № 17. С. 4–8.

22. Volkova, K. Gogolyeva Analysis of bank payment cards market in Ukraine and prospects of its development / Н. І. Волкова, К. Гоголева / Економіка і регіон: Науковий вісник ПолтНТУ ім. Юрія Кондратюка. Полтава, 2017. № 3 С. 88–94.

Електронні посилання:

1. Закон України «Про банки та банківську діяльність»
URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

2. Національний банк України. Річні звіти URL: <http://bank.gov.ua/>

3. Офіційний сайт Верховної Ради України URL: <http://www.rada.gov.ua>

4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України
URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

5. Офіційний сайт Міністерства економіки України
URL: <http://www.me.gov.ua>

6. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України
URL: <http://www.mon.gov.ua>

7. Офіційний сайт Національного банку України
URL: <http://www.bank.gov.ua>

8. Система «Нормативні акти України (НАУ) URL: <http://www.nau.ua>

Навчальне видання

Волкова Валерія Валеріївна

Волкова Неля Іванівна

Добровольський Олександр Ігорович

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
для самостійної роботи студентів та контролю якості засвоєння
навчального матеріалу з дисципліни
«БАНКІВСЬКА СИСТЕМА»
Електронний аналог друкованого видання**

Редактор О. В. Бондарева

Технічний редактор Т. О. Алімова

Підписано до друку 21.10.2019 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 9,8
Тираж 15 прим. Зам. № 59

Донецький національний університет імені Василя Стуса,
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.